

२५
५५

કથામંજરી

સારાભાઈ નવાળનાં પ્રકાશનો

મંત્રશાસ્ત્રના ગ્રંથો

૧ મહાપ્રાભાવિક નવરમણુ	
ચિત્ર સંખ્યા ૪૧૨	૭૫-૦
૨ સૂરીમંત્ર કલ્પ સંદોહ	૩૦-૦
૩ ભૈરવ પદ્માવતી કલ્પ	૩૦-૦
૪ શ્રીજૈન યંત્રાવલિ નિધિસહિત	૫-૦
૫ શ્રી મંત્રાધિરાજ ચિંતામણિ	૧૦-૦
૬ શ્રી જૈન સ્તોત્ર સંદોહ ભાગ ૧	૭-૮
૭ મહાયમતકારી વીશાયંત્ર કલ્પ	૫-૦
૮ આકાશ ગામિની પાદલેપ	
વિધિકલ્પ	૫-૦
૯ શ્રી ઘંટાકણે માણિભદ્ર મંત્રનંત્ર	
કલ્પાદિ સંગ્રહ	૭-૦

જૈન સાહિત્યનાં ગ્રંથો

૧૦ પુરિસાદાણી પાર્શ્વનાથ	૪-૦
૧૧ જૈન સામુદ્રિકના પાંચ ગ્રંથો	૧૬-૦
૧૨ હીરકલશ જૈન ન્યોતિપ	૨૦-૦

પ્રાપ્તિસ્થાન

સારાભાઈ મણિલાલ નવાળ

સારાભાઈ નવાળ સંચાલિત
જૈન સસ્તુ સાહિત્ય ગ્રંથમાળા-પુસ્તક ૧૯

કથામંજરી-૧

[૭૫ નીતિકથાઓ-ચિત્ર સંખ્યા ૧૩૧]

સંપાદક :

સારાભાઈ મણિલાલ નવાળ

મૂલ્ય : અઢી રૂપિયા

સારાભાઈ મણિલાલ નવાળ
છાપામાવજીની પેળ • અમદાવાદ ૧

સંદેશ

લગ્ન અને કેળવણી બિનખર્ચાળ હોવાં જોઈએ
પૈસા માણસ માટે છે : માણસ પૈસા માટે નથી
માં ઓછું ચલાવો : પગને વધુ ચાલતા રાખો
પેટ એ પોસ્ટ ઓફિસ નથી, ખાતા ખૂબ વિવેક જાળવો
પગનો ઉપયોગ ચાલવામાં દોડવામાં નાચવામાં કરો
નહિ તો પગે વા, પેટમાં વાયુ ને હૃદયમાં શૂળ પેદા થશે

ખુલ્લી હવા દવાનું કામ કરે છે

હસવું દાકતરની ગરજ સારું છે

જાત અનુભવથી નજરે જોયેલી ઘટનાઓ પરથી આ
શિખામણ આપું છું.

શાંતિકુંજ : પાલડીને નાકે,

એલિસશ્રીજ : અમદાવાદ

મણિલાલ મગનલાલ અભેચંદ

: પ્રાપ્તિસ્થાન :

સારાભાઈ મણિલાલ નવાબ, છીપા માવજીની પોળ, અમદાવાદ ૨
શ્રી મેઘરાજ જૈન પુસ્તક ભંડાર, ગોડીજી ચાલ, કીકા સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨
શ્રી સરસ્વતી પુસ્તક ભંડાર, રતન પોળ, હાથીખાના, અમદાવાદ ૨
ગૂર્જર ગ્રંથ રત્ન કાર્યાલય, ગાંધી રોડ, અમદાવાદ ૨
શ્રી સોમચંદ ડી. શાહ, જીવન નિવાસ સામે, પાલીતાણા (સૌરાષ્ટ્ર)

મુદ્રક : જયંતિલાલ દોલતસિંહ રાવત • ત્રીપક પ્રિન્ટરી

૨૭૭૬/૧ રાયપુર દરવાજા પાસે • અમદાવાદ

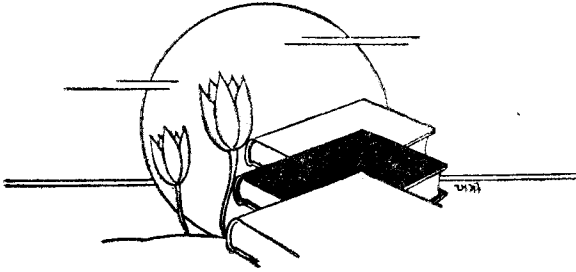
પ્રકાશક : સારાભાઈ મણિલાલ નવાબ • છીપામાવજીની પોળ • અમદાવાદ

સમર્પણ

આ નીતિ કથાઓના સર્જકોને
અને તે જીવનમાં ઉતારનારાઓને

સારાભાઈ નવાબ

પ્રકાશકનું નિવેદન

બનારસમાં આવેલી શ્રીનાગરી પ્રચારણી સભા તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલ ‘બૌદ્ધધર્મની જાતક કથાઓ’ મારા જોવામાં આવી અને જૈનધર્મની વિવિધકથાઓ કે જે જૈનધર્મના પ્રચારક જૈન મુનિવરોએ જગત માત્રનું કલ્યાણ કરવાની ભાવનાથી જ રચેલી છે, તેને જાહેર જનતા સમક્ષ મૂકવાનો મને વિચાર સ્કુર્યો.

જૈન આગમોમાં તથા જૈન સાહિત્યમાં હજારોની સંખ્યામાં કથાઓ જોવામાં આવે છે. તેમાંથી મેં મારી દૃષ્ટિએ બાર વિભાગો પાડ્યા છે. ૧ નીતિકથાઓ, ૨ ધર્મકથાઓ, ૩ તપ કથાઓ, ૪ દાન કથાઓ, ૫ શીલ કથાઓ, ૬ ભાવ કથાઓ, ૭ દર્શન કથાઓ, ૮ જ્ઞાન કથાઓ, ૯ ચારિત્ર કથાઓ, ૧૦ ઇતિહાસ કથાઓ, ૧૧ લોક કથાઓ તથા ૧૨ દંત કથાઓ.

આ કથાઓની ચૂંટણી કરવામાં મારી ધર્મપત્નિ અ. સૌ. લીલાવતીએ તથા મારી મોટી પુત્રી ચિ. વિદ્યાએ પણ બનતી મદદ કરી છે. તે માટે તે બંનેનો અને પ્રુફ

સંશોધનાદિ કાર્ય કરવા માટે મારા એકના એક પુત્ર ચિ. જગદ્દેવંદ્રને પણ મારે ભૂલવા ન જોઈએ.

મેં આ ગ્રંથમાળાનું નામ કથામંજરી આપવાનું યોગ્ય ધાર્યું છે, અને પ્રસ્તુત ગ્રંથના પૃઠા ઉપર આપેલ ચિત્રમાં દર્શાવ્યા મુજબ જૈન સાહિત્યરૂપી વિશાળ આમ્રવૃક્ષમાંથી કથાઓ રૂપી મંજરીઓ મેં અને મારી ધર્મપત્નિએ વીણેલી છે.

હાલમાં તો કથામંજરીના બાર ભાગો દર વરસે ત્રણના હિસાબે આપવાની યોજના છે. ચાલુ વર્ષમાં આ પ્રથમ ભાગમાં ૭૫ નીતિ કથાઓ તથા બીજા ભાગમાં ૬૦ ધર્મ કથાઓ તથા ત્રીજા ભાગમાં શ્રી શ્રીપાલ કથા આપવામાં આવશે. આ દરેક ગ્રંથો ચિત્રો સહિત જ હશે અને તે બધા અષાઠ સુદી પૂર્ણિમા સુધીમાં પ્રસિદ્ધ થઈ જશે.

આ ગ્રંથની માત્ર અગિયારસો જ નકલો છપાવેલ હોવાથી લગભગ પડતર જ કિંમત રાખવામાં આવી છે; અને આશા રાખું છું કે જો જનતા મારા આ સાહસની કહર કરશે તો આવતા વરસે વધારે નકલો છપાવીને બને તેટલી ઓછી કિંમત રાખવામાં આવશે. ઓછી કિંમત રાખવાનો અમલ તો જ શક્ય બને કે જનતા મારા આ સાહસને વધાવી લે અને બને તેટલી વધારે નકલો ખરીદ કરીને મને ઉત્તેજન આપે.

પ્રાંતે, મારી સાહિત્ય પ્રવૃત્તિને આજસુધી અવિછિન્ન ચાલુ રાખવાનો મુખ્ય યશ શ્રીમાન્ માણેકલાલ ચુનીલાલ શાહ જે. પી. ના કાળે જાય છે. તેઓ સિવાય

બીજા પણ મારી સાહિત્ય પ્રવૃત્તિને ઉત્તેજન આપનાર
પૂજ્ય મુનિવરો તથા મારા મિત્રોનો આભાર તો મારે માનવો
જ રહ્યો. આશા રાખું છું કે મારા આ સાહસને જનતા
વધાવી લેશે.

આ આખીએ ગ્રંથમાળાનું સમર્પણ આ કથાઓના
સર્જકોને જ કરવું હું યોગ્ય ધારું છું.

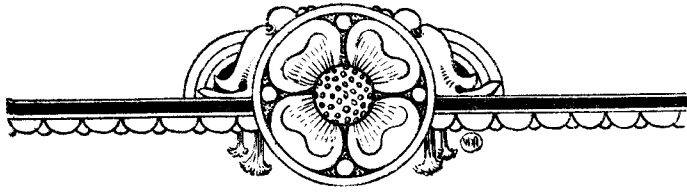
આ પુસ્તકનું છાપકામ સુંદર રીતે કરી આપવા માટે
દ્વીપક પ્રિન્ટરીવાળા નટવરલાલ રાવતનો તથા રેખાચિત્રોના
ખર્ચો ખનાવવા માટે ગુજરાત પ્રોસેસ સ્ટુડિયોનો આભાર
માનવાની આ તક લઉં છું.

સંવત ૨૦૧૦ના ચૈત્ર સુદી ૧૦
સોમવાર તા. ૧૨-૪-૫૪

સારાભાઈ મણિલાલ નવાબ
છીપા માવજીની પોળ, અમદાવાદ

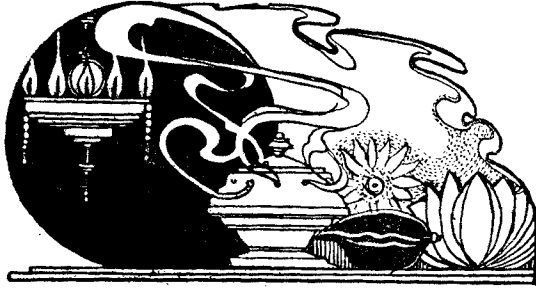

અનુક્રમણિકા

નંબર	કથાનું નામ	પાનું	નંબર	કથાનું નામ	પાનું
૧	ચાર વિદ્યાનની કથા	૧	૧૮	કુંભારના મિથ્યા-	
૨	અવિચારી રાજાની કથા	૫		દુષ્કૃતની કથા	૫૦
૩	એક શેઠની કથા	૯	૧૯	વાણીયા અને	
૪	એક વણિકની કથા	૧૧		ભિખારીની કથા	૫૨
૫	એક આત્મણની કથા	૧૪	૨૦	કંબુસ શેઠની કથા	૫૭
૬	એક તાપસની કથા	૧૬	૨૧	એક લોભી ધૂતારાની કથા	૬૨
૭	ક્ષત્રિય અને		૨૨	સંકલ શેઠની કથા	૬૪
	વાણીયાની કથા	૧૯	૨૩	વિપ્રથી ઓધ પામેલા	
૮	એક જુગારીની કથા	૨૨		શેઠના પુત્રની કથા	૬૯
૯	વ્યંતરને છેતરનાર		૨૪	નિરંકુશ ગુરુને	
	વણિકની કથા	૨૫		દમનાર યજ્ઞમાનની કથા	૭૪
૧૦	એક ધૂર્તની કથા:	૨૮	૨૫	અનુભવી વૃદ્ધના	
૧૧	કરીર શેઠની કથા	૩૦		બુદ્ધિશાળીપણાની કથા	૭૮
૧૨	મૂઠ આત્મણની કથા	૩૪	૨૬	અમર્યાદ સ્ત્રીની કથા	૮૧
૧૩	સાળનીની કથા	૩૬	૨૭	એક ડોશીની કથા	૮૫
૧૪	એક શેઠની કથા	૩૯	૨૮	ખુશામત કરનારની કથા	૮૭
૧૫	સેવક અને સ્વામીની કથા	૪૨	૨૯	પોપટની કથા	૯૦
૧૬	ખરા આળસુની કથા	૪૫	૩૦	કાગડાની કથા	૯૬
૧૭	એક આચાર્યની કથા	૪૭	૩૧	આત્મણની કથા	૧૦૧

નેંબર	કથાનું નામ	પાનું	નેંબર	કથાનું નામ	પાનું
૬૨	એક જટાધારીની કથા	૧૦૩	૫૩	લાડવાની કથા	૧૭૬
૬૩	અનુપત યતિની કથા	૧૦૫	૫૪	વ્યાસજીની કથા	૧૮૦
૬૪	એક ધર્મધૂત		૫૫	એક ડોશીની કથા	૧૮૪
	વાણિયાની કથા	૧૦૭	૫૬	શુદ્ધિ અને સિદ્ધિની કથા	૧૮૭
૬૫	અવિચારી કાર્ય		૫૭	નિધાન પ્રાપ્તિની કથા	૧૯૧
	કરનારની કથા	૧૧૦	૫૮	ભિક્ષુના ખાખરની કથા	૧૯૫
૬૬	એક વણિકની કથા	૧૧૨	૫૯	નૈમિત્તિકની કથા	૧૯૭
૬૭	ચોરની કથા	૧૧૪	૬૦	અમાલની કથા	૨૦૩
૬૮	ચૈત્રની કથા	૧૧૬	૬૧	વાણીયાની કથા	૨૦૭
૬૯	એક વેશ્યાની કથા	૧૨૦	૬૨	શેઠના પુત્રની કથા	૨૧૦
૭૦	પુત્રવધુની કથા	૧૨૩	૬૩	સાસુ વહુની કથા	૨૧૩
૭૧	એક વિપ્રની કથા	૧૨૫	૬૪	જટાધારીની કથા	૨૧૭
૭૨	એક ધૂતારાની કથા	૧૨૯	૬૫	એક વેશ્યાની કથા	૨૨૦
૭૩	એક અધમપુરુષની કથા	૧૩૫	૬૬	પંડિતોની કથા	૨૩૦
૭૪	તાપસની કથા	૧૩૮	૬૭	સ્ત્રીની કથા	૨૩૨
૭૫	વૈદ્યની કથા	૧૪૧	૬૮	ગૃહભંજકની કથા	૨૩૬
૭૬	ચંદ્ર શેઠની કથા	૧૪૪	૬૯	ડોશીની કથા	૨૩૯
૭૭	અનેવીની કથા	૧૪૭	૭૦	કુલપુત્રની કથા	૨૪૨
૭૮	એક દંપતિની કથા	૧૫૦	૭૧	એક શેઠની કથા	૨૪૯
૭૯	એ ખોપરીની કથા	૧૫૬	૭૨	મૂર્ખ શિષ્યની કથા	૨૫૨
૮૦	એક નોકરની કથા	૧૬૪	૭૩	તાપસની કથા	૨૫૫
૮૧	વૈદ્યની કથા	૧૬૮	૭૪	ચાર મિત્રની કથા	૨૫૮
૮૨	અહેરા કુટુંબની કથા	૧૭૩	૭૫	એક જડતાપસની કથા	૨૬૧

ચાર વિદ્વાનની કથા

૧

વિદ્યાથી માત્ર ભૂષિત થવાથી કાર્યની સિદ્ધિ થતી નથી; વ્યવહાર પણ જાણવાની જરૂર છે.

અષ્ટાપદપુરમાં કુલશેખર નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. ત્યાં સુબુદ્ધિ નામનો મંત્રી, ચંદ્ર નામે પુરોહિત અને કમલશુભ નામે શેઠ હતો. તે ચારેને એકેક બુદ્ધિશાળી પુત્ર હતો. તે ચારે છોકરાઓ એક બીજાના પરમ મિત્ર હતા. વળી તે ચારે છોકરાઓ જુદા જુદા પંડિતોની પાસે અભ્યાસ કરતા હતા.

રાજા પુત્ર પંચાંગ લક્ષણમાં વિચક્ષણ થયો. મંત્રી પુત્ર અષ્ટાંગ આયુર્વેદમાં પ્રવીણ થયો. પુરોહિત પુત્ર ષડ્દર્શનના તર્કશાસ્ત્રમાં પારંગત થયો, અને શેઠનો પુત્ર કૃણાદેશ વગેરે જ્યોતિષની જુદીજુદી શાખાઓમાં હોંશિયાર થયો. તે ચારે મિત્રો અભ્યાસ પૂરો કરીને પોતપોતાના ઘેર આવ્યા અને પંડિતજનોથી પૂજવા લાગ્યા.

એક વખતે રાજ્યે દરબારમાં કહ્યું કે: “અહો! આ દુનિયામાં વિદ્યા બળવાન છે.” વિવિધ પ્રકારના સુભાષિતાદિ અમૃતરસ વડે કર્ણને આનંદ પમાડતા, જે પંડિત જનોના દિવસો સુખેથી પસાર થાય છે તેના જનમ અને જીવિત સફળ છે, અને તેનાથી જ પૃથ્વી શોભે છે; પંડિતાઈ વગરના વિવેક શૂન્ય પશુ જેવા લોકો આ જગતમાં શું ઉપયોગના છે?”

તે સાંભળીને મધુર, અને સત્યવાણીથી મંત્રી બોલ્યો કે: “સ્વામિન્! વિદ્યા માટે આપણું આ કહેવું સત્ય છે, પરંતુ તે બધું વ્યવહારના જ્ઞાન વિના નકામું છે.” “વ્યવહારજ્ઞ માણસ એક ક્ષણવારમાં જે કાર્ય સિદ્ધ કરી શકે છે, તે માત્ર એકલી વિદ્યાથી જડ થયેલો માણસ હજારો કષ્ટ સહન કરતાં પણ સિદ્ધ કરી શકતો નથી.”

“વળી કવિતાથી તેનો રસાસ્વાદ જુદો છે, રૂપથી લાવણ્ય જુદું છે, નૃત્યથી ભાવ જુદા છે, તેવી જ રીતે અભ્યાસ કરતાં વ્યવહારપણું જુદું જ છે. જે મહારાજને આ વાતનો વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો, આપણા આ નવ શિક્ષિત ચારે છોકરાઓને કોઈક કાર્ય સોંપો. જે જડપણાથી તેઓ તે કાર્ય બગાડે નહિ, તો પછી હું મહારાજના સિંહાસન પાસે કદી પણ બેસીશ નહિ.”

આ પ્રમાણે સાંભળીને ચારે કુમારોને બોલાવીને રાજ્યે કહ્યું કે: “અરે પુત્રો! આ પાસે રહેલા નારંગપુર ગામમાંથી મારા હુકમથી બે હજાર તોલા સોનું ત્યાંના અધિકારી પાસેથી લઈ આવો.”

તેઓએ કહ્યું કે: “આપણે હુકમ અમારે માન્ય છે.”

પછી બળદ ઉપર લોજનની સામગ્રી તથા ભાતું નાખીને તે ચારે જણા ચાલ્યા. તે ગામ પાસે જઈને એક ડુંગરની તળેટીમાં તેઓ રહ્યા. જ્યોતિષી હતો તે બળદની રક્ષા કરવા ત્યાં જ રહ્યો. તાર્કિક હતો તે ઘી લાવવા માટે વાસણ લઈને ઘીવાળાની દુકાને ગયો. વૈદ્ય હતો તે આરોગ્ય વધારે તેવાં શાક લાવવા માટે શાકવાળાની દુકાને ગયો. લાક્ષણિક હતો તે રસોઈ બનાવવા માટે તે સ્થળે ચૂલો વગેરે કરવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો.

જે સ્થળે જ્યોતિષી બેઠો હતો તે સ્થળે એક લુંટારો તેના બળદની પછવાડે લાગ્યો હતો. તેણે બળદને છોડી મૂક્યો, એટલે ચૂથથી છૂટા પડી ગએલા હરણની માફક તે આમતેમ દોડવા લાગ્યો. ચારે દિશામાં દૃષ્ટિ ફેરવતાં જ્યોતિષીએ તેને દીઠો, પણ તેની પછવાડે દોડ્યો નહિ. પરંતુ ટીપણું હાથમાં લઈને જોવા લાગ્યો કે: “આ બળદ પાછો મળે તેવો યોગ છે કે નહિ?” તેટલામાં તો લુંટારો બળદ લઈને ચાલ્યો ગયો. જ્યોતિષી દીન થઈને બેસી રહ્યો.

તાર્કિક ઘી લઈને આવતો હતો, તે સમયે તે પાત્રમાં રહેલા ઘીને જોઈને તે વિચારવા લાગ્યો કે: “આ પાત્રનો ઘીને આધાર છે કે ઘીનો પાત્રને આધાર છે?” આ વાતનો નિર્ણય કરવાની ઇચ્છા થવાથી, તેણે પાત્રને નીચું નમાવ્યું એટલે ઘી ઢળીને ભૂમિ ઉપર પડી ગયું.

શાક લેવા ગએલો વૈદ્ય વિચારવા લાગ્યો કે: “આ શાક વાયુ કરશે, આ શાક પિત્ત કરનારું છે, અને આ કફ

કરનારું છે.” તે પ્રમાણે જુદા જુદા શાકના જુદા જુદા ગુણનો વિચાર કરીને ત્રણે દોષોનો નાશ કરનાર લીંબડાનાં પાંદડાં લઈને તે આવ્યો.

વ્યાકરણ શાસ્ત્રી ચોખા રાંધતો હતો, તે વખતે હાંદલામાં ઉકળતા પાણીનો શબ્દ ‘ખદખદ’ સાંભળીને તે વિચારવા લાગ્યો કે: “અરે! રૂઠ, યૌગિક અને મિશ્રભેદથી શબ્દ ત્રણ પ્રકારના છે. તેમાં આખંડલાદિક રૂઠ શબ્દો છે. નીલકંઠાદિક યૌગિક શબ્દો છે, અને મિશ્રશબ્દો પરાવૃત્તિને સહન નહીં કરનાર ગીર્વાણુ વગેરે છે. પરંતુ આ હાંદલીમાં થતો કલકલ શબ્દ તો સ્થાલીથી ઉત્પન્ન થયેલ અપશબ્દ છે.” એમ વિચારી ક્રોધ કરીને તેણે તે માટીની હાંદલી ભાંગી નાંખી.

પછી વનમાં રહેલા તે ચારે જણાએ અનાજ, પાન કે દીવા વગર આખી રાત્રી પસાર કરી. રાત્રીએ આપેલો આદેશ પત્ર બળદની સાથે જ આદ્યો ગયો, કે જે પત્ર દેખાડીને સોનું લાવવાનું હતું. રાત્રીએ મોકલેલા ગુપ્ત પુરુષોએ આ બધું રાત્રીને કહ્યું, ચારે જણા પાછા આવીને છાનામાના પોતપોતાને ઘેર આદ્યા ગયા. રાત્રીએ મંત્રીનો સત્કાર કર્યો. છેવટે ચારે મિત્રો વ્યવહારાદિ શીખીને વ્યાપાર વગેરેમાં કુશળ થયા.

ભણવા કરતાં ગણવામાં વધારે લાભ છે. વિદ્યા સાથે વ્યવહારનું જાણપણું પ્રાપ્ત થાય ત્યારે જ મનુષ્ય સંસારિક પ્રવૃત્તિમાં કુશળ થાય છે.

અવિચારી રાજની કથા

૨

એક અવિચારી નગરીમાં સાતે વ્યસનોમાં પૂરો એક જડ બુદ્ધિવાળો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેના મંત્રીઓ લાંચીયા હતા. કોટવાલ પ્રબલને ક્ષયના રોગ જેવો હતો. પુરોહિત પિશાચ જેવો હતો. દાસ દાસીઓ ચમકિંકર જેવી હતી. વિધવાના પુત્રો જેવા ચોરો રાત્રે અને દિવસે સ્વચ્છંદતાથી ચોરી કરતા હતા. સાધુ લોકો પણ પાપીની જેવા શંકારુપદ આચરણવાળા હતા. અંત:પુરની સ્ત્રીઓ પણ ગણિકા જેવી હતી.

એક દિવસ એક વૃદ્ધ ડોશી સવારના પહોરમાં માથા ઉપર ઘાસનો પૂજો ઉપાડીને રાજદ્વાર પાસે આવી અને પોકાર કરવા લાગી કે: “અરે! હું લુંટાણી, હું લુંટાણી.”

રાજાએ તેને ઘેલાવીને તેના હુ:ખનું કારણ પૂછ્યું. તે ડોશીએ કહ્યું કે: “મહારાજ! તમારા નગરમાં મહાજન

અને ચોરનો સરખો ન્યાય હોવાથી મારા પુત્રે ગોવિંદ શેઠના ઘેર ખાતર પાડ્યું. મારો પુત્ર નવયુવાન હતો, તે ઘણા લોકોના આધારભૂત હતો. તે ગોવિંદ શેઠના ઘરની ભીંત પડી તેથી દબાઈને મરણ પામ્યો છે, તેના દુઃખથી દુઃખિત થએલી હું રૂઠન કરું છું.”

રાબર શેઠને ખોલાવીને કહ્યું કે: “અરે! તું ખરો અન્યાય કરનારો છે, તારી ભીંત પડી જવાથી ચોર મરણ પામ્યો.”

રાબરનાં ધર્મો જાણનાર તે શેઠ ખોલ્યો કે: “મહારાજ! તે ભીંત તૂટી પડી તેમાં મારો શું દોષ? મેં તો ચૂનો વગેરે પુષ્કળ આપ્યું હતું, પરંતુ કડીયાએ તે સારી બનાવી નહિ.”

રાબરે કહ્યું કે: “ખરાબર છે.” પછી કડીયાને ખોલાવીને રાબરે કહ્યું કે: “અરે! તે ભીંત આવી નબળી અને ખરાબ કેમ બનાવી?”

કડીયાએ ખરાબર ધ્યાન રાખી નિશ્ચિનતાથી જવાબ આપ્યો કે: “મહારાજ! તેમાં હું શું કરું? જ્યારે હું ચૂનો તથા માટી વગેરે કેળવતો હતો, ત્યારે કામદેવની રાજધાની જેવી, કિમતી શૃંગાર ધારણ કરેલી, અમૃતની નદી જેવી, સુંદર લોચનવાળી ગોપાલ શેઠની પત્ની તે રસ્તે થઈને નીકળી. તેને જોવામાં માં મિત્ત પરોવાવાથી અને માં મગજ અસ્થિર થઈ જવાથી, આ ચૂનો ખરાબર કેળવાયો નહિ; અને તેવા ચૂનાથી ચણેલી ભીંત તૂટી પડી, તેથી આ પુરુષરત્ન એવા ચોરનું મરણ થયું છે.”

તરત જ રાજ્યે ગોપાલ શેઠની પત્નીને યોલાવી અને થયેલ અન્યાય તેને જણાવ્યો. શેઠની પત્નીએ કહ્યું કે: “અમુક ખાવો આ રસ્તે થઈને જતો હતો, તેની શરમ આવવાથી મેં તે રસ્તો લીધો હતો, નહિ તો હું ગોવિંદ શેઠના ઘરના રસ્તેથી નીકળતી જ નથી.”

આ પ્રમાણે સાંભળીને તે શેઠની પત્નીને છોડી દીધી, અને તે આવાને યોલાવ્યો, અને રાજ્યે તેને પૂછ્યું કે: “તું તે રસ્તે શા માટે નીકળ્યો, કે જે કારણથી આ શેઠની ભીંત તૂટી પડી?” તેમ કહી રાજ્યે કોપાયમાન થઈ તેનું બહુ અપમાન કર્યું. ખાવો કાંઈ પણ ઉત્તર આપી શક્યો નહિ તેથી લાકડી, લાતો વગેરેથી તેને ઘણો માર મારીને શૂળી ઉપર ચઢાવવાનો રાજ્યે હુકમ કર્યો. “જેને કોઈ રોનાર નથી તે ભલે શૂળી ઉપર ચઢે.” તેમ ધારી લોકોએ તે આવાને શૂળી ઉપર ચઢાવવા લઈ જવા દીધો.

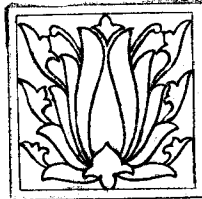
જ્યારે તે આવાને શૂળી ઉપર ચઢાવવા લઈ ગયા, ત્યારે મંત્રીઓએ શૂળી વગેરે જોઈને રાજ પાસે આવી રાજને કહ્યું કે: “મહારાજ! શૂળી નાની છે, અને આવાનું શરીર તો બહુ જ જડું છે, તેથી શૂળીના પાટીયા ઉપર તે સમાઈ શકતો નથી.”

તે સાંભળીને રાજ્યે હુકમ કર્યો કે: “એમ હોય તો તે શૂળીના પાટીયા ઉપર સમાય તેવા શરીરવાળા કોઈને પકડી શૂળીએ ચઢાવી દો.”

આ પ્રમાણે રાજનો હુકમ થવાથી રાજનો સાળો,

જે લોકોને ખડું હેરાન કરતો હતો તથા રાજના નોકરો ઉપર બુલ્લમ કરતો હતો; તેને શોધી કાઢીને મંત્રીઓએ શૂળી ઉપર ચઢાવી દીધો. રાજ્યે તે વાતની સુદ્ધ ચર્ચા કરી નહિ.

જે સ્થળે આવા મૂર્ખ રાજ્યો રાજ્ય કરતા હોય, તેવા રાજ્યમાં ન રહેવું તે જ ઉત્તમ છે. મૂર્ખ રાજ, મૂર્ખ મંત્રી અને મૂર્ખ ન્યાયાધીશ હોય તો ઘણી વખત અન્યાય થવાનો સંભવ રહે છે.

એક શેઠની કથા

૩

“પુણ્યના યોગથી કેટલીક વખત હાનિ પણ લાભના માટે થાય છે.”

તારાપુરમાં દેવાનંદ નામનો શેઠ રહેતો હતો. તેને તારા નામની સુશીલ પત્ની હતી. તેમની એક વહુ વિધવા હતી. એક વખતે કંકાસથી ગુસ્સે થઈને વહુ તેના પીયરમાં જતી રહી, અને તરત પાછી ન આવી. શેઠાણીએ શેઠને કહ્યું કે: “સ્વામી! ગુસ્સે થએલી વહુ પીયેરથી પાછી આવી નથી, માટે તમે જઈને ખોલાવી લાવો.”

શેઠે કહ્યું કે: “જે થાય તે સારા માટે” આ શબ્દો શેઠ વારંવાર ખોલતા હતા. એક વખત તેમનો વહાલો કુતરો મરી ગયો. ત્યારે ખીજો કુતરો લાવવા શેઠાણીએ કહ્યું.

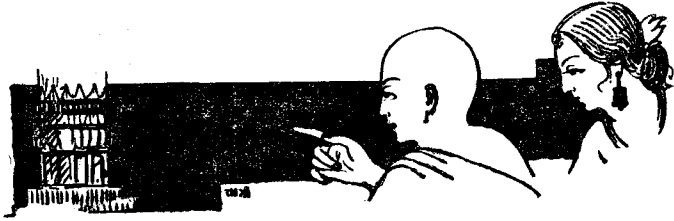
શેઠે કહ્યું કે: “તે મરી ગયો તે પણ સારા માટે જ હશે.”

બીજા દિવસે ખડકીના ખારણાં તૂટી પડ્યા. શેઠાણીએ તે ફરીથી દુરસ્ત કરાવવાનું કહ્યું, ત્યારે પણ શેઠે તે જ પ્રમાણે જવાબ આપ્યો.

એક વખત કોઈ દૂર દેશના રાજના માણસો ગધેડાઓ ઉપર સોનામહોરો ભરીને બીજા ગામ જતા હતા. રાતના વખતે બીજાઓની નજર ચૂકાવીને બહુ વજનથી મુંઝાએલ એક ગધેડો તેમાંથી છૂટો પડી ગયો, અને તે શેઠની ખડકી ઉઘાડી હતી તેમાં પેસી ગયો, અને સોનામહોરની એક ગુણ તેના ઉપરથી પડી ગઈ. પાછો તે ગધેડો બીજા ગધેડાઓ ભેગો થઈ ગયો.

શેઠ સવારે ઉઠ્યા, એટલે સોનામહોરોથી ભરેલી ગુણ ધરના આંગણામાં પડેલી દેખીને; તેને શેઠાણીને ઉઘમાંથી ઉઠાડીને કહ્યું કે: “ભોળી સ્ત્રી! જો ખડકી બંધ હોત તો ગધેડો કેવી રીતે આવત? અને જો કુતરો જીવતો હોત તો તે ગધેડાને પેસવા કેમ દેત? જો વહુ હાજર હોત તો તે બહુ ઓલકણી હોવાથી બીજાને વાત કહી દેત, તેથી રાજદરબારમાં પૂછપરછ અને વધ બંધનાદિ પણ થાત, માટે મેં કહ્યું હતું કે ‘જો થાય તે સારા માટે’ તે જ બરાબર છે. શેઠાણીએ પતિનું વચન પ્રમાણ કર્યું.

જ્યારે પુણ્યનો ઉદય હોય ત્યારે જે કરીએ તેમાં લાભ મળે છે.

એક વણિકની કથા

૪

“જે વસ્તુ શક્તિથી સાધ્ય થતી નથી, તે ડાહ્યા માણસ બુદ્ધિથી સાધે છે.”

કે દ્રવપુરમાં વીરંગ નામે એક શેઠ રહેતો હતો, તેને માયા નામની પત્ની હતી. એક વખત સોયથી પણ ન ભેદાય તેવા ગાઠ અંધકારવાળી રાત્રીએ તે દંપતી સૂતા હતા. તે વખતે એક ચોર પાછલી ભીંતથી તેના ઘરમાં ખાતર પાડવાની તૈયારી કરતો હતો. શેઠ તથા તેમની પત્ની-એ તે જાણ્યું, પરંતુ ખીકને લીધે ખૂમ પાડી શક્યા નહિ.

તે વખતે મુત્કલસિહ નામનો કેટવાળ પાસેના રાજમાર્ગ પર થઈને જતો હતો, તેની ખોંખારો વગેરે ખાવાથી તથા તેના ઘોડાના પગના અવાજથી તથા ઘણા સિપાઈઓ સાથે હતા તેના અવાજથી ખબર પડી. આ કેટવાળ સાથે શેઠનો સારો સંબંધ હતો.

એટલે આશ્ચર્ય થયું હોય તેવી રીતે તે દંપતીએ અન્યો અન્ય વાતો કરવા માંડી કે: “જ્યારે આપણને પુત્ર

થશે ત્યારે મુત્કલસિહ એવું નામ પાડીશું, અને તે અનુક્રમે મોટો થશે ત્યારે ‘મુત્કલસિહ! મુત્કલસિહ! અહીં આવ’ તેમ કહી આપણે તેને ઓલાવીશું.”

આ પ્રમાણે તેઓ તાણીને ઓલાવા લાગ્યા. તેથી પરિચિત શબ્દ સાંભળીને કોટવાળ તેના ઘર પાસે આવ્યો. શેઠે તેને ઓલાવ્યો, શેઠે પાનનો દાખડો કાઢ્યો, અને કોટવાળને કહ્યું કે: “દીવો ખરાખર નથી, તેથી દરેકના નામ લઈને અથવા પૂછીને પાનનું ખીડું આપો.”

જે ચોરડામાં તેઓ બેઠા હતા, તે જ ચોરડામાં તે વખતે પેલો ચોર પણ ચોરી કરવા આવેલો હતો, અને સિપાઈઓ ભેગો તે પણ ભળી ગયો હતો. અનુક્રમે તેનું નામ પૂછીને પાન દેવાનો વખત આવ્યો, ત્યારે તે નામ કહીને પાનનું ખીડું ગ્રહણ કરવાને શક્તિમાન થયો નહિ.

શેઠે કોટવાળને પૂછ્યું કે: “કોટવાળ સાહેબ! આ તમારો માણસ છે?”

કોટવાળે કહ્યું કે: “ના”

શેઠે ખાતર પાડ્યું હતું તે સ્થળ દેખાડીને કહ્યું કે: “આ માણસ તો આ રસ્તે આવ્યો જણાય છે.”

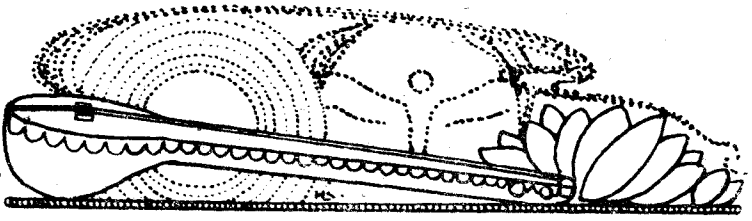
તે બેતાં ખાતર પડેલું દેખવાથી તરત જ સિપાઈઓએ તેને પકડીને બાંધી લીધો. સવાર થઈ એટલે ચોરને કેદખાનામાં લઈ ગયા. પછી તેને દેહાંત દંડની સજા થઈ. તેને કાંસીએ લટકાવવા માટે એક વડના ઝાડ નીચે લઈ ગયા. તેના ગળામાં દોરડું નાખવામાં આવ્યું, પણ તે દોરડાની ગાંઠ ગળાથી વધારે છેટી અને તિરછી હતી, તેથી કદાચ

છૂટી જશે; એવી શંકાથી શેઠે કોટવાળને કહ્યું કે: “અમારો એવો આચાર છે કે પહેલાં તોળીને પછી ઉપર ગાંઠ બાંધીએ.”

કોટવાળે તેનો ભાવ બાણી લીધો. તેથી દ્વારડાંને ગાંઠ ફરીથી મજબુત બંધાવી, એટલે તે ચોર તરત જ મૃત્યુ પામ્યો.

બુદ્ધિનો ઉપયોગ બુદ્ધિવાન માણસ ગમે તે પ્રકારે કરે છે.

એક બ્રાહ્મણની કથા

૫

અનંદપુર નગરમાં એક નિર્ધન, અભાગી અને સગાં સંબંધી વગરનો એક યુવાન બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તે ભીખ માગીને પોતાનો ઉદર નિર્વાહ કરતો હતો. તે કાંઈ પણ ભણ્યો હતો નહિ. તેણે માથે ચોટલી રાખેલી હતી, અને માત્ર કૌપીન પહેરીને ફરતો હતો. એક અમાસના દિવસે ભિક્ષા માગવા જતાં તેને ઘણા જવનો લોટ મળ્યો, તેથી તેનું ભિક્ષાપાત્ર ભરાઈ ગયું. તે પાત્રને પોતાના પગ પાસે મૂકીને તે સૂઈ ગયો.

રાત્રે ઉઘમાં તે વિચાર કરવા લાગ્યો કે: “આજે તો લોટથી પાત્ર ભરાઈ ગયું છે. એ એકઠો થએલો લોટ વેચવાથી તેના બે દ્રમ (તે વખતનું નાણું) આવશે. પહેલાંના એકઠા કરેલાં સાત દ્રમ મારી ગાંઠે બાંધેલા છે. આ બધા દ્રમ એકઠા કરીને હું નાની દુકાન માંડીશ. આ લઘુતા પમાડનારી ભિક્ષા વૃત્તિનો હું ત્યાગ કરીશ. વ્યાપાર કરતાં કરતાં મારી પાસે સો દ્રમ તો સહેજે થઈ જશે. કારણ કે વ્યાપાર જ ધન વૃદ્ધિનું કારણ છે.

“પછી ઘણા મોટા વ્યાપાર કરવાથી મારી પાસે એક હજાર દ્રમ થશે, ક્રમે ક્રમે વધતાં એક લાખ દ્રમ થશે. પછી હું એક બ્રાહ્મણ કન્યાની સાથે લગ્ન કરીશ. જ્યાં સુધી તેને પુત્રાદિ સંતતિ થશે નહિ, ત્યાં સુધી તે મારી સેવા કરશે. જ્યારે પુત્રો થશે ત્યારે, જે કોઈ વખત મારી અવહેલણા કરશે, તો તે સમયે આવી રીતે લાત મારી તેને શિક્ષા કરીશ.” આમ કહીને લાત મારવા જતાં પેલું બિક્ષા પાત્ર કે જે માટીનું હતું, અને તેના પગ પાસે પડ્યું હતું; તે ઉડી ગયું અને ભાંગી ગયું. લોટ બધા ઢોળાઈ ગયો અને તેના બધા મનોરથોનો એક જ સાથે નાશ થઈ ગયો.

માણસો ઘણી વખત મોટા મોટા મનોરથો કરીને મન રૂપી ઘોડાને આમતેમ દોડાવે છે; અને પછી નિષ્ફળતા મળતાં મનમાં દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે. માટે ડાહ્યા માણસે પોતાના ગજ જેટલાં જ મનોરથો સેવવા બેઠવ્યે.

એક તાપસની કથા

૬

“વિવેકી પુરુષે જોટલી આજ્ઞાનો અમલ થઈ શકે તેટલી જ કરવી.”

ચંદનિકા નામના ગામમાં ધન, ધાન્ય વગેરેથી સમૃદ્ધ એક વિષરાશી નામનો જટાધારી રહેતો હતો. તેને ઘણા બુદ્ધિ રહિત શિષ્યો હતા. તેથી ભણતી વખતે ‘કુંતી’ના બદલે ‘કુત્તી’, લક્ષ્મણને બદલે ‘લાખણ’, હનુમાનને બદલે ‘હણુઆ’, પરશુરામને બદલે ‘સરકરા’, ધુંધુમારને બદલે ‘હુંહણુમાર’, યુધિષ્ઠિરને બદલે ‘બૂઠિલ’, વગેરે ખોટા ઉચ્ચાર કરતા હતા.

એક વખતે ચોમાસાની રાત્રીએ તે ગુરુ શિષ્યોની સાથે બેઠા હતા. ભાદરવા માસ સુધી વૃષ્ટિનો અભાવ હોવાથી ખેતર અને અનાજ સુકાઈ જતા હતા, તેવા વખતે તે ગુરુના એક યજ્ઞમાને ખેદપૂર્વક તેને કહ્યું કે:

“ગુરુ મહારાજ! પાણીના અભાવે અનાજ વગેરે સુકાઈ જાય છે.”

ગુરુએ કહ્યું કે: “ખેદ કરીશ નહિ. કાલે સવારે જલથી પલ્લવિત થએલા તારા ધાન્યના છોડોને તું બેઠશ.” તે સાંભળી રાજી થઈને તે પોતના ઘેર ગયો. રાત્રીના સમયે પાસેના સરોવરમાંથી શિષ્યો પાસે સેંકડો ઘડા પાણી મંગાવીને તે ખેતરમાં નખાવ્યું.

સવારમાં પેલો ખેડૂત જળથી ભરેલા ખેતરને બેઠને બહુ ખુશી થયો. તે ભોળો ખેડૂત પરિવાર સહિત ગુરુને પગે લાગ્યો, ભોજનાદિથી ભક્તિ કરીને ગુરુને ખુશી કર્યા; અને ગુરુને કોઈ દેવતા સહાય છે, એવી તેની માન્યતા થઈ. ગુરુની ખ્યાતિ ઘણી થઈ તેથી બીજા, ત્રીજા અને ચોથા દિવસે પણ જુદાજુદા યજમાન ખેડૂતોની ગુરુને થએલી વિનંતીથી શિષ્યોએ જુદાજુદા ખેતરોમાં પાણી નાખ્યું.

આમ કરવાથી શિષ્યો બહુ થાકી ગયા અને ભોગા થઈને બધાએ નિર્ણય કર્યો કે: “અતિ લોભને વશ થઈને ગુરુ આપણી પાસે સિંચાવે છે, પોતે જરા પણ સિંચતા નથી; તેથી આપણે હવે કાર્ય બંધ કરવાની ગુરુને વિનંતી કરીએ, અને કહી દઈએ કે હવે પછી જે ખેલશે તે કરશે.” આ પ્રમાણે તેઓએ ગુરુને વિનંતી કરી.

ગુરુએ કહ્યું કે: “અરે શિષ્યો! જો તમે જળ નહિ સિંચો તો શું કરશો?”

શિષ્યો ચૂપ રહ્યા, કોઈ ખેલ્યા નહિ. ત્યાર પછી

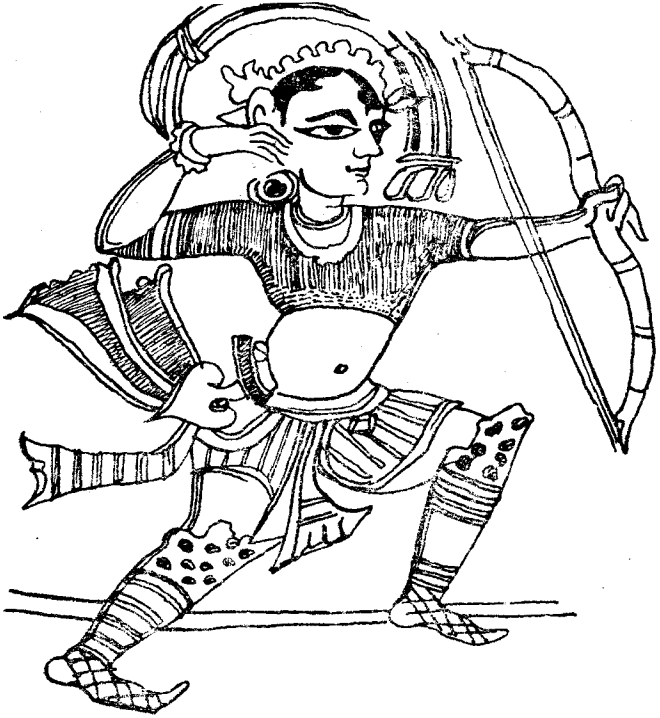
કેાઈ યજ્ઞમાને ગુરુને વિજ્ઞપ્તિ કરી. ત્યારે શિષ્યોએ ઉદ્ધૈષણા કરી કે: “જે કહે તે વહન કરે.”

યજ્ઞમાને પૂછ્યું કે: “તેનો શું અર્થ?”

શિષ્યોએ કહ્યું કે: “અરે ભાઈ! આટલા કાળ સુધી ગુરુના વચનથી અમે પાણી ઉપાડી ઉપાડીને ખેતર સિંચ્યા, હવે તે કાર્યથી અમે કંટાળ્યા છીએ; તેથી ગુરુ જ પાણી ઉપાડી ભલે ખેતર સિંચે.” આ વાત જાણતાં ગુરુ ઉપરની દેવ સહાયનો ભેદ કુટી જવાથી લોકોની તે ગુરુ પરની શ્રદ્ધા ઉડી ગઈ.

પોતાના હાથ નીચેના માણુસોને આજ્ઞા પણ મર્યાદામાં રહીને કરવી, અને જ્ઞાલવું તે પણ વિચાર કરીને જ્ઞાલવું.

ક્ષત્રિય અને વાણીયાની કથા

૭

કલિકા નામના નગરમાં એક મોઠી ચક્ષાધિષ્ઠિત કાષ્ટમય પ્રતિમા હતી. ગામ લોકોને તે પ્રતિમા ઉપર બહુ જ શ્રદ્ધા હોવાથી, લોકો તેની બહુ પૂજા કરતા

હતા. તે ગામમાં હિંમતવાન અને ગમે તે રીતે પોતાનું ગુજરાન ચલાવનાર વાઘજી નામનો એક રજપુત કુટુંબ સહિત રહેતો હતો. તે રજપુતના પાડોસમાં સિંદુરક નામનો એક નિર્ધન વાણીયો રહેતો હતો.

એક વખતે વાઘજી વિચાર કરવા લાગ્યો કે: “આજે તો આજીવિકાનું સાધન પ્રાપ્ત થયું નથી, માટે આ ગામની નજીકમાં જે યક્ષ છે તેની પાસેથી આજીવિકા મેળવવાનો પ્રયાસ કરવા સિવાય બીજા કાંઈ ઉપાય નથી.”

આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તીક્ષ્ણ ધારવાળો એક કુહાડો હાથમાં લઈને તે વાઘજી યક્ષની પાસે ગયો; અને પોતાના બંને હાથથી યક્ષની પ્રતિમાને જોરથી હલાવીને કહ્યું કે: “અરે યક્ષ! મને કાંઈક આપ; નહિ તો આ તારી મૂર્તિ હવે રહેવા દર્દશ નહિ. આ કુહાડા વડે તેના કકડા કરીને તેનું બળતણ કરી નાંખીશ.” આ પ્રમાણે સાંભળીને યક્ષ ભય પામ્યો અને સાક્ષાત્ પ્રગટ થઈને તેણે કહ્યું કે: “આવતી કાલે હું તને ઘઉંનો એક મોટો કેઠાર આપીશ; ત્યાં સુધી તારી સ્ત્રીની આંગળી ઉપર રહેલી સોનાની વીંટી વડે આજીવિકા ચલાવ.” તે સાંભળી વાઘજી સંતુષ્ટ થયો અને પોતાના ઘેર ગયો.

બીજા દિવસે ધાન્ય મળનાર છે તેવી શ્રદ્ધાથી, યક્ષના કહેવા પ્રમાણે વીંટી વેચીને તે દિવસે વાઘજીએ નિર્વાહ કર્યો. તે દિવસે તેના ઘરમાં ઉંચી જાતના ચોખા તથા દુધ વગેરેથી મિશ્રિત ખીર વગેરેનું ભોજન દેખીને સિંદુરક વાણીયાની પત્નીએ પોતાની સખીને પૂછ્યું કે:

“બહેન! આજે તારા ઘરમાં આવી રસોઈ વગેરે ક્યાંથી?”

તેણીએ પતિના પરાક્રમથી પરાભવ પામેલ યજ્ઞે આપવા કહેલા ધાન્યાદિકની વાત કહી. વાણીયાની સ્ત્રીએ વિચાર્યું કે: “આ ઉપાય સારો છે.” પછી ઘેર જઈને તેણે પતિને કહ્યું કે: “તમે પણ પાડોશી રજપુતની માફક સાહસ કરો.” તેમ કહીને બધી હકીકત કહી.

એટલે સિદ્ધરક પણ કુહાડો લઈને યજ્ઞની પ્રતિમા પાસે ગયો. પણ પ્રતિમા જોતાં જ તેના હૃદયમાં શંકા ઉત્પન્ન થઈ, તેથી ભયભીત થયો. પછી જેવું તે રજપુતે કર્યું હતું તે પ્રમાણે કરવા ગયો કે તરત જ યજ્ઞે તેને બાંધી લીધો. એટલે બહુ બૂમો પાડતો તે યજ્ઞને કહેવા લાગ્યો કે: “મને છોડી દો! છોડી દો!”

યજ્ઞે કહ્યું કે: “આવતીકાલે જે ઘઉંનો કોઠાર મારે તારા પાડોશી રજપુતને આપવાનો છે તે તું આપે તો છોડું.” વાણીયાએ તે કબુલ કર્યું અને છૂટો થયો. ઘેર જઈ દેવું કરીને તેણે રજપુતને ઘઉં આપ્યા.

મનમાં શંકા રાખીને કાર્ય કરવાથી કોઈ પણ કાર્યની સિદ્ધિ થતી નથી. તેથી દરેક કાર્ય કોઈ પણ જાતની શંકા રાખ્યા વગર જ કરવાથી સિદ્ધ થાય છે.

એક જુગારીની કથા

૮

ઉજ્જયિની નગરીમાં હાલાહલ નામનો એક મોટા પેટવાળો, બડા હોઠવાળો, માંજરી આંખો વાળો અને બહુ લાંબો જુગારી રહેતો હતો વળી તે જૂઠું બોલનારો,

વિશ્વાસઘાતી, વેશ્યાઓમાં આસક્ત અને વખત આવે ચોરી પણ કરતો હતો.

એક દિવસ રાત્રે તે ગામમાં આવેલા વારવાસિની દેવીના મંદિરે તે ગયો. તેને બહુ જ ભૂખ લાગેલી હોવાથી, દેવી પાસે ધરેલા નૈવેદ્ય ખાઈ ગયો. પછી દેવીના ખલા તથા પગ વગેરે ઉપર રાખેલા ઊંચી જાતના નૈવેદ્યો પણ ખાવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે કરવાથી દેવીને તેના ઉપર બહુ ક્રોધ ચઢ્યો, અને તેને ખીવરાવવા માટે દેવીએ જીભ બહાર કાઢી.

હાલાહલ બુદ્ધિશાળી અને હિંમતવાન હતો; તેથી તેણે તરત જ પોતાના મુખમાં ચવાતું નૈવેદ્ય દેવીની જીભ ઉપર મૂક્યું, એટલે દેવીને બહુ સૂગ ચઢી, તેથી જીભ એક હાથ લાંબી બહાર કાઢેલી તેણીએ રહેવા દીધી, અને પોતાના સ્થાનકે ચાલી ગઈ.

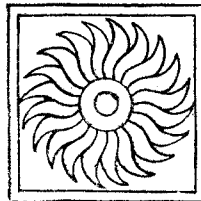
સવારમાં લોકો એકઠા થયા, અને જીભ બહાર દેખી આશ્ચર્ય પામ્યા. રાજા પણ તે સાંભળીને ત્યાં જોવા આવ્યો. અને ‘મહા ઉત્પાત થશે’ તેવી ખીકથી તે બહુ ખેદ પામ્યો. પછી તેના નિવારણ માટે રાજાએ બ્રાહ્મણોને બોલાવ્યા, યજ્ઞો આરંભ્યા, શાંતિકર્મ કરાવ્યા, ઘણાં દાન દીધા, જાપ કરાવ્યા. પણ દેવીની જીભ તો જેમની તેમ જ રહી.

પછી રાજાએ નગરમાં પડહ વગાડાવીને ઉદ્દ્યોષણ કરાવી કે: “જે દેવીની આવી વિકૃતિ પામેલી જીભ પાછી સરખી કરશે તેને રાજા લક્ષ દ્રવ્ય આપશે.”

તે સાંભળીને હાલાહલ ઘરમાંથી નીકળ્યો અને તેણે પડહા છળ્યો. તે જુગારીને રાજ પાસે લઈ જવામાં આવ્યો. તેણે રાજને નમીને વિનંતી કરી કે: “મહારાજ! આપની ઈચ્છાનુસાર કાર્ય હું કરી આપીશ. પરંતુ મને હાલમાં અર્ધ લક્ષ દ્રવ્ય મલવું જોઈએ, બીજું કાર્ય પતી ગયા પછી આપજો. વળી મારા રક્ષણ માટે આઠ સિપાઈ ઓ મોકલો કે જેથી હું નાશી શકું નહિ.” રાજએ તે પ્રમાણે કર્યું.

તે જુગારી દેવી પાસે ગયો; અને કાનમાં કહ્યું કે: “જો તારી જીભ પાછી અંદર નહિ લઈ લે, તો પથરા વડે તારા કકડા કરી નાખીશ.” તે સાંભળીને દેવીને હિંમત પૂર્વક ખોલનાર આ જુગારીની બીક લાગી, તેથી તરત જ જીભ અંદર લઈને મૂળરૂપે તે રહી; એટલે ભયંકર ઉપદ્રવની બધાની શંકા દૂર થઈ ગઈ. રાજએ બાકીનું દ્રવ્ય તેને આપ્યું.

કોઈ પણ કાર્ય કરતાં જરા પણ શંકા લાવવી નહિ. શંકા રાખીને કાર્ય કરવાથી કાર્યની સિદ્ધિ થતી નથી.

વ્યંતરને છોતરનાર વણિકની કથા

૯

ૐ દહલીપુર નગરમાં કુલવીર નામે એક શેઠ રહેતો હતો. તે વ્યવહારકુશળ અને વિદ્વાન હતો. એક દિવસ એક

વિશિષ્ટ પ્રકારનું લાકડું લેવા તે એકલો વનમાં ગયો. એક સુંદર વૃક્ષ જોઈને તે કાપવા લાગ્યો. તે વખતે તેની અંદર રહેનાર એક વ્યંતર પ્રત્યક્ષ થઈને અંજલિ જોડી વિનય પૂર્વક કહેવા લાગ્યો કે: “હે શેઠ! મારા રહેવાના સ્થાનરૂપ આ ઝાડને તું છેદીશ નહિ. ચિંતામણિ રત્નની માફક હું તારા સર્વ મનોવાંછિત પૂરીશ. જ્યારે તું મને કાંઈ પણ કામ આપીશ નહિ, ત્યારે હું તારો છળ કરીશ.”

શેઠે કહ્યું કે: “ભલે તેમ કરજે” પછી વ્યંતરની સાથે તે પોતાના ઘેર ગયો.

તેણે વ્યંતરને હુકમ કર્યો કે: “મારા માટે ઉંચા માળવાળો એક સુંદર મહેલ તૈયાર કરી આપ.” વ્યંતરે તે તરત કરી આપ્યો.

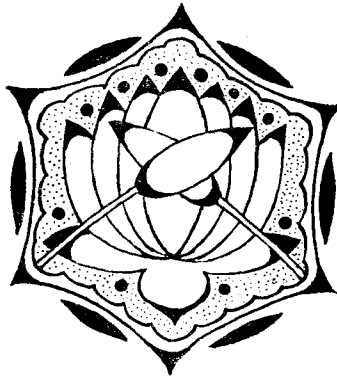
પછી તે ઘર માટે ધન, વસ્ત્ર, ધાન્ય, સુગંધી દ્રવ્યો, કર્પૂર વગેરે સર્વ વસ્તુઓ લાવવાનો તેણે હુકમ કર્યો, તે સર્વ વ્યંતરે લાવી આપ્યું.

તેનું વચન ધરાબર સંભાળી રાખનાર શેઠે જ્યારે કાંઈ કામ બાકી રહ્યું નહિ, ત્યારે તે વ્યંતરને હુકમ કર્યો કે: “એક પર્વત જેટલો ઉંચો વાંસ લઈ આવ.” તે તેવો વાંસ લઈ આવ્યો.

શેઠે કહ્યું કે: “જ્યારે હું કાંઈ પણ કાર્ય કરવાનું ન આપું, ત્યારે તારે આ વાંસ ઉપર ચઢવા ઉતરવાનું સતત કાર્ય કર્યા કરવું.”

વ્યંતરે હસીને કહ્યું કે: “તેં મને ખરેખરો છેતર્યો છે.” પછી શેઠને નમી ખમાવીને તે વ્યંતર સ્વસ્થાને ગયો.

બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરવાથી ધારેલ કાર્ય સિદ્ધ થઈ શકે છે, અને પોતાને કોઈપણ જાતનું જોખમ ખેડવું પડતું નથી. બુદ્ધિવાનને કાંઈપણ મુશ્કેલ નથી.

એક ધૂર્તની કથા

૧૦

બુદ્ધિવાન પુરુષે ધૂર્ત માણસનો જરા પણ વિશ્વાસ કરવો નહિ.

દેવપુરમાં કુંતપાલ નામનો રાજા હતો. તે વાંકા સ્વભાવવાળો હતો. તેની સેવા કરવા એક ગાયન કરનાર દેશાંતરથી દેવપુરમાં આવ્યો. રાત્રે શ્રુતિ, મૂર્છના, તાન, આમ વગેરેથી સુંદર ગાયનો તેણે ગાયા.

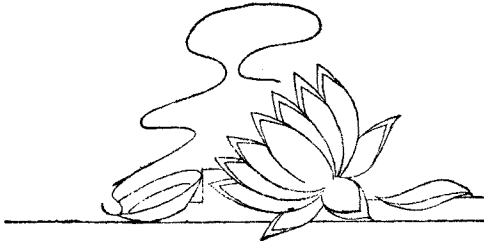
રાજાએ કહ્યું કે: “જાતિવાન ઘોડો તને બક્ષિશ આપીશ” તે સાંભળી તુષ્ટમાન થઈને તે ગયો. પછી તે હમેશાં ઘોડો માંગતો હતો, પણ તેને તે મળતો નહોતો.

તેથી ક્રોધ કરીને તેણે કહ્યું કે: “મહારાજ! ઘોડો કેમ આપતા નથી.”

રાજાએ કહ્યું કે: “તું ક્યા કારણને લીધે ઘોડો માગે છે.”

તેણે કહ્યું કે: “મેં સુંદર ગાયનો સંભળાવીને તમારા કાનને આનંદ આપ્યો હતો, તેના બદલામાં ઘોડો માયું છું.”

રાજાએ જવાબ આપ્યો કે: “મેં તે જ પ્રમાણે ઘોડો આપવાનું કહીને તારા કાનને સુખ આપ્યું છે, હવે શું માગ્યા કરે છે?” તેે ગાનારો રાજાના તેવા શબ્દો સાંભળીને માયું ખંજવાળતો પોતાના સ્થાને ચાલ્યો ગયો.

કરીર શેઠની કથા

૧૧

સુખની પ્રાપ્તિ થયા છતાં, અત્યંત સુખની ઈચ્છા ન કરવી. તેમ કરવાથી પ્રાપ્ત સુખ પણ ગુમાવવું પડે છે, અને ખીજના હાંસી પાત્ર થવું પડે છે.

કરીરપુત્રનાં કોરક નામનો એક શેઠ રહેતો હતો. તેને કમળા નામની પત્ની અને કરીર નામનો એક પુત્ર હતો. આ પુત્ર યુવાન થયો ત્યારે એક સારા ઘરની સુંદર કન્યા સાથે તેનું લગ્ન કરવામાં આવ્યું. પિતાનું તેના ઉપર બહુ જ હેત હતું, અને તે મોટો ધનવાન હતો. કહ્યું છે કે:

“ધનવંત પિતા તથા સ્વામી, દક્ષિણ દિશાનો પવન, વિદ્વાનની દોસ્તી અને સ્ત્રીનો સંયોગ. આ વસ્તુઓ સંસારમાં સ્વર્ગથી પણ વધારે સુખ આપનાર છે.”

આ પ્રમાણે સુખ ભોગવતો કરીર ઘરના ધનની ગણતરી કે ઉપાર્જન કરવાની જરા પણ ચિંતા કરતો નહિ. દેવગુરુની ભક્તિ કે સેવા પણ કરતો નહોતો. પર્વના દિવસોએ તપસ્યા કરવાની તો તેને પડી જ નહોતી. માત્ર સ્નાન, વિલેપન, ભોજન, પાન, પુષ્પશય્યામાં શયન, કર્પૂરાદી સુગંધ મિશ્રિત તેલોનો તથા સુગંધી દ્રવ્યોનો ઉપભોગ વગેરે સમયોચિત સુખમાં તે પોતાનો સમય વ્યતીત કરતો હતો.

તેની આવી વર્તણૂક દેખીને તેના પિતાએ એક વખતે ખાનગીમાં તેને સાચી હિતકારી શિખામણ આપી કે: “હે વત્સ! આપણે વાણીયા, આપણું જીવન તો વ્યવહાર અને વ્યાપાર ઉપર નિર્ભર છે, તે ખંને માટે ઉદ્યમ કરવો જોઈએ.” તેથી અતિશય શરીર સુખમાં નિમગ્ન રહેવું યોગ્ય નથી.

કહ્યું છે કે: “ઈંદ્રિયોને બહુ દખાવવી નહિ, તેમ તેને બહુ પંપાળવી પણ નહિ. અકાળ મરણના ઉન્માદરૂપ આ ખંને અવશ્ય તજવા યોગ્ય છે.” કરીરે આ બધી શિખામણ અવજ્ઞાપૂર્વક સાંભળી. પછી શેઠની અવગણના કરીને તે ચાલ્યો ગયો.

શેઠને હૃદયમાં બહુ દુઃખ થયું, અને મૌન ધરી રહ્યા. એક દિવસે કરીરે મિત્રો સાથે વાત કરતાં પિતાને સંભળાવ્યું કે: “અરે ભાઈઓ! રાત્રે પુષ્પોથી ભરેલી શય્યામાં સૂતો હતો, તેમાં પણ બાણે કે કોઈએ ખડ્ગથી મને વીંધ્યો હોય તેવું મને દુઃખ થતું હતું.” આ વાક્ય સાંભળીને શેઠ બહુ જ ગુસ્સે થયા અને કરીરને ઘરની બહાર કાઢી મૂક્યો.

વળી તેણે પોતાના સગાંવહાલાંઓને કહેવડાવી દીધું કે: “આ કરીર તમારે ઘર આવે તો કોઈએ તેને ઊભો રહેવા દેવો નહિ.” કરીર ઘર બહાર નીકળ્યો, અને કાગડાના બચ્ચાંની માફક આશ્રય વગરનો એકલો નગરમાં ભમવા લાગ્યો. તેના પ્રથમના વૈભવને બાણનાર ધૂર્ત માણસો તેના છિન્ન ભિન્ન વસ્ત્રાદિક દેખીને તેનો ઉપહાસ કરવા લાગ્યા. નિર્ધન થઈ જવાથી તેને ભોજન પણ મળતું નહોતું.

આ પ્રમાણે ભૂખથી પીડાવાને લીધે એક તેલ વેચનાર ધાંચી પાસે જઈને તેણે કહ્યું કે: “ભાઈ! મને એક ખોળનો કકડો આપ” તે બહુ નિર્દય હતો. કહ્યું છે કે: “જુગારી, કોટવાળ, ધાંચી, માંસ વેચનાર, શિકારી, રાજા અને વૈદ્ય, આ સાતે જણા દયા રહિત હોય છે.”

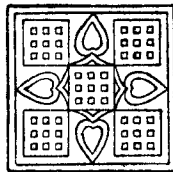
તે ધાંચીએ કરીરને કહ્યું કે: “જો તું ઘાણી ખેંચે અને મારા બળદને વિસામો આપે, તો તને ખાવા માટે

ખોળ આપું; નહિ તો આપીશ નહિ. તેણે તે પ્રમાણે કબુલ કર્યું. તેથી જ લોકોમાં કહેવત પડી છે કે: “જે જે અવસ્થા આવી પડે છે, તે સર્વ શરીર સહે છે; ડાંખળીઓથી પુષ્પો દુભાય છે, અને કરીરને ઘાણી ફેરવવી પડે છે.”

પુત્ર ઘાણી ખેંચે છે, તેવા લોકો પાસેથી સમાચાર સાંભળીને શેઠે ત્યાં આવીને તર્જના કરી કહ્યું કે: “કેમ! તારો બધો ગર્વ ક્યાં ગયો? હજી કાંઈ વિવેક આવ્યો છે કે નહિ.”

દુઃખથી દુભાએલો કરીર વિનય પૂર્વક પિતાના પગમાં પડ્યો અને ક્ષમા માગી. એટલે શેઠ તેને ઘેર લઈ ગયા. પછી ઘેર આવીને ત્રણે વર્ગની સાધના કરીને તેણે સારી રીતે ઘર કારભાર ચલાવવા માંડ્યો. છેવટે સર્વ સંગનો પરિત્યાગ કરીને તે પરમપદને પ્રાપ્ત થયો.

જે સ્થિતિ પ્રાપ્ત થઈ હોય તેમાં આનંદ માનવો અને તે પ્રમાણે વ્યવહારનાં સર્વ કાર્યો કરવાં. ધન, વૈભવથી ફૂલાઈ જવું નહિ અને ફરજ તથા ધર્મથી વિમુખ થવું નહિ.

મૂઠા પ્રાહ્માણુની કથા

૧૨

એક નગરમાં પશુ જેવી બુદ્ધિવાળો એક જડ પ્રાહ્માણુ રહેતો હતો. તેની સ્ત્રી કળ્યાણેર હતી, અને તેણે ઘણાં સંતાનો હતા. તેઓ મહા પરાણે પોતાનો જીવનનિર્વાહ ચલાવતા હતા. કોઈક વખત ભૂખ્યા પણ રહેવું પડતું હતું. તેમના વસ્ત્રો જીર્ણપ્રાય થઈ ગએલા હતા. ઘરનું આંગણું પડી ગયું હતું અને તે પ્રાહ્માણુના શરીરમાં માત્ર હાડકાં રહેલાં હતાં.

એક વખતે તે પ્રાહ્માણુ ધનની પ્રાપ્તિ માટે એક સિદ્ધ પુરુષની બહુ સેવા કરી. તેની સેવાથી સંતુષ્ટ થઈને તે સિદ્ધ પુરુષે સ્મશાનમાં રહીને છ માસ સુધી ઉપવાસ, બ્રહ્મચર્ય તથા મૌનપણે રહીને સાધી શકાય તેવો મંત્ર તેને આપ્યો. પ્રાહ્માણુે વિધિ પ્રમાણે તે મંત્રની સાધના કરી. દેવતા પ્રત્યક્ષ થયો અને કહ્યું કે: “હે વત્સ! આ કંથા લઈજા. સવારમાં હમેશાં તેને ભૂમિ ઉપર ખંખેરવાથી તને પાંચસો રત્નો તે આપશે. પરંતુ આ કંથાને પહોળી કરીશ

નહિ; તેમ કરીશ તો તે કંથા ઉડી જશે.” તે કંથા લઈને પ્રાહ્મણે નગરમાં પ્રવેશ કર્યો.

લોકોએ તેને પૂછ્યું કે: “મહારાજ! માથા ઉપર આ શું લઈને આવ્યા?” એટલે દેવતાએ આપેલી તે કંથા તે બધા લોકોને દેખાડવા લાગ્યો.

લોકોએ કહ્યું કે: “સ્મશાનમાંથી તું આ લાવ્યો છું, તેથી જરૂર તેનો અનર્થ થશે.” આ પ્રમાણે બોલતા લોકો તે કંથા જોવા માટે ખટપટ કરવા લાગ્યા. તે સમયે હૂહયની દુર્બળતાને લીધે પ્રાહ્મણે તે કંથા પહોળી કરી.

જેવી તે કંથા પહોળી કરી કે તરત જ તે ઉડીને આકાશમાં ચાલી ગઈ. પ્રાહ્મણ તો તેવીને તેવી દરિદ્ર અવસ્થામાં ઘેર પાછો આવ્યો. ઘરવાળીએ આવી રીતે ખાલી હાથે તેને આવતો જોઈને પગ ધોવાનું વાસણ તેના માથામાં મારી ઘરમાંથી કાઢી મૂક્યો!.

લોકોના વચન ઉપર બહુ વિશ્વાસ રાખી પોતાનો સ્વાર્થ ધણા માણસો બગાડે છે. લોકો તો અનેક રીતે બોલનાર હોય છે; માટે દરેક માણસે પોતાના સ્વાર્થનો વિચાર કરીને વર્તન રાખવાની જરૂર છે.

સાળવીની કથા

૧૩

સ્ત્રીના કહેવા પ્રમાણે ધીર પુરુષોએ વર્તવું નહિ.

ચંદ્રિકા નામની નગરીમાં વીરક નામનો એક સાળવી રહેતો હતો. તેને એક વખત ખાસ લાકડાની જરૂર પડવાથી તે જંગલમાં ગયો. ત્યાં તે એક મોટા ઝાડને કાપતો હતો, તે વખતે તે સ્થળે રહેનાર એક વ્યંતર દેવે તેને કહ્યું કે: “અરે ભાઈ! આ મારા રહેવાના સ્થળરૂપ વૃક્ષને તું છેદીશ નહિ. તને હું તારી ઇચ્છા મુજબ તારે જે જોઈએ તે આપીશ, તારે જે જોઈએ તે માગ.”

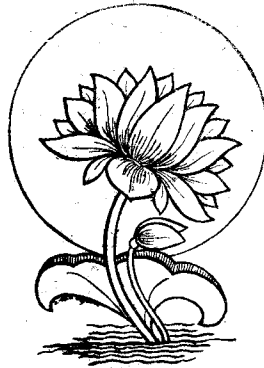
આ પ્રમાણેની વ્યંતરની વાણી સાંભળીને સ્ત્રીને વશ રહેનાર તે સાળવી બોલ્યો કે: “શું માગવું તે હું મારી સ્ત્રીને પૂછીને જાણાવીશ.” પછી તે ઘેર ગયો. અને સ્ત્રીને પૂછ્યું કે: “હે પ્રિયતમા! મને વ્યંતરે આ પ્રમાણે કહ્યું છે, માટે મારે શું માગવું?”

સ્ત્રીએ વિચાર કર્યો કે: “જ્યારે પુરુષ પાસે લક્ષ્મી વધે છે, ત્યારે તે પહેલાનાં મિત્ર, સ્ત્રી અને ઘર, એ ત્રણ વસ્તુઓનો ત્યાગ કરે છે તે સત્ય છે; માટે જો આની પાસે લક્ષ્મી થશે તો તે જરૂર રૂપ, યૌવન તથા લાવણ્યથી મનોહર સ્ત્રીઓ પરણશે, તેઓમાં લીન થઈ જશે અને માંડ યૌવન વીતી ગએલું હોવાથી દાસીની માફક મને અપમાનિત કરીને તણ દેશે. તેથી માત્ર આજીવિકા જેટલું જ પ્રાપ્ત થાય તેવી માગણી કરાવું.”

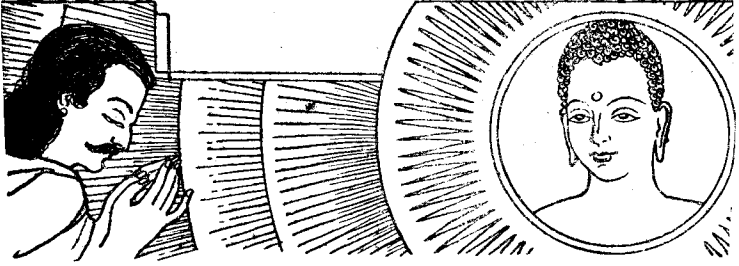
આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તેણે પતિને કહ્યું કે: “હે પ્રિયતમ! આપણે મોટી રાજ્યલક્ષ્મીનું શું કામ છે? તમે શાળ ચલાવીને શરીર સાંડે હોય ત્યારે બે સોના મહોર પેદા કરો છો, તો તેના કરતાં દેવ પાસે તમારું શરીર બમણું થાય તેવી માગણી કરો.”

તે મૂર્ખ સાગવી પણ તે જ પ્રમાણે કષ્ટ કરીને દેવની પાસે ગયો અને કહ્યું કે: “માંડ શરીર છે તે કરતાં બેવડું થાય તેમ કરો.” તે પ્રમાણે તેનું શરીર બેવડું થયું, અને તે વનમાંથી ઘર તરફ ચાલ્યો. જ્યારે કિલ્લાના દરવાજા પાસે આવ્યો, ત્યારે તેને જોઈને લોકો એકઠા થઈ ગયા અને કહેવા લાગ્યા કે: “અરે આશ્ચર્ય! આશ્ચર્ય! આ કોઈ વિકૃત આકૃતિવાળો રાક્ષસ નગરના લોકોને ખાવા માટે આવે છે, માટે તેને મારી નાખો, મારી નાખો.” પછી એકઠા થએલા લોકોએ લાકડી, મુઠી, પાપાણુ વગેરે વડે તેને કુટી કુટીને મારી નાખ્યો.

સ્ત્રીઓની ખુદ્ધિ બહુ તુચ્છ હોય છે. તે માત્ર પોતાના સ્વાર્થ પૂરતો જ વિચાર કરી શકે છે. માટે દરેક ડાહ્યા માણસે પોતાને લાભ થશે કે ગેર લાભ થશે તે બાબતનો વિચાર કરીને દરેક કાર્ય કરવું જોઈએ.

એક શેઠની કથા

૧૪

જે કાર્ય બુદ્ધિથી મનુષ્યોને સિદ્ધ થાય છે, તે બળથી સિદ્ધ થતું નથી.

ક રણપુર ગામમાં કુંદહંત નામનો શેઠ રહેતો હતો. તે વિશુદ્ધ ધર્મ બુદ્ધિવાળો, નીતિમાન, અને લોકોની સેવા કરવામાં તત્પર હતો. તેને પુત્ર, પૌત્ર, પ્રપૌત્ર, ભાણેજ વગેરેનું મોટું વિશાળ કુટુંબ હતું. એક વખતે રાજની મહેરબાની મેળવી ચૂકેલા ગવૈયાઓને શેઠના ઘરની નજીકમાં રહેવાનો હુકમ મળ્યો.

પછી સવાર, સાંજ અને આખો દિવસ બહુ ઉંચા શબ્દો વડે તેઓ આલાપ કરતા હતા અને કરાવતા હતા. હમેશાં મોટો કોલાહલ તેથી થતો હતો, તે આલાપોથી આકર્ષાએલા તે શેઠના કુટુંબમાંથી, પુત્રવધુ, પુત્રીઓ વગેરે શ્રવણેન્દ્રિયના લોહુપીપણાથી તે સ્થળે જ હરણીયાઓની જેમ

આવળ કરતા હતા. તેને લીધે ઘરનાં કાર્યો પણ વારંવાર બગડતા હતા. શેઠ તેઓને નિષેધ કરતો હતો, પરંતુ કર્ણેન્દ્રિયની લોલુપતાથી શેઠની આજ્ઞાનો પણ તેઓ અનાદર કરતા હતા.

આમ થવાથી શેઠે વિચાર્યું કે: “આ ગવૈયાઓ રાજમાન્ય છે, તેઓ ગાતા હોય ત્યારે તેમને મારાથી બંધ કરાય કેવી રીતે? મારા કુટુંબીજનો પણ મારી આજ્ઞાનો અનાદર કરવા લાગ્યા છે, ગીતવિદ્યા ધૂર્તપણાની સહચારિણી છે, તેથી જરૂર આ સ્ત્રીવર્ગનાં તે પરિણામે શિયળનો નાશ કરનાર થશે. તેથી પાણી આવતાં પહેલાં જ પાળ બાંધવી ઉત્તમ છે.” આવો વિચાર કરીને તેણે પોતાના ઘરની નજીક એક મોટું દેવમંદિર કરાવ્યું ને તેમાં મૂર્તિની સ્થાપના કરાવી. પછી મોટું ભેટાણું લઈને તે રાજ પાસે ગયો.

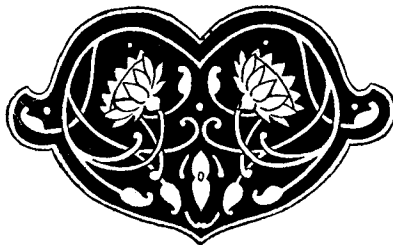
રાજ્યે બહુમાન આપીને કહ્યું કે: “શેઠ! મારું કાંઈ કામ હોય તે સુખેથી કહો. કાંઈ માંગવું હોય તે માગો.”

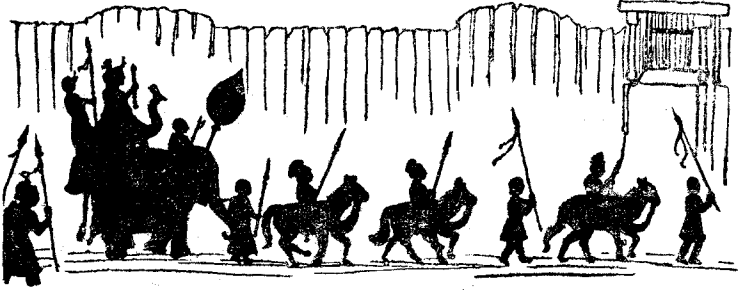
શેઠે કહ્યું કે: “સેવકના ઈચ્છીત પૂરવામાં કલ્પવૃક્ષતુલ્ય હે સ્વામી! મેં એક દેવમંદિર કરાવ્યું છે, તે સ્થળે જે આપની મંજુરી હોય તો વિચિત્ર ગાન, નાદ, અંકાર અને ઘંટ, નગારા વગેરેના શબ્દો વડે ત્રણે કાળ સંગીત કરાવું.”

રાજ્યે કહ્યું કે: “બહુ ખુશીથી વાહાંત્રે વગાડાવો. તેમ કરવામાં જે નિષેધ કરશે તેના ઉપર ગૃહદેવતા કોપાયમાન થશે એમ સમજજો.” તે વાત ગવૈયાઓએ અને બીજા બધાએ સાંભળી.

પછી શેઠ હમેશાં, ભેરી, ઝલ્લરી, ઝાંઝ, વગેરે બહુ ભેરથી વગડાવીને ગવૈયાઓનાં કાન ફેાડી નાખે એવી રીતે વાણંત્રો વગડાવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે થવાથી ગવૈયાઓ કંટાળ્યા. તેમના ધંધામાં મંદતા આવી, તેથી તરત જ ખીજું ઘર લઈને, તેઓ ત્યાંથી રવાના થઈ ગયા. શેઠ પછી સુખેથી કાળ નિર્ગમતો અબાધિતપણે ત્યાં રહ્યો.

ઘણી વખત જે કાર્ય કળથી થાય છે, તે બળથી થતું નથી. બળનો ઉપયોગ કરવા કરતાં બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરવો તેમાં જ મહત્તા છે.

સેવક અને સ્વામીની કથા

૧૫

“સેવાના કૃણને નહિ આપનાર સ્વામી નોકરો પાસે પણ હાંસીપાત્ર થાય છે.”

૫ કુલપુરમાં ભદ્રશાળ અને ચંદ્રશાળ નામના બે મંત્રી પુત્રો સર્વ વિદ્યામાં કુશળ અને બાળ મિત્રો હતા. ભદ્રશાળ અવસરનો જાણનાર હતો, અને ચંદ્રશાળ અવસરે શું બોલવું તે જાણતો હતો; અને બોલ્યા પ્રમાણે અમલ કરનાર હતો. એક વખતે પોતાનું ધન ખલાસ થઈ જવાથી, અમરપુરમાં દેવાનંદ રાજાની નોકરી કરવા માટે યંત્રે ગયા.

પ્રધાન પુરુષો દ્વારા તેઓ રાજાને મળ્યા, અને તેની યથાવિધિ સેવા કરવા લાગ્યા. રાજાની પાસે યંત્રે હાથની અંજલિ બેડીને તેઓ ઊભા રહેતા હતા, અને તેના હૃદયના વિચાર જાણી લઈને તે પ્રમાણે કાર્ય કરતા હતા. રાજાની જેના ઉપર પ્રીતિ હોય તેના ઉપર પ્રેમ, અને રાજાનો

જેના ઉપર દ્રેષ હોય તેના ઉપર દ્રેષ રાખતા હતા. પગલે પગલે રાજના સ્તુતિ વચન બોલતા હતા. રાજ આગળ અતિ અદ્ભૂત મૂલ્યવાળો વેષ પહેરતા હતા. જનાનામાં રહેનારા લોકોની આખતમાં મૈન ધારણ કરીને રહેતા હતા, અને સ્વામીને પસંદ હોય તેવી કળા કેળવવામાં કુશળતા દર્શાવતા હતા.

આ પ્રમાણે રહેતાં ઘણો સમય વીતી ગયો, તો પણ રાજએ તેમને એક બચ્ચનો ટુકડો પણ આપ્યો નહિ. માત્ર વારંવાર સફેદ ચારદાંત ઉઘાડીને તે પ્રમુદ્ધિત થઈને આનંદ પ્રદર્શિત કરતો હતો. તેથી તે બંને બહુ ખિન્ન થયા.

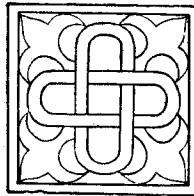
એક દિવસ રાજ અશ્વક્રીડા કરવા બહાર નીકળ્યો. તેઓ બંને પછવાડે ચાલતા હતા. લશ્કર પાછળ પાછળ ચાલ્યું આવતું હતું. તે વખતે ઘોડાએ રાજને પછાડ્યો. રાજના આગળના ચારે દાંત ભાંગી ગયા. આ સમયે અવસર બાણુનાર ભદ્રશાલે ચંદ્રશાલને કહ્યું કે: “અરે મિત્ર! આપણે આપણા સ્વાર્થ માટે રાજને ફરીથી વિનંતિ કરીએ. હે અવસરોચિત બોલવામાં ચતુર! આ બોલવાનો સમય છે. જો ધ્યાનમાં આવે તો કાંઈક બોલ.”

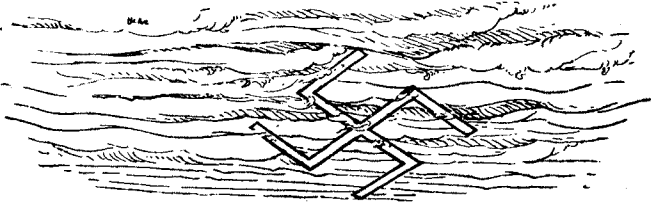
આ પ્રમાણેનાં વચન સાંભળીને અંબલિ જોડીને ધૂળથી ખરડાએલા, માથાનો જેનો મુકુટ પડી ગયો છે તેવા, દીનપ્રાય થઈ ગયેલા રાજની પાસે આવીને ચંદ્રશાલ બોલ્યો કે: “હે દેવ! કૃપા કરો અને હવે અમને જવાની રજા આપો.”

રાજાએ કહ્યું કે: “તમે શા માટે જવાની ઇચ્છા કરો છો?”

ચંદ્રશાલે કહ્યું કે: “મહારાજ! મોગરાના પુષ્પ જેવા ઉજ્જવલ, હાસ્ય દર્શાવનાર આ તમારા ચાર દાંતની આટલા વખત સુધી અમારે આશા હતી; હમણાં અમારા પૂર્વ દુષ્કર્મના દોષથી જેની દયા ઉડી ગઈ છે તેવા વિધિએ અમારી તે આશાનો પણ નાશ કર્યો છે. હવે અમે અહીં રહીને શું કરીએ? હવે અમને ખીલકુલ આશા રહી નથી.” આ પ્રમાણેનાં વચનો સાંભળીને રાજા અંખવાણે પડી ગયો. પછી તેઓને તેમની નોકરીનો સારી રીતે બદલો આપ્યો.

બુદ્ધિશાળી માણસ અવસરનો લાભ ધરાવે
લઈ લે છે.

ખરા આળસુની કથા

૧૬

“જેઓ પુષ્કળ આળસુ હોય છે, તેઓ શરીરની પણુ દરકાર કરતા નથી.”

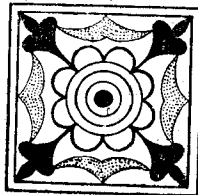
એક ગામમાં રાજા બહુ દયાળુ હતો. તેણે ઢંઢરો પીટાવ્યો કે: “જે રાંક આળસુ હશે તે સર્વને અમારા તરફથી ખાવાનું તથા પહેરવાનું પૂરું પાડવામાં આવશે.” તે સાંભળીને સર્વ લોકો ‘હું આળસું છું, હું પણુ આળસું છું.’ તેમ કહેતા એકઠા થઈ ગયા. રાજા તે બધાંને લોજન આપતો, વસ્ત્રો આપતો અને મકાનોમાં રાખતો હતો. તેમ કરતાં કરોડો આળસુ લોકો લેગા થઈ ગયા. તે બધાંને નકામું ખવરાવવું પડતું હતું, તેથી રાજા અને પ્રધાન વગેરે કંટાળી ગયા.

“જે ખરા આળસુ હોય તેનું જ આપણે પોષણ કરવું, બીજાને કાઢી મૂકવા” તેવી બુદ્ધિથી તે જ્યાં રહેતા હતા તે મકાનોને આગ લગાડી. તેથી તે મકાનો બળવા

લાગ્યા. જ્યારે આગ સર્વત્ર ફેલાણી ત્યારે બધા આમતેમ નાસવા લાગ્યા.

પરંતુ તેમાં એક મામો-ભાણેજ હતા, તેઓ બંને જણા ત્યાંથી ખસ્યા નહિ. તેઓ રહ્યા હતા તે મકાન પડવા માંડયું, તો પણ ‘પડીશ નહિ, પડીશ નહિ’ તેમ બોલ્યા, પણ ત્યાંથી ઊભા થયા નહિ. એટલે તે બંને જણાને રાબના માણસોએ બચાવી લીધા. ગુપ્તચરોની પાસેથી તે વાત રાબએ જાણી કે: “માત્ર આ બે જણા ખરા આળસુ છે અને દયાને પાત્ર છે.” રાબએ તે બંને જણાને જીવ્યા ત્યાં સુધી દયા લાવીને પાળ્યા, અને બીજા બધાને કાઠી મૂક્યા.

આળસ તે મનુષ્યનો ખરેખરો શત્રુ છે. આળસથી શરીરની શક્તિનો પણ નાશ થાય છે. આળસુ માણસનું જીવન નકામું જ છે. માટે આળસ છોડીને ઉદ્યમ કરવો જોઈએ.

એક આચાર્યની કથા

૧૭

ગુપ્ત કહેવા લાયક વાક્ય હોય તો ઉચ્ચ સ્વરે કહિ ઘોલવું નહિ.

એક ઉપાશ્રયમાં એક ગુણવાન આચાર્ય મહારાજ પરિવાર સહિત રહેતા હતા. તે લોકોને ઉપદેશ આપતા હતા, અને શુદ્ધ આહાર વાપરતા હતા. એક વખતે તેઓ ઉચ્ચ સ્વરે શિષ્યોને અભ્યાસ કરાવતા હતા તે વખતે યોનિપ્રાભૃત ગ્રંથનું રહસ્ય સમજાવતાં તેમણે કહ્યું કે: “હે શિષ્યો! અમુક અમુક ઔષધિઓ લેળી કરીને તેનું મિશ્રણ કરવાથી પાણીની યોનિમાં જનમનારા મોટા પ્રમાણવાળા ઘણા નવીન માછલાંઓ ઉત્પન્ન થાય છે.”

આ રહસ્ય અહુ ઉંચા સ્વરે સમજાવતાં ઉપાશ્રયની પછવાડેની ભીંત પાસે થકને ચાલ્યા જતા એક માછીમારે સાંભળ્યું, અને ખુદ્ધિના બળથી તેણે તે બરાબર યાદ રહી ગયું. તે ઔષધો તેણે એકઠા કર્યાં, અને પાણીથી ભરેલા સરોવરમાં તે મિશ્રણ નાખ્યું; એટલે તેમાં ઘણા મોટા

માછલાંઓ ઉત્પન્ન થયા. તે પ્રયોગ તેની જાણમાં આવવાથી તે બહુ આનંદિત થયો; અને તે પ્રયોગવડે તે તે પ્રમાણે હુમેશાં કરવા લાગ્યો. તેમજ તે માછલાંઓ વેચીને પોતાની આજીવિકા ચલાવવા લાગ્યો.

આચર્ય તે તે સ્થળેથી બીજે વિહાર કરી ગયા. ઘણો વખત વીતી ગયા પછી પાછા વિહાર કરતાં કરતાં તે જ સ્થળે આવ્યા. તે આચાર્યને તે સ્થળે આવેલા જાણીને, પેલો માછીમાર સોનામહોરોનો થાળ ભરીને તેમની પાસે આવ્યો. અને તેમની પાસે બેસીને પ્રાર્થના કરી કે: “મહારાજ! આ ગ્રહણ કરો, ગ્રહણ કરો. મારા ઉપર આટલી અવશ્ય કૃપા કરો.”

આચાર્ય મહારાજે પૂછ્યું કે: “તું કોણ છે? અને આ ભેટ શેની છે?”

માછીમારે કહ્યું કે: “પહેલાં આપ જ્યારે અત્રે બિરાજમાન હતા, ત્યારે શિષ્યોને ભણાવતી વખતે આપ માછલાં ઉત્પન્ન કરવાનું મિશ્રણ શિષ્યોને શીખવતા હતા, તે મેં રસ્તે જતાં સાંભળ્યું હતું; પ્રયોગ કરતાં તે મિશ્રણની મને ખાત્રી થઈ હતી. મેં બીજા કોઈને તે શીખવ્યું નથી. મેં મહેનત વગર તેનું ઘણું ફળ મેળવ્યું છે, તેથી ભક્તિવડે આપ મારા વિદ્યાગુરુ હોવાથી, આ ભેટ લઈને આવ્યો છું.”

આચાર્ય મહારાજે મનમાં વિચાર કર્યો કે “સાવધકારી કાર્યમાં સહાય આપનાર મને ધિક્કાર છે!” પછી કૃત્રિમ હાસ્ય કરીને તેમને તે માછીમારને કહ્યું કે:

“અમે નિર્ઘ્રંથ સાધુ છીએ, તેથી તારું ધન ગ્રહણ કરીશું નહિ. પણ તું વિનયી અને કૃતજ્ઞ છે, તેથી વિશેષ મોટા માછલાંએ ઉત્પન્ન થાય તેવું મિશ્રણ હું તને બતાવું છું.”

તે સાંભળીને તે બોલ્યો કે: “બહુ મોટી મહેરબાની કરી.” એમ કહીને મસ્તક નમાવ્યું.

પછી જે ચૂર્ણ પાણીમાં નાખવાથી તરત જ સિંહની ઉત્પત્તિ થાય, તેવું ચૂર્ણ આચાર્ય મહારાજે તેને દેખાડ્યું. “વિશેષ અધિકરણની અને હિંસાની વૃદ્ધિ ન થાય” તેવા આશયથી બુદ્ધિવંત મનુષ્યો પણ પ્રાણતિપાતાદિકથી થતી વિરાધનાનો માર્ગ અંગીકાર કરે છે. સાવધ આરંભનો અંત તે મોટું કાર્ય છે.

“આચાર્યશ્રીએ મારી ભક્તિથી પરમ તુષ્ટમાન થઈને મોટા મોટા માછલાંએ બનાવવાના ચૂર્ણની ઔષધિનો પ્રયોગ મને બતાવ્યો.” તેવા વિચારથી અત્યંત આનંદ પામતો તે માછીમાર પોતાના ઘેર ગયો, અને આચાર્યશ્રીના કહેવા પ્રમાણે ઔષધિઓ ભેગી કરી. પછી મોટા સરોવરના પાણીમાં તે ચૂર્ણ નાખ્યું કે તરત જ તેમાંથી સિંહ ઉત્પન્ન થયો, તેણે તે માછીમારને મારી નાખ્યો; એટલે તેનાથી થતી સાવધ આરંભની વૃદ્ધિ અંધ થઈ. આ કારણથી જ પાપકારી ગુપ્ત રહસ્ય ઉઘેથી ઉચ્ચાર કરવાની મનાઈ કરવામાં આવેલી છે.

ગમે તેવી ગુપ્ત વાત પણ ચાર કાને જતાં પ્રગટ થઈ જવાનો ભય રહે છે. ભીંતને પણ કાન હોય છે; એમ કહેવાય છે.

કુંભારના મિથ્યા દુષ્કૃતની કથા

૧૮

એક ગામમાં એક કુંભાર રહેતો હતો. તે જૈન ધર્મ પાળતો હતો. તેના મકાનમાં ઘણા શિષ્યોથી પરવરેલા એક આચાર્ય રહેતા હતા. તેઓના શિષ્ય સમુદાયમાં એક નાનો સાધુ બહુ રમતિયાળ હતો. તે હાથનો અંગુઠો તથા આંગળીને એકઠી કરીને કાંકરા ફેંકીને કુંભારનાં માટીનાં વાસણો ફેાડી નાંખતો હતો.

કુંભારે તેને તેમ કરતો દેખીને વાર્યો. નાના સાધુએ કહ્યું કે: “મિચ્છામિ દુક્કડમ્” આ પ્રમાણે કહીને પાછો તે પ્રમાણે જ કરવા લાગ્યો.

કુંભારે વાર્યો. ત્યારે કહ્યું કે: “મિચ્છામિ દુક્કડમ્” આ પ્રમાણે ચાર પાંચ વખત કર્યું. તે દેખીને કુંભારને મનમાં દુઃખ ઉત્પન્ન થયું.

પછી તે એક મોટો કાંકરો હાથમાં લઈને, તે નાના

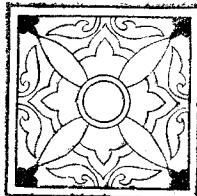
કુંભારના મિથ્યા હુકૂતની કથા

સાધુના કાન ઉપર ઘસવા લાગ્યો. તેથી નાનો સાધુ હુકૂતની થઈને બૂમો પાડવા લાગ્યો. કુંભારે કહ્યું કે: “મિથ્યામિ હુકૂડમ્” અને તે પ્રમાણે વારંવાર ઉંચા સ્વરે કહેવા લાગ્યો.

ગુરુએ ત્યાં આવીને પૂછ્યું કે: “આવું કાર્ય કરો છો, અને મિથ્યા હુકૂત આપો છો તેનું શું કારણ? તેનો શો અર્થ?”

કુંભારે કહ્યું કે: “જેવો આ નાનો સાધુ જૂહું ઘોલે છે, તેવો હું પણ જૂહું ઘોલનારો છું.” તેમ કહી તે નાના સાધુને મૂકી દીધો. ત્યારથી કુંભાર અને નાના સાધુનો ‘મિથ્યામિ હુકૂડમ્’ શાસ્ત્રમાં પણ પ્રસિદ્ધ થયો.

સામાનું મન દુભાય તેવું કાર્ય કર્યા કરવું, અને ભૂલની માફી માગવી; તે માફી માગવાનો કાંઈ અર્થ નથી. માફી માગતાં ફરી તેવું કાર્ય નહિ કરવાનો મનમાં નિશ્ચય કરવો જોઈએ.

વાણીયા અને લિખારીની કથા

૧૯

“ડાહ્યા માણસે ગર્વથી કોઈની સાથે વૈર
ખાંધવું નહિ.”

કુરુવિંદપુરમાં કલહંસ નામનો એક શેઠ રહેતો હતો. તેની પાસે ઘણી સમૃદ્ધિ હતી. એક દિવસે તેના ઘેર કોઈ મહોત્સવ પ્રસંગે મોટો જમણુવાર હતો, અને તે જમણુવારમાં જમવા ઘણા માણસો આવ્યા હતા. તે વખતે એક લિખારી લીખ માગવા તેના ઘેર આવ્યો.

શેઠ પાસે ઊભેલી પત્નીને કહ્યું કે: “આને લિખા આપો.” તેણી આપવાની વસ્તુ લઈને તે લિખારીની સન્મુખ ગઈ. દિવ્ય રૂપ અને લાવણ્યવાળી, સુંદર અવયવોથી અતિ મનોહર લાગતી, તે શેઠની પત્ની જોઈને તેના જ વિચાર કરતો જાણે અંધ હોય, ખહેરો હોય, મુંગો હોય, જડ હોય, પથર જેવો નિશ્ચેષ્ટ હોય, તેમ તેનામાં એક મનવાળો તે થઈ ગયો. મનમાં તેનું જ ધ્યાન ધરતો

અને તેના જ સામું એક દષ્ટિએ જોતો તે ભીખ માગવાનું પણ ભૂલી ગયો.

શેઠની પત્નીએ કહ્યું કે: “આ ભિક્ષા લે” પણ તે શૂન્ય મનવાળો થઈ જવાથી બાણે કે કાંઈ બાણુતો જ ન હોય તેમ જિભો રહ્યો, અને જરા પણ હાલ્યા ચાલ્યા વગર એક નજરથી તેની સામું જોવા લાગ્યો. તેની તેવી સ્થિતિ દેખીને કલહંસ શેઠ ક્રોધે ભરાયો અને તેને કહ્યું કે: “અરે ભિક્ષુક! આ મારી પત્ની સામે આંખો ફાડીને તું જોયા કરે છે, તો શું તારે એને લઈ જવી છે?”

તે સાંભળીને સ્મૃતિ પ્રાપ્ત કરીને ચૈતન્ય આવવાથી તે બોલ્યો કે: “શેઠ! આવું વિપરીત કેમ બોલો છો? હું એવું અત્યાર સુધી ધારતો નહોતો. પરંતુ હવે તો તમારી આ પત્નીને લઈને જ હું જઈશ; તે લઈને જતાં જો તમે મને રોકશો તો અન્ન તથા પાણીનો ત્યાગ કરીને અહીં તમારા ઘરના દ્વાર આગળ જ હું મૃત્યુ અંગીકાર કરીશ.”

આ પ્રમાણે વજ જેવી દૃઢ પ્રતિજ્ઞા કરીને કેડ ખાંધીને ભીંતનો ટેકો લઈને તે તે સ્થળે લાંઘણુ કરવા બેઠો. તેને ઉઠાડવાને કોઈ શક્તિમાન થયું નહિ. તેણે તો મરણુનો નિશ્ચય કરેલો હતો. સ્વજનો જમવા એકઠા થયા હતા, તે થાકી થાકીને પોતપોતાના ઘેર ગયા. કદાચહ અને ક્રોધથી તે ભિખારી તે સ્થળેથી જરાએ ખસ્યો નહિ. આ પ્રમાણે તેણે પંદર લાંઘણુ થઈ. તેના શરીરમાં માત્ર આમડી અને હાડકાં રહ્યાં, તો પણ તેનામાં દીનતાની જરાપણુ નિશાની દેખાતી નહોતી.

શેઠે વિચાર્યું કે: “આ નકામો વૈર-વિરોધનો ઉદ્દ્ય થયો. આ ભિખારીનું હવે મૃત્યુ નજીક આવ્યું છે. મારા સર્વસ્વનો નાશ થાય તો પણ અધમપણાના પ્રસંગને લીધે હું મારી પત્ની તેને આપી શકું તેમ નથી. તેથી જો કદાચિત્ આ અહીં મરણ પામશે, તો તેના મરણનું કલંક ચઢાવીને સ્વજનો મને જ્ઞાતિ બહાર કરવાનો પ્રયત્ન કરશે અને રાજ દંડ લેશે. વળી મારી સાથે વિરોધ કરનારા ઘણા હોવાથી તેઓ મને નિષ્કલંકિત ગણશે કે નહિ તે બાબતની મને શંકા છે. તેથી પ્રથમ તે બધાંનો અભિપ્રાય બાણી લઈને પછી યોગ્ય કરું.”

આવો વિચાર કરીને તે પોતાની જ્ઞાતિના આગેવાનોના ઘેર ગયો. તેમની પાસે જઈને કહ્યું કે: “અરે ભાઈઓ! તમે બાણી છો કે મારી પત્નીને ગ્રહણ કરવાના દુરાગ્રહથી એક અન્યાયી ભિક્ષુક મારા આંગણામાં લાંઘવા બેઠો છે.”

તેઓએ જવાબ આપ્યો કે: “બરાબર છે.” શેઠે કહ્યું કે: “તે હાલ મરણ પામ્યો છે, તો શું કરવું?”

તે સાંભળીને કેટલાક આગળના વૈરવાળા, કેટલાક વિદ્વનસંતોષી, કેટલાક અદેખા અને કેટલાક લોભી હતા, તેઓ બોલ્યા કે: “અરે કલહંસ! જો તે ભિખારી આંગણામાં મરી ગયો હશે, તો તને પંકિતભેદ કરી જ્ઞાતિબહાર કરીશું.”

કલહંસે કહ્યું કે: “તે તેના દુરાગ્રહથી મરી ગયો તેમાં મારો શું દોષ!” પણ તે બધાંએ તે કાંઈ સાંભળ્યું નહિ. માત્ર પ્રથમની માફક જ કહેવા લાગ્યા. જ્ઞાતિજનોની

ઈચ્છા બાણી લઈને, પછી તે કોટવાળ તથા મહા અમાત્ય વગેરે અધિકારીઓ પાસે ગયો, તો તે બધાંએ પણ તેવો જ પ્રત્યુત્તર આપ્યો. તેઓ પણ લોભીયા થઈને તેનો દંડ કરવાને ઈચ્છતા હતા. કહ્યું છે કે: “ધનવાન ઉપર બધા લોકો અદેખાઈવાળા હોય છે, અને તેની પાસેથી ધન કઠાવવાનો પ્રયત્ન કરનારા હોય છે. આવો લોભનો શ્લોક મૂકનાર તો કોઈ વિરલા જ હોય છે.”

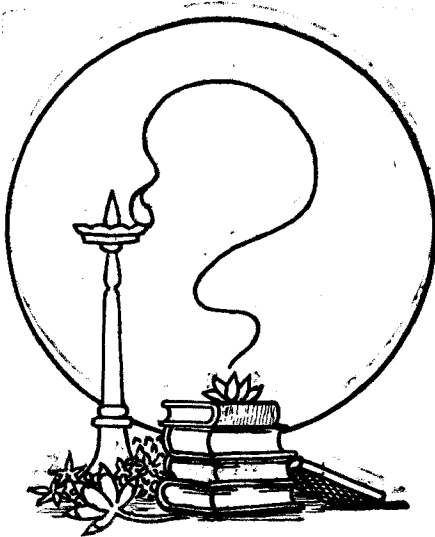
આ પ્રમાણે જ્ઞાતિજનોનો અને અધિકારીઓનો ભેદ પામી જઈને તે કલહસે બધા લોકોને એકઠા કરીને તે ભિક્ષુકને કહ્યું કે: “મહેરબાની કરીને આ મારી પત્નીને ગ્રહણ કર, ને તેને લઈ જા.” તેમ કહી તેને અર્પણ કરી.

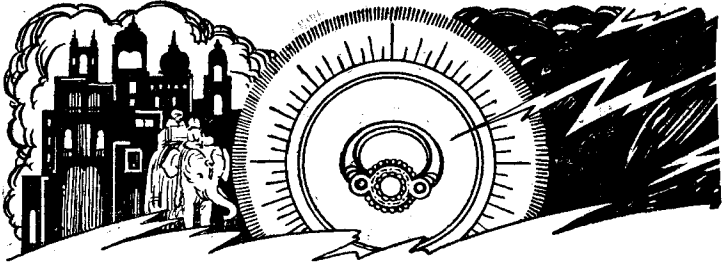
તે સંતુષ્ટ થયો, તેનો ક્રોધ સમી ગયો અને તે બોલ્યો કે: “સાંઈ થયું, તારો ગર્વ ઉતર્યો, તું હવે નમ્ર થયો. મારે તો તારી પત્ની બહેન સમાન જ છે, મારે તેની જરૂર નથી; તારો ગર્વ ઉતારવાનું જ મારે તો કામ હતું.” એમ કહીને તે સ્થળેથી ઉઠીને તે ચાલ્યો ગયો.

ત્યાર પછી કલહસે જ્ઞાતિજનોને અને રાજ્યના અધિકારીઓને કહ્યું કે: “મેં તમારું રહસ્ય બાણી લીધું. લોકોનો મોટો ભાગ વાણીમાત્ર વડે જ મધુર હોય છે; પણ કામ પડે ત્યારે સહાય આપે તેવો નથી હોતો.” લોકો તે સાંભળીને લજ્જા પામીને પોતપોતાના સ્થાને ચાલ્યા ગયા.

શેઠે વિચાર્યું કે: “જ્ઞાનામૃતની ઉર્મિઓથી તૃપ્ત થએલ યોગી જ ખરેખર કૃતકૃત્ય છે, જો મનુષ્ય તત્ત્વ બાણુનાર

ન હોય તો કાંઈ પણ કર્તવ્ય કરી શકતો નથી. તે સંસારની ઉપાધિઓ ભોગવે છે ને તેમાં આથક્યા કરે છે.” આ પ્રમાણે વિચારીને સર્વ સંગનો ત્યાગ કરીને તે થોળી થઈ ગયો અને અંતે પરમપદ પ્રાપ્ત કર્યું.

કંબુસ શેઠની કથા

૨૦

“કંબુસૌઠથી ભેગા કરેલા દ્રવ્યનો ભોગવનાર અન્ય હોય છે, અને ભેગું કરનાર તો કેવળ પાપનો ભાગીદાર જ થાય છે.”

કંદુલિકા નામના નગરમાં એક કુરબક નામનો શેઠ રહેતો હતો. તે બહુ ધનવાન હોવા છતાં, જીવનો મહા કંબુસ હતો. તે શરીરે સુક લકડી જેવો, અપ્રિય બોલનારો, નિષ્કુર હૃદયવાળો, પ્રેમની વાતોથી દૂર ભાગનારો, સંતોષ અને ક્ષમાથી રહિત, તદ્દન લુપ્ત ખાનારો, સ્વજનોનો દ્રેષી, સ્નાન પણ પૂરું નહિ કરનારો હતો. તેણે પુષ્કળ સોનું, માણિક તથા રત્નાદિનો સંગ્રહ કર્યો હતો.

એક દિવસ તે ભેગું કરેલું દ્રવ્ય એક ચૂરમાં ભરીને માથે ઉપાડીને બહારના ઉદ્યાનની ભૂમિમાં દાટી દેવા માટે

રાત્રે તે એકલો નીકળ્યો. ત્યાં જઈ એક સ્થળે ખાડો ખોદી ધન દાટયું અને ઉપર બરાબર નિશાનીઓ કરી. પછી ચારે બાજુ બરાબર જોવા છતાં પણ તેને કોઈ હોવાની શંકા પડી, તેથી તેણે વિચાર્યું કે: “અહીં આવેલા નજીકમાં દેવમંદિરમાં રહેલા કોઈએ મારો ખાડો ખોદવાનો અવાજ સાંભળ્યો હોય તો શું થાય? તેથી હું વધારે બારીકાઈથી નિરીક્ષણ કરું.” આવો વિચાર કરી તે પાસેના દેવમંદિરમાં ગયો.

તે દેવમંદિરમાં એક ધૂર્ત શિરોમણી પરદેશી ભિક્ષુક સાંજરે આવીને સૂતો હતો. તેણે એકાંતમાં રાત્રે ખાડો ખોદવાનો અવાજ સાંભળ્યો હતો. તેણે બહુયું કે: “જરૂર અહીં કોઈ નિધાન દાટવા આવેલ છે.” શેઠ તે દેવમંદિરમાં ગયો, ત્યારે તેણે તે ભિક્ષુકને જોયો. બાળપણથી વનમાં રહેલ હોવાથી શ્વાસ રૂંધવાની ક્રિયા તે બહુતો હતો; તેથી મહાની માફક શ્વાસ રૂંધીને તે સૂઈ રહ્યો.

શેઠે તેણે દીઠો, પણ અંધારૂં હોવાને લીધે અને નાડીના ધબકારા બહુવાના જ્ઞાનના અભાવે તેને શ્વાસ લેતો નહિ દેખી તેને મરણ પામેલો જોઈને, તેની નાસિકા તેણે છેદી નાંખી, પણ પેલો ધૂર્ત ભિક્ષુક જરા પણ હાલ્યો આવ્યો નહિ. પછી તેણે તેના કાન કાપી નાખ્યા, તો પણ તેણે જરાએ સળવળાટ કર્યો નહિ; તેથી તેણે નિશ્ચયથી મરણ પામેલો જાણીને તે પોતાને ઘેર ગયો અને સૂઈ ગયો.

શેઠના ગયા પછી પેલો ભિખારી ધીમેધીમે ઉઠીને પહેલાં અવાજ આવતો હતો તે સ્થળે પહોંચી ગયો, અને

ખાડો ખોદીને બધું ધન તે સ્થળેથી કાઢી લઈ તે સ્થળે તેવી નિશાનીઓ ફરીથી કરીને, તે જ રાત્રે તે ધન ખીબ સ્થળે તેણે દાટી દીધું; અને થોડુંક દ્રવ્ય સાથે લઈને, વેશ્યાના ઘેર જઈ તે ભોગવિલાસ ભોગવવા લાગ્યો, તેમ કરતાં કેટલોક સમય વ્યતીત થઈ ગયો.

એક દિવસે તે ભિખારી આખું શરીર કપડાંથી ઢાંકી દઈને કુરબક શેઠના નામવાળી વીંટી વેચવાને માટે એક સોનીની દુકાને ગયો. તે સ્થળે કુરબક શેઠ બેઠેલો હતો. તે ભિક્ષુકે તે વીંટી સોનીને દેખાડી. ભાગ્યવશાત્ શેઠે પણ તે વીંટી જોવા માટે પોતાના હાથમાં લીધી. તેણે તેના ઉપર પોતાનું નામ દેખ્યું; એટલે તે મનમાં ચક્રિત થયો.

તેણે વિચાર્યું કે: “મैं તે જીવતો છે કે નહિ, તેની ખાત્રી કરવા માટે જેના નાક અને કાન કાપી લીધા હતા; અને જેને મરેલો ધારીને છોડી દીધો હતો, તે જ આ ભિખારી જણાય છે, ધનના લોભથી તેણે આવી અસહ્ય પીડા પણ સહન કરી છે, અને માંડે દાટેલું બધું ધન તેણે ગ્રહણ કરેલું જણાય છે, તે સિવાય મારી આ વીંટી તેની પાસે કેવી રીતે આવે?”

આવો વિચાર કરી શેઠે ‘આ ચોર છે’ તેમ કહીને તેને હાથના કાંડાથી મજબુત પકડ્યો. તે બંનેનો અઘડો રાજદરબારે પહોંચ્યો. રાજ્યના અધિકારીઓએ વીંટી ઉપરની નામની નિશાનીવડે તેને ચોર ગણ્યો. શેઠે ‘આ ભિખારીએ માંડે ખીબું ઘણું દ્રવ્ય ચોરી લીધું છે.’ તેવો

આરોપ તેના ઉપર મકયો; એટલે નખથી શિખા પર્યંત હંકાએલ તે ભિખારી તેના જવાબમાં બોલ્યો કે: “મહારાજ! મેં તો વસ્તુના બદલે વસ્તુ લીધી છે. તેમાં મેં ચોરી કરી કેવી રીતે કહેવાય?”

અધિકારીએ પૂછ્યું કે: “આ શેઠને બદલામાં તો શું આપ્યું છે?” ભિખારીએ કહ્યું કે: “સાદું તો થઈ ગયું છે, છતાં તે કબુલ જ ન હોય તો પોતપોતાની વસ્તુ બંનેએ ગ્રહણ કરી લેવી તે જ ન્યાય છે, માટે બુચ્ચો બુચ્ચો!” આ પ્રમાણે કહીને શરીર ઉપર વીંટાળેલાં વસ્ત્રો તેણે દૂર કર્યાં અને પોતાના નાક અને કાન શેઠે કાપ્યાં હતાં તે દેખાડ્યાં.

અધિકારીએ પૂછ્યું કે: “આ શું!” ભિક્ષુકે કહ્યું કે: “અરે મહાયુરુષો! હું પરદેશી છું, તે દેવમંદિરમાં હું સુખેથી આરામ લેવા સૂતો હતો. મને મરેલો ધારીને આ કંબુસ શેઠે છરી વડે મારા નાક કાન છેદીને મને હેરાન કર્યો છે. તેના બદલામાં મેં તેણે ખાડો ખોદીને દાટેલ નિધિ ગ્રહણ કરેલ છે. જો તેને તે કબુલ ન હોય તો, મારા જે નાક, કાન તેને લઈ લીધાં છે, તે મને પાછાં આપે અને તેનું બધું દ્રવ્ય લઈ લે.”

તેનાં આ વચનો સાંભળીને અધિકારીએ શેઠને પૂછ્યું કે: “બોલો શું કરવું છે!” શેઠે નિસાસો નાંખીને જવાબ આપ્યો કે: “તેણે તેનું કાર્ય કર્યું છે. જ્યાં વિધિ જ પ્રતિકૂળ હોય ત્યાં ખીનું શું કહેવું?”

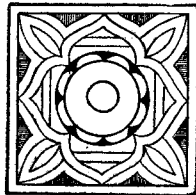
આવો ઉત્તર સાંભળી અમલદારો બોલ્યા કે: “હે

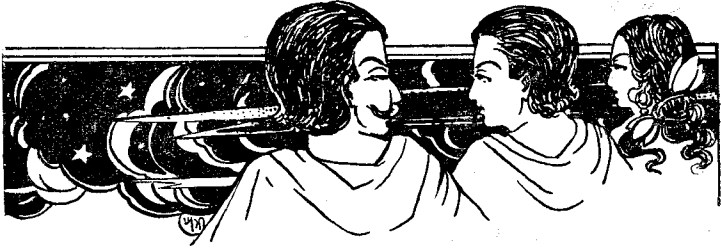
લિક્ષુક! તું ચાલ્યો જા, જો આ શેઠ તારાં નાક, કાન પાછાં આપે તો તેમનું ધન પાછું આપજો.” આ પ્રમાણે હુકમ થવાથી બધું ધન તે લિક્ષુક પાસે રહ્યું.

પછી લાગ જોઈ તે લિક્ષુક બોલ્યો કે: “તમારો ન્યાય તો આવો જ છે ને? અહીંના ધનિકો સુખે સૂઈ ગએલા પરદેશીઓને આવી રીતે હેરાન કરે છતાં તેની કાંઈ પણ સજા તેમને ના મળે?”

તે સાંભળીને રાજા શેઠ પર ક્રોધાચ્છાદિત થયો, અને તે કંબુસ શેઠના ઘર તથા બાકી રહેલી સંપત્તિ જપ્ત કરવાનો હુકમ કર્યો; એટલે શેઠ મૂર્છા ખાઈને પડ્યો અને રોતો, કકળતો, દૈવને ઉપાસી દેતો, આકાશ તરફ જોતો, હૃદય ક્ષાંતિ પડવાથી, ત્યાં ને ત્યાં મૃત્યુ પામ્યો.

અતિ લોભ કરવાથી આખરે નાશ જ થાય છે. ધન ગમે તેટલું સાચવી રાખીએ તો પણ તે નિશ્ચલ રહેતું જ નથી. કંબુસાઈથી સંઘરી રાખનારને અંતે પસ્તાવાનો જ સમય આવે છે.

એક લોભી ધૂતારાની કથા

૨૧

એલાપુર નગરમાં કલાકેલિ નામનો એક સોની રહેતો હતો, અને ચંદન નામનો શેઠ રહેતો હતો. ચંદન શેઠને ત્યાં એક પુત્રી જનમી. તે બાળા માટે ઉંચી જાતનું સોનું સોનીને દાગીના ઘડવા આપ્યું. કેટલાક દિવસ ગયા પછી શેઠ હુમેશાં સોનીની પાસે ઉઘરાણી કરવા લાગ્યા. સોની કહેતો કે: “આપીશ, આપીશ.” પણ આપતો નહોતો.

તેમ કરતાં શેઠની પુત્રી યુવાન થઈ, તે પુત્રીના કોઈ શ્રીમંતના પુત્ર સાથે લગ્ન કરવામાં આવ્યા. તે કન્યાએ એક સુંદર પુત્રને જનમ આપ્યો. ભાણેજને જ્ઞાતિરિવાજ મુજબ કરિયાવર કરવાની શેઠને ભાવના થઈ. તેથી વારંવાર પહેલાં આપેલું સોનું માગવા લાગ્યા. સોની પણ પ્રથમની માફક વાયદા કર્યા કરતો હતો.

એક દિવસ વાયદાઓથી કંટાળીને શેઠે ગુસ્સે થઈને સોનું અથવા તે દાગીનાઓની માગણી કરી. તે વખતે

પણ તેણે બરાબર જવાબ આપ્યો નહિ. પછી શેઠે નિષ્કુર થઈને કહ્યું કે: “અરે ધૂર્ત! પુત્રી માટે કરવા આપેલા દાગીના ભાણેજ માટે આપવાનો સમય થયો તો પણ તું આપતો નથી?”

કલાકેલિનો પુત્ર પાસે બેઠો હતો તે આ સાંભળીને ક્રોધ કરીને બોલ્યો કે: “પિતાજી! તમે આવા ઉતાવળીઆ માણસો સાથે શા માટે વ્યવહાર રાખો છો?”

શેઠે કહ્યું કે: “પુત્રી જનમી ત્યારે તેના દાગીના કરવા આપ્યા, તે ભાણેજના અવસરે હું લેવા આવ્યો છું; છતાં તું મને ઉતાવળીઓ કહે છે, આટલા સમય સુધી બીજે કોઈ ધીરજ ના રાખે?”

સોનીના પુત્રે જવાબ આપ્યો કે: “અમારો એવો રિવાજ છે કે પૂર્વે જે લીધું હોય તે સાતમી પેઠી સુધી પણ પાછું આપવું નહિ; તો પછી મારો પિતા આ ભવમાં જ તમને સોનું પાછું આપશે એમ ધારીને તમે માગણી કરો છો તે સાંભળી મને નવાઈ લાગે છે. જે સ્થળે ઘણા લોભીઆ લોકો વસે છે તેવા સ્થળે નવો નવો માર્ગ શોધતાં ઘણો સમય ચાલ્યો જાય છે.” તેનાં આવાં વચનો સાંભળીને સોનાની લાલચ છોડી દઈ શેઠ પોતાના ઘેર પાછા આવ્યા.

સંકલ શેઠની કથા

૨૨

આકાશ સુધીના ઉંચા મહેલોથી શોભતું હેમરથ નામનું એક નગર હતું. તે નગરમાં જન્દુ નામે ન્યાયી રાજ્ય રાજ્ય કરતો હતો. વળી તે જ નગરમાં કુરોડો સોનામહોરોનો માલિક સંકલ નામનો એક મહા કંબુસ શેઠ રહેતો હતો. તેના કુટુંબના સઘળા માણસોને દિવસમાં એક જ વાર ખાવા આપતો અને તે વખતે પણ આહારના કોળીઆ ગણીને દરેકને ખાવાનું આપતો હતો.

તે જ નગરમાં એક દરિદ્ર પણ વિક્ષાન પ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તે એક વખતે તેની પાસે યાચના કરવા આવ્યો, સંકલ શેઠે તેને કાંઈ આપ્યું નહિ, અને 'નહિ નહિ' તેમ કહ્યું.

તેથી તે પ્રાહ્મણે કહ્યું કે: “લોભને વશ થઈને જે કૃષ્ણા નિમિત્તે કાંઈ પણ દ્રવ્ય ખર્ચ કરતો નથી, પણ સંગ્રહ કરવાના ઉત્સાહથી જે ધન

એકદું જ કર્યા કરે છે, તેને અંતે પોતે કરેલા પાપો માટે પરતાવાનો વખત આવે છે.”

આ પ્રમાણે સાંભળવાથી, શેઠે દાન આપવાનું સ્વીકાર્યું, અને કહ્યું કે: “આવતી કાલે હું આપીશ.”

બીજા દિવસે તે બ્રાહ્મણ આવ્યો, ત્યારે તે સંકલ શેઠે કહ્યું કે: “મેં તને શું કહ્યું હતું તે સંભાળ. આવતી કાલે આપીશ.” આ પ્રમાણે વચનના છળથી કાલ, કાલ કરતાં એક વર્ષ વીતી ગયું, પણ તેણે બ્રાહ્મણને કાંઈ આપ્યું નહિ.

બ્રાહ્મણ અંતે ક્રોધ કરીને બોલ્યો કે: “અરે કુપુરુષ! તેં કબુલ કર્યું છતાં આપતો નથી? અરે લોભી! નિર્માલ્ય પુરુષોમાં શિરોમણી! તને ધિક્કાર છે, તારું નામ પણ કોણ લે?” તેનાં આવાં વચનો સાંભળીને સંકલ શેઠ ક્રોધે ભરાયો, તેથી તેને તે બ્રાહ્મણને ગળે પકડીને બહાર કાઢી મૂક્યો, અને બે ચાર તમાચા પણ ખેંચી કાઢ્યા.

આ પ્રમાણે અપમાન થવાથી તે અભિમાની બ્રાહ્મણે નગરની નજીકમાં રહેલા, મહા પ્રભાવશાળી યક્ષની આરાધના કરી. કહ્યું છે કે: “સત્ત્વ વગરના પુરુષનું કોઈ પણ કાર્ય સિદ્ધ થતું નથી, અને સત્ત્વવાન પુરુષને દેવો પણ વશ થાય છે.”

યક્ષ તે બ્રાહ્મણ ઉપર તુષ્ટમાન થયો અને પ્રત્યક્ષ થઈને તેણે કહ્યું કે: “અરે મહાનુભાવ! તારી જે ઈચ્છા હોય તે માગણી કર.”

પ્રાહ્મણે કહ્યું કે: “હે દેવ! જો તમે પ્રસન્ન થયા હો તો હું મારી મરણ મુજબ રૂપ કરી શકું તેવી શક્તિ મને આપો, અને તેમાં જો વિષમ સમય આવે તેમ હોય તો તમે મને આવીને કહી જાઓ.” યજ્ઞ તે પ્રમાણે કબુલ કર્યું અને અદ્રશ્ય થયો.

પછી પ્રાહ્મણ પોતાના ઘેર આવ્યો, અને સંકલને બનાવવાનો લાગ જોવા લાગ્યો. એક વખતે થોડા પરિજનોને લઈને સંકલ બહારગામ ગયો. તે વખતે તે પ્રાહ્મણ સંકલ જેવું રૂપ કરી સંકલને ઘેર આવ્યો. બધા કુટુંબીજનોએ જલદી પાછા ઘેર આવવાનું કારણ પૂછતાં, સંકલ વેષધારી પ્રાહ્મણે કહ્યું કે: “શુકન સારા નહિ થવાથી હું પાછો આવ્યો છું.”

પછી તે વેષધારી સંકલે બળનચીને કહ્યું કે: “એકઠું કરેલું દ્રવ્ય કોઈની સાથે પરભવમાં જતું નથી, આમ જાણવાથી મને હવે દાન દેવાની તીવ્ર ઇચ્છા થઈ છે, તેથી રેશમી વસ્ત્રો, મોતીની માળાઓ વગેરે તમે લાવો, અને હું ઇચ્છા મુજબ તે બધાંને આપું.” સ્વામીના હુકમથી ઘરની સારભૂત વસ્તુઓથી ભરેલા બધા ડાબડાઓ તેણે તરત જ સોંપી દીધા.

તેણે તે બધાં અલંકારો સંકલની પત્નીને અને પુત્ર વધુઓ વગેરેને આપ્યા. તેથી આખું કુટુંબ રાજી થયું. ‘જે આપે તે દેવતા’ તે સત્ય છે. “ન્યારે ઇશ્વર ઇચ્છે ત્યારે આવી જ રીતે આપે છે.” તેવી બધે વાત પ્રસરી. આ પ્રમાણે ત્રણ દિસમાં તો તેણે બધું દ્રવ્ય દાનમાં આપી દીધું. એવામાં બહારગામનું કાર્ય સંપૂર્ણ કરી સંકલ પાછો

આવ્યો. તે પોતાના ઘર પાસે આવ્યો, ત્યાં “રૂપાંતર કરીને ઘણા ઠગો હાલ કરે છે.” તે પ્રમાણે પ્રથમથી કહી રાખેલા દરવાનોએ મૂળ સંકલને ઘરમાં પેસવા દીધો નહિ.

આ પ્રમાણે નિષેધ થવાથી સંકલ શેઠે ખૂમ પાડવા માંડી કે: “ઘરમાં કેઈ ચોર પેઠો હોય તેમ જણાય છે.” તેના આવા શબ્દો સાંભળીને વેષધારી સંકલ બહાર આવ્યો અને કહ્યું કે: “તું ચોર છે.” આ પ્રમાણે અધડો વધતાં તે વાત રાજદરબારમાં પહોંચી. તે અંતેને રાજ્યે ખોલાવ્યા.

પછી સ્વર, વેષ, ભાષા, વય, ગતિ વગેરેમાં જરા પણ ફેરફાર નહિ હોવાથી, ન્યાય આપનારાએ પણ વિચારમાં પડી ગયા. ઘરના ગુપ્ત નિધિ વગેરેનાં સ્થાનો પણ જેવી રીતે સાચા સંકલે કહ્યા તેવી જ રીતે ચક્ષુના પ્રભાવથી વેષધારી સંકલે પણ કહ્યા.

આ પ્રમાણે વાદવિવાદમાં કેટલોક સમય વીતી ગયા પછી, તે સ્થળે ખેઠેલા મતિસાગર મંત્રીએ તેનો નિર્ણય કરવા માટે એક કલશ મંગાવ્યો અને કહ્યું કે: “જે સાચો સંકલ હશે તે આ કળશની ભુંગળીમાંથી નીકળી શકશે.” સાચો સંકલ તેમ કરવા સમર્થ થયો નહિ, પણ વેષધારી સંકલ તરત જ સૂક્ષ્મ રૂપ ધારણ કરીને સૂક્ષ્મ દ્વારમાંથી નીકળી ગયો.

લોકોએ તો તરત જ ખોટા સંકલને સાચા સંકલ તરીકે સ્વીકાર્યો; પણ મંત્રીએ તેને દૈવી સહાય હોવાનું જણાવી ખોટા સંકલ તરીકે પ્રગટ કર્યો. તેણે તરત જ

તે વાત કબુલ કરી. વેષધારી સંકલને રાબાએ પૂછ્યું કે:
“તું કોણ છું?”

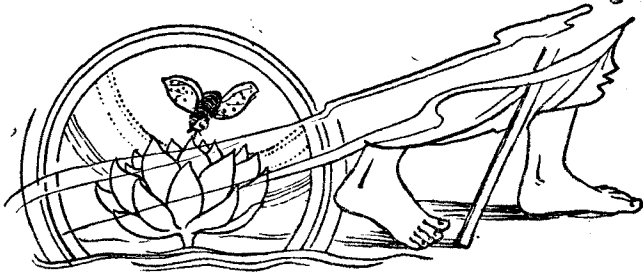
એટલે બ્રાહ્મણે પોતાનું મૂળ રૂપ ધારણ કરીને કહ્યું
કે: “હું બ્રાહ્મણ છું.”

રાબાએ પૂછ્યું કે: “તેં આમ શા માટે કર્યું?”

પછી તેણે બધી હકીકત વિસ્તારથી કહી બતાવી, અને
સંકલ શેઠ તરફ બોધને કહ્યું કે: “હે સંકલ! તારી ધનસંપત્તિ
હવે સુખે ભોગવજે, અને દાનમાં વાપરજે; પણ સંગ્રહ કરીશ
નહિ. જો સંગ્રહ કરીશ તો હું પાછો આવીશ.” આ
પ્રમાણે કહીને બ્રાહ્મણ પોતાના સ્થાનકે ગયો.

જે માણસ મળેલ ધન ભોગવતો નથી, તે
ધન અંતે ખીજના ઉપયોગમાં આવે છે. ધનનો
સહવ્યય જ ઉત્તમ છે.

વિપ્રથી બોધ પામેલ શેઠના પુત્રની કથા

૨૩

“સંશયથી અંધ થએલાને સારી વાણી રૂપ
દીપકથી પ્રબોધ કરવો.”

ક્રોલિકા નગરીમાં નંદિવર્ધન નામે એક શેઠ રહેતો હતો. તેને જિનહત્ત નામનો એક પુત્ર હતો. તે દશ પેઢીથી વિશુદ્ધકુળમાં ઉત્પન્ન થએલી એક સ્ત્રીને પરણ્યો. તે યુવાન થયો, અને નવા નવા વ્યવસાય શીખવા લાગ્યો. તેવામાં નંદિવર્ધન શેઠ માંદો પડ્યો.

વૈદ્યોએ કહ્યું કે: “આ શેઠનો વ્યાધિ અસાધ્ય છે, તેથી તેની દવા થઈ શકે તેમ નથી.” એટલે શેઠ પાટલીપુત્રના રહેવાસી સોમહત્ત નામના પોતાના બાળમિત્ર પ્રાહ્મણને બોલાવીને તેનો યોગ્ય સત્કાર કરી ઘરને ભવિષ્યમાં ઉપયોગી થાય તેવા, નિધિ વગેરે ભૂમિમાં દાટેલ

હતા તે ખતાવ્યા તથા ઘર સંબંધી સર્વ વાત કરી. પછી વસ્ત્રાદિવડે તેનો સત્કાર કરીને તથા આંખમાં આંસુ લાવીને, તેને રજા આપી વિસર્જન કર્યો.

શેઠે સાતે ક્ષેત્રમાં સારીરીતે ધન વ્યય કર્યો. કહ્યું છે કે: “જેણે સાત ક્ષેત્રમાં ધન ખર્ચ્યું નહિ, શિયલ પાળ્યું નહિ; તથા ભાવથી તપ આદર્યો નહિ, તેણે સુખની આશા કેવી રીતે રાખવી?” જ્યારે શેઠને મરણ સમય નજીક આવ્યો લાગ્યો, ત્યારે જિનહત્તને પિતાની પાસે ખોલાવી શિખામણુ આપી કે: “હે વત્સ! હું હવે પરલોકમાં જઈ છું, તું સ્વભાવથી સરલ તથા ગુણવાન છે, તેથી હું તને જે શિખામણુ આપું છું, તે ધરાધર ધ્યાનપૂર્વક સાંભળ અને તેનું પાલન કરજે. તે શિખામણુ આ પ્રમાણે છે: (૧) દાંત વડે ગામે ગામ વાડ કરવી, (૨) દીધેલું પાછું માગવું નહિ, (૩) સ્ત્રીને ખાંધીને મારવી, (૪) હમેશાં મિષ્ટ ખાવું, (૫) સુખેથી સૂવું, (૬) ગામે ગામ ઘર કરવાં, (૭) ગંગાના તળમાં ખોદવું, અને (૮) આજીવિકામાં વાંધો આવે તો પાટલીપુત્રમાં સોમહત્ત બ્રાહ્મણ પાસે જજે. આ પ્રમાણે શિખામણુ આપીને, તે શેઠ મરણ પામ્યો.

જિનહત્તે તો પિતાની શિખામણુ સંભાળીને (૧) હાથીદાંત વડે ગામે ગામ વાડ કરવા માંડી. તે કાર્ય મુશ્કેલ હતું, કારણ કે હાથીદાંત લોકો ઉપાડી જવા લાગ્યા. (૨) જેને આપેલું તે પાછું માગતો નહોતો, તેથી તેની સંપત્તિ ઓછી થવા માંડી અને દુઃખી થયો. (૩) સ્ત્રીનો સહજ અપરાધ થતાં, તેણે તેને ખાંધીને મારી,

તેથી તે ઘર છોડીને પિયર ચાલી ગઈ અને નિંદા કરવા લાગી. (૪) તે હુમેશાં છાનોમાનો મિષ્ટાન્ન ખાવા લાગ્યો, તેથી આખા પરિવારમાં દ્વેષ પાત્ર થયો. (૫) સુખે સૂઈ રહેવા લાગ્યો, તેથી પુરુષાર્થમાં નબળો પડી ગયો ને ઉદ્યમનો નાશ થયો. (૬) ગામે ગામ ઘર કરવા જતાં પૈસા ખરચ થઈ જવાથી ધનહીન થવા લાગ્યો. (૭) ગંગાનદીના કાંઠા ઉપર ખોદાવવાથી મળુરો પણ મશ્કરી કરવા લાગ્યા. એમ કરતાં દિવસે દિવસે તે નિર્ધન થઈ ગયો, અતુકમે સંબંધ વગરનો, ઘર રહિત, પત્નીથી ત્યજાએલો, પ્રતાપ તથા યશ રહિત થઈ ગયો. એક દિવસ રાત્રે પોતાની નિર્ધન દશાનો વિચાર કરતાં પિતાની છેલ્લી શિખામણું સંભાળીને, (૮) તે પાટલીપુત્ર તરફ ચાલ્યો અને સોમદત્ત વિપ્રને ઘેર પહોંચ્યો.

પોતાના મિત્રનો પુત્ર જાણીને તેણે તેનો સત્કાર કર્યો. પછી સમય મળતાં તેણે વિપ્રને પૂછ્યું કે: “મારા પિતાની આ શિખામણીનો શો અર્થ છે?” અને કહ્યું કે: “આ પ્રમાણે વર્તવાથી તો હું નિર્ધન થઈ ગયો છું.”

સોમદત્તે કહ્યું કે: “તું તેનો અર્થ સમજ્યો, પણ ભાવાર્થ સમજ્યો નથી, તેથી દુઃખી થયો છે. તે સર્વ શિખામણીનો ભાવાર્થ હું તને સમજાવું છું તે સાંભળ: (૧) દાંતવડે દરેક ગામમાં વાડ કરવી. તેનો આવો અર્થ છે કે દરેક ગામમાં મધુરવાણીવડે મિત્રો કરવા. (૨) આપીને પાછું લેવું નહિ, તેનો ભવાર્થ એ છે કે ઉધાર ધીરવું નહિ, જેથી પાછું માગવું પડે નહિ. (૩) સ્ત્રીને બાંધીને મારવી,

આનો અર્થ એવો છે કે સ્ત્રીને બહુ પુત્રો તથા પુત્રીઓના પરિવારે કરીને બાંધી લેવી. બીજી રીતે બાંધવી નહિ. (૪) મિષ્ટ લોબન કરવું, તેનો અર્થ એ છે કે જે સ્થળે આપણું માન સચવાતું હોય ત્યાં જ જમવું. (૫) સુષ્ણે સૂઈ રહેવું, તેનો ગુઠાર્થ એવો છે કે કોઈની સાથે વૈરવિરોધ કરવો નહિ. (૬) ગામે ગામ ઘર કરવા, તેનો પરમાર્થ એવો છે કે ગામે ગામ મિત્રો કરવા, કે જેથી વ્યાપારાદિમાં સગવડતા થાય. (૭) ગંગા તળે ખોદવું, તેનો ગુઠાર્થ એવો છે કે: “હે વત્સ! જ્યારે તું ક્ષીણ સંપત્તિવાળો થાય, ત્યારે તમારા ઘરની પાસે જે ઠેકાણે ગંગા નામની ગાયને બાંધો છો, તે સ્થળે ખોદવું. કારણ કે તે સ્થળે તમારા પિતાએ અક્ષયનિધિ દાટેલ છે તે મળશે.” (૮) અને જ્યારે મુંઝવણમાં આવે, ત્યારે સોમદત્ત પાસે જજે, તેનો અર્થ તો ખુલ્લો જ છે.

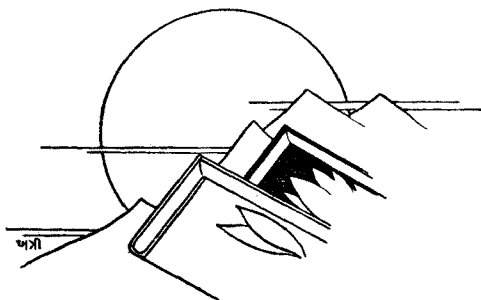
જિનદત્તે તે સાંભળીને કહ્યું કે: “મહારાજ! પિતાએ આવા વિષમ વાક્યો દ્વારા મને શિખામણ આપીને શા માટે ખેદ પમાડ્યો? મને સીધું જ કેમ કહ્યું નહિ?”

સોમદત્તે કહ્યું કે: “હે વત્સ! તે બાળપણથી જ દુઃખ સહન કર્યું નથી, અને કષ્ટ લોગવ્યા વગર ઉદ્યમ કરવામાં પ્રવૃત્તિ થતી નથી, પછી મનુષ્ય વિનીત અને ઉદ્યમવંત થાય છે. જ્યારે તને કષ્ટ પડશે, ત્યારે સચેતન થઈને તને પૂછવાની ઇચ્છા થશે; એમ ધારી કહેલા વાક્યોના ભાવાર્થનો નિર્ણય કરવા માટે જ તને મારી પાસે આવવાનું કહી રાખેલ છે. હવે મેં તને સ્પષ્ટ

દેખાડયું છે, અને તે બધું રહસ્ય જાણ્યું છે. તું પૂછીશ કે: “તમે આ બધું શી રીતે જાણ્યું?” તેના જવાબમાં હું કહું છું કે: “તારા પિતાજીએ પ્રથમથી જ મારી સાથે આ પ્રમાણે નિર્ણય કરેલો હતો અને તે પ્રમાણે જ તેણે તને કહેલ હતું, હું બહુ દૂર નહોતો અને તેમને મારામાં સંપૂર્ણ વિશ્વાસ હતો.”

આ પ્રમાણે રહસ્ય સોમદત્ત પાસેથી સાંભળીને કેટલોક વખત ત્યાં રહીને; જિનદત્ત પોતાના ઘેર પાછો આવ્યો. પછી તેને પોતાનો ઘર સંસાર સારી રીતે ચલાવવા માંડ્યો.

આ શેઠે પુત્રને આપેલી સાતે શિખામણો, તેના ભાવાર્થ સાથે દરેકે વિચારવા જેવી છે, તેમ જ દરેક મનુષ્યને તે પ્રમાણે વર્તવાથી જરૂર ફાયદો જ થાય તેમ છે.

નિરંકુશ ગુરુને દમનાર યજ્ઞમાનની કથા

૨૪

ચંપકપુરમાં ચક્રેર નામનો એક શેઠ રહેતો હતો. તે બહુ બુદ્ધિશાળી અને તાપસોનો ભક્ત હતો. એક પર્વના દિવસે તેણે પરિવાર સહિત પોતાના ગુરુને આમંત્રણ આપ્યું. તે તાપસે જમતાં જમતાં બહુ મૂલ્યવાન શૃંગાર ધારણ કરનારી, સુંદર રૂપવાળી યજ્ઞમાનની એ પુત્રીઓને દેખી. તેમને દેખીને તે તાપસને કામવિકાર ઉત્પન્ન થયો.

લોજન સમાપ્ત થયા પછી શિષ્યોથી ગુપ્ત રીતે ગુરુએ તેને પૂછ્યું કે: “અરે યજ્ઞમાન! આ બંને કન્યાઓ કેાણી છે?”

તેણે કહ્યું કે: “મારી પુત્રીઓ છે.”

ગુરુએ કહ્યું કે: “તો તે ઁને મને આપ.”

આ સાંભળીને શેઠને ખેદ થયો, અને તેણે કહ્યું કે: “ગુરુજી! આપના જેવા પ્રતિષ્ઠિત પુરુષોને આવી વાતનું ચિંતવન પણ કરવું યોગ્ય નથી, તો પછી પ્રગટ રીતે આવી બાબત કેવી રીતે કહી શકાય?”

ગુરુએ કહ્યું કે: “જે તું તારી પુત્રીઓ મને નહિ આપે તો હું આપઘાત કરીને, મારી હલ્યાનું પાપ તને આપીશ માટે કન્યાઓ મને અવશ્ય આપ, નહિ તો હું અહીંથી ઉઠીશ જ નહિ.”

આવો તેનો કદાચહ દેખીને હાથમાં ધૂળ લઈ તે શેઠે ગુરુને કહ્યું કે: “લગવન! મારે તમને ના આપવા લાયક કાંઈ નથી; પણ લોકોની સમક્ષ મારી કન્યાઓ આપતાં મને શરમ આવે છે. હાલ તો તમે તમારા મઠમાં જાઓ. તેની પાસે નદી છે. તે નદીના પૂરમાં એક પેટીમાં તે ઁને કન્યાઓને પૂરીને આવતી કાલે સવારે હું મૂકીશ તે તમે લઈ લેજો. આ બાબતમાં જરા પણ સંદેહ રાખશો નહિ.” જડબુદ્ધિ વાળો તાપસ તે હકીકત સાંભળીને પોતાના મઠમાં ગયો. આખી રાત્રી તે કન્યાઓનું જ ધ્યાન ધરવામાં તેણે પસાર કરી.

પ્રભાતે યજ્ઞમાને એક પેટીમાં બે રીંછ પૂરીને નદીના પૂરમાં તે પેટી વહેતી મૂકી. પેટી મઠ પાસે આવી એટલે મઠમાં તે જ બાબતનું ધ્યાન ધરતા તાપસે પેટી તરતી

દીઠી. તાપસ આનંદ પામ્યો અને શિષ્યોને મોકલી તે પેટી મઠમાં મંગાવી.

પછી તેણે શિષ્યોને કહ્યું કે: “અરે વિનયવંત શિષ્યો! આ પેટીમાં ગુપ્ત વસ્તુ મૂકેલી છે, તેથી તે પેટી મારી ખાનગી ઓરડીમાં લઈ જાઓ. હું ત્યાં આવું એટલે તે ઓરડીનાં ખારણું મજબૂત રીતે બંધ કરી દેજો. મારી રજા વિના તે ઓરડીનાં ખારણું ઉઘાડશો નહિ.”

શિષ્યોએ તે પ્રમાણે કર્યું. ગુરુ એકલા ઓરડીમાં ગયા, અને મોટી આશાએ સહિત તે પેટી ઉઘાડી. એટલે તે પેટીમાંથી તો વાળના ગુચ્છાથી ભયંકર લાગતા, તીક્ષ્ણ નખવાળા અને ભૂખ્યા બે રીંછ નીકળ્યા. તે પેટી ઉઘાડતાં જ ઉછાળો મારીને બહાર આવ્યા, અને તે તાપસનું નાક, કપાળ, ભાલસ્થળ, અને પારકા અન્નથી કુલેલું પેટ વગેરે ચીરી નાખ્યું. તે એકલો હતો, રીંછ બે હતા અને વળી ભૂખ્યા હતા. ગરીબ ખિચારો તે તાપસ તેઓના ઉપદ્રવની સામે કેવી રીતે થઈ શકે? તે બૂમો પાડવા લાગ્યો કે: “અરે શિષ્યો! મને ખાઈ જાય છે! ખાઈ જાય છે! ઓરડીના ખારણું ઉઘાડો! ઉઘાડો!”

બહાર ઊભા ઊભા શિષ્યો તે સાંભળતા હતા. પણ દરવાજો નહિ ઉઘાડવાનો હુકમ હોવાથી ઉઘાડી શકતા નહોતા. પછી કેટલોક સમય ગયા પછી તે દ્વાર ઉઘાડ્યા. ત્યાં તો આખા શરીરે લોહીથી ખરડાએલા અને પાણી અરતા નિઝરણાવાળા પર્વત જેવા લોહીના પ્રવાહથી અરતા ગુરુને દીઠા. બે રીંછ તેને વળગેલા હતા. શિષ્યોએ

નિરંકુશ ગુરુને દમનાર યજ્ઞમાનની કથા

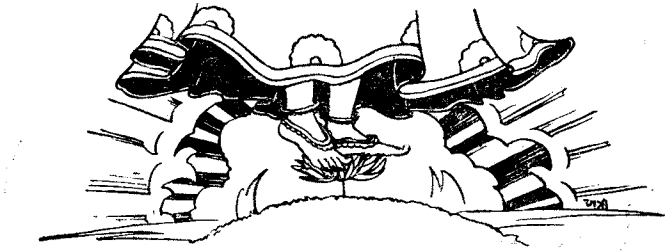
૭૭

મુશ્કેલીથી રીંછ પાસેથી ગુરુને છોડાવ્યા, અને પૂછ્યું કે:
“મહારાજ! આ શું?”

ગુરુએ મહા મહેનતે સત્ય હકીકત કહી. શિષ્યોએ યોગ્ય ચિકિત્સા કરીને સાજા કર્યા. પછી હાસ્યપૂર્વક ગુરુને કહ્યું કે: “ભગવન! જેવો યજ્ઞ તેવી પૂજા, તેમાં યજ્ઞમાનનો દોષ નથી; માટે હવે શાંતિથી રહો અને ફરીથી આવી માગણી નહિ કરવાની દ્રઢ પ્રતિજ્ઞા લો.” ગુરુ પણ દીન વહનવાળો થઈ ગયો. ગણા સમયે સાજા થયો. યજ્ઞમાન વગેરેએ હાંસી કરી, એટલે છેવટે બોધ પામ્યો.

જેવા દેવ તેવી પૂજા. કોઈની પાસે અણુઘટતી માગણી કરવી અને પોતાની આખરુ ગુમાવવી અને દુઃખ વહોરવું તે કરતાં તે માગણી કરતાં પહેલાં જ વિચાર કરવો જોઈએ.

અનુભવી વૃદ્ધના બુદ્ધિશાળીપણાની કથા

૨૫

“જે એક અનુભવી વૃદ્ધ સમજી શકે છે, તે સેંકડો યુવાનો સમજી શકતા નથી.”

એક મોટા નગરમાં એક મોટો સમૃદ્ધિશાળી રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેની પાસે સેંકડો તરુણ યુવાન સેવકો હતા. તેઓ કહેતા કે: “મહારાજ! વૃદ્ધ પુરુષોની ગતિમાં સ્ખલના આવેલી હોય છે, તેઓની મતિ ચંચળ થઈ જાય છે, તેમનું મુખ કફથી હમેશાં ભરેલું હોય છે, સમુદ્રના કીણ જેવા ઘોળા વાળ ઉગેલા હોય છે. એવા વૃદ્ધ પુરુષો સલાની શોભામાં હાનિ પહોંચાડે છે, તેથી તેઓને આપણી પાસે રાખવા તે યોગ્ય નથી.” રાજાએ પણ તે કબુલ કર્યું.

“રાજા, સ્ત્રી અને લતા, પ્રાયે કરીને જે પાસે હોય તેને જ વીંટળાઈ વળે છે.” રાજાએ દ્વારપાળને હુકમ કર્યો

કે: “કોઈ પણ મંત્રી, શેઠ, બ્રાહ્મણ કે દરબારી માણસ, જે કોઈ વૃદ્ધ હોય તેને રાજદરબારમાં દાખલ થવા દેવો નહિ.” રાજાનો આવો હુકમ થવાથી ત્યાર પછી કોઈ પણ વૃદ્ધ રાજ દરબારમાં પ્રવેશ કરતો નહોતો, યુવાનો તો આવા હુકમથી રાજસત્તા મળવાથી અભિમાન ધારણ કરીને, તગતગતી તલવારો હાથમાં લઈ, પાન આવતાં ઉંચા મસ્તક રાખીને રાજા પાસે રહેતા હતા, અને રાજ્યની તમામ સત્તા ધારણ કરી લીધી હતી.

એક વખતે રાત્રે સૂતાં સૂતાં રાજાને વિચાર આવ્યો કે: “આ યુવાનોના કથનથી મેં તેમને જ મારી પાસે રાખ્યા છે, તેમની જ સલાહ લઉં છું; અને વૃદ્ધોને દૂર કર્યા છે, તેથી કદાચ કોઈ મોટો શત્રુ ચઢાઈ કરશે તો આ યુવાનો મને સલાહ આપી શકશે કે નહિ? આ બાબતની પ્રથમથી જ મારે પરીક્ષા કરવી જોઈએ.” આવો વિચાર કરીને સવારે સેવા માટે આવતા તે તરુણોને રાજાએ પૂછ્યું કે: “અરે ભાઈઓ! જે મને પોતાના પગ વડે મારે તેને શી શિક્ષા કરવી જોઈએ?”

મદથી ઉન્મત્ત થએલા, ઉંચું મુખ રાખીને જ ચાલતા તેઓએ ઉત્તર આપ્યો કે: “મહારાજ! તેના ખંડ ખંડ ટુકડા કરી નાખવા જોઈએ.” રાજાએ તે વાત સ્વીકારી નહિ. મધ્યાહ્ન સમયે તેઓને વિસર્જન કર્યાં. તેઓ ભોજન માટે પોતપોતાના ઘેર ગયા.

એક યુવાનનો વૃદ્ધ દાદો હતો, તે પૌત્ર ઉપરના પ્રેમના લીધે, જ્યારે પૌત્ર ખાતો ત્યાર પછી જ ખાતો

હતો. પૌત્રને આવવામાં મોડું થવાથી તે વૃદ્ધને ભૂખ્યા રહેવું પડ્યું હતું, તેથી પૌત્ર આવ્યો ત્યારે વૃદ્ધે પૂછ્યું કે: “હે વત્સ! આજે આટલું બધું મોડું કેમ થયું?”

ત્યારે પૌત્રે રાજાએ પૂછેલ પ્રશ્નનો આપેલો ઉત્તર કહી સંભળાવ્યો.

વૃદ્ધે પૂછ્યું કે: “તમે યુવાનોએ આપેલા ઉત્તર વડે રાજાને સંતોષ થયો કે નહિ?”

પૌત્રે કહ્યું કે: “રાજા સંતુષ્ટ થયો નહિ, પરંતુ ઉદાસ મુખ કરીને તે ચૂપ થઈ ગયો હતો.”

વૃદ્ધે કહ્યું કે: “જે એમ હોય તો રાજાને મારી પાસેથી ઉત્તર અપાવજે.” પછી જમીને તે બંને રાજા દરબારમાં ગયા,

વૃદ્ધે રાજાને કહ્યું કે: “જે તમને લાત મારે તેના પગની વૈદ્યુર્ય, મણિ, સોનું વગેરેથી પૂજા કરવી.”

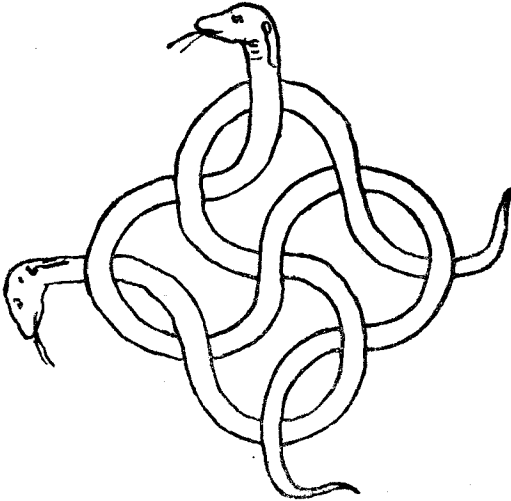
રાજા તે સાંભળીને હસ્યો અને બોલ્યો કે: “આ વૃદ્ધે સત્ય કહ્યું છે.”

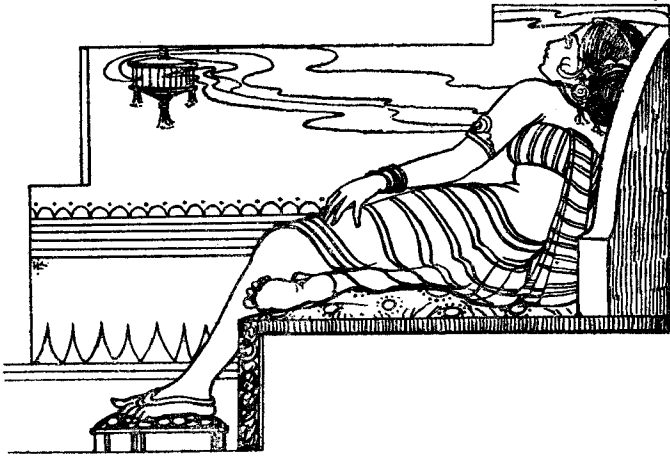
પછી રાજાએ તે વૃદ્ધને શિરપાવ આપ્યો.

યુવાનો એકઠા થયા, તે સર્વને સંબોધી વૃદ્ધે આક્ષેપ પૂર્વક કહ્યું કે: “અરે હૃદયાંધો! શું કહેવું તે તમે બાણતા નથી? સમજતા નથી? વિચાર કરો કે રાણી વિના અથવા પુત્ર વિના રાજાને લાત મારવાને કોણ શક્તિવંત છે? તે તો પ્રેમથી અથવા લાડથી મારે છે, તેથી તે ચરણો તો આભરણુને જ યોગ્ય છે.”

આ પ્રશ્નોત્તર તથા ખુલાસાથી રાજા આનંદ પાર્યો. તરુણોને રજા આપી અને વૃદ્ધોને પોતાની પાસે રાખ્યા. પછી રાજ્યના સર્વ કાર્યો વૃદ્ધોથી સિદ્ધ કર્યા.

વૃદ્ધ અનુભવી માણસોનો કદાપી તિરસ્કાર કરવો નહિ. વૃદ્ધ મનુષ્યોનો અનુભવ કોઈ વખતે ખુબ જ ઉપયોગમાં આવે છે, તેઓ જે કહે તે ધ્યાનપૂર્વક સાંભળવું, અને તેઓનો હુમેશાં આદરસત્કાર કરવો.

અમર્યાઃ સ્ત્રીની કથા

૨૬

વિશાલાપુરીમાં કિલ નામે એક ગૃહપતિ રહેતો હતો. તેને મયૂરીકા નામની સ્ત્રી હતી. તે સ્ત્રી સ્વચ્છંદી અને ઘેરેઘેર ભટકીને હમેશાં સંઘ્યા સમયે ઘેર આવતી હતી. એક વખત તેનો પતિ કોપાયમાન થઈને કહેવા લાગ્યો કે: “અરે દુષ્ટ આચરણવાળી! આ પ્રમાણે મરણ આવે ત્યાં ભટકનારી, તું મને શું નથી ઓળખતી?”

તેણીએ કહ્યું કે: “હું તમને ઓળખું છું, પણ હજાર હાથ વાળાની જેમ મારી તર્જના તમે કેમ કરો છો? હું

મારી ઈચ્છાનુસાર ભટકીશ તો તમે મને શું કરી નાખવાના છો?”

તે સાંભળીને તેણે કહ્યું કે: “જે સૂર્ય અસ્ત થયા પહેલાં તું ઘેર નહિ આવે, તો તને ઘરમાંથી કાઢી મૂકીશ!”

તેણીએ કહ્યું કે: “ભલે તેમ કરજો”

આ વાતને પાંચ છ દિવસ વીતી ગયા. તે તો પ્રથમની જેમ જ ભટકતી હતી. તેવું દેખીને તેનો પતિ કોપાયમાન થયો અને સાંજરે ઘરનાં દ્વાર વાસીને તે અંદર રહ્યો. રાત્રીનો પહેલો પહોર ગયો, ત્યારે રખડતી રખડતી તે સ્ત્રી ઘેર આવી અને તેણે ઘરનાં ખારણાં ખખડાવ્યાં. પતિએ ક્રોધથી તે ઉઘાડયાં નહિ.

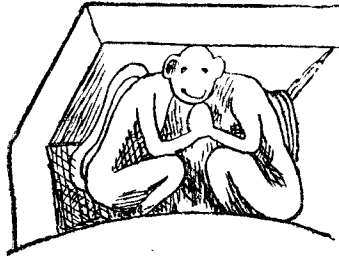
તે સ્ત્રી મીઠાં વચનો બોલવા લાગી કે: “નાથ! આશ્રિતના ઉપર કોપ કરવો તે યોગ્ય નથી. હવે ફરીથી આવો અપરાધ નહિ કરું.” તેનાં આવાં વચનો સાંભળ્યા છતાં તેના પતિએ કાંઈ પણ ઉત્તર આપ્યો નહિ.

પછી તે સ્ત્રી ક્રોધે ભરાણી અને વિચાર્યું કે: “હવે એવું કરું કે જેથી ફરીથી તે મારો પરાભવ ના કરે.” એમ વિચાર કરી ઘરના દરવાજા પાસે જ રહેલા કુવામાં એક મોટો પથરો તેણીએ નાખ્યો. તે પથરો પડ્યો એટલે મોટો ધબકો થયો. તે ધબકાકાથી પતિ ગભરાયો અને વિચારવા લાગ્યો કે: “ખરેખર! મેં અવગણના કરી, તેથી તે કુવામાં પડી જણાય છે. અહો! ‘હું સ્ત્રી હત્યા કરનાર છું.’ તેવી લોકમાં મારી નિંદા થશે.” આવા ભયથી તેણે ઘરનાં દ્વાર ઉઘાડયા, અને કુવામાં પડેલી

પત્નીને બહાર કાઢવા માટે દીવો તથા બીજા સાધનો એકઠા કરવા લાગ્યો.

તે વખતે પેલી સ્ત્રી ઘરમાં પેસી ગઈ અને ઘરનાં બારણાં મજબુત બંધ કરી દઈને અંદર રહી. પછી બોલવા લાગી કે: “હું કુવામાં પડી નથી, પણ કદાચ તમે પડી જાઓ નહિ. હવે જો તમારામાં તાકાત હોયતો ઘરમાં આવો.”

આ અઘડો જોવા લોકો એકઠા થયા. તે સ્ત્રીને સમજાવવા ઘણાં પ્રયત્ન કર્યા, પણ તેણે કોઈનું માન્યું નહિ. તે બોલી કે: “જો તે મને સ્વહસ્તાક્ષરથી લખી આપે કે ‘હવે હું તને અસંતોષ ઉપજાવીશ નહિ’ તો જ ઘરમાં પેસવા દઈશ. જો તે મારો પરાભવ કરશે, તો હું આપઘાત કરીશ.” ભેગા થયેલા લોકોના આગ્રહથી પતિએ તે કબુલ કર્યું. પછી તે ઈચ્છાનુસાર ભટકવા લાગી.

એક ડોશીની કથા

૨૭

પ્રભુ મહાવીર જ્યારે છદ્મસ્થ અવસ્થામાં વિચરતા હતા, ત્યારે એક નગરમાં એક પુણ્યવાન સ્ત્રીએ લઘુકર્મીપણાથી, શ્રદ્ધા સહિત પ્રભુ મહાવીરને મિષ્ટાન્ન વગેરે વહોરાવ્યું. તે વખતે પ્રમુદિત થએલા દેવોએ તે ઠેકાણે સાડા ખાર કરોડ સોનૈયાની વૃષ્ટિ કરી. આકાશમાં દેવદુંદુભિના નાદ વગેરે થયા, અને ‘અહો દાન! અહો દાન!’ એવી ઉદ્ઘોષણા કરીને દેવતાઓ પોતાના સ્થાને ગયા.

તે સ્ત્રીની પાડોશમાં રહેનાર એક ડોશીએ આ બધું જોયું. તેથી તેણીએ વિચાર કર્યો કે: “ધન મેળવવાનો આ બધું જ સારો ઉપાય છે.” આવો વિચાર કર્યા પછી પાંચ સાત દિવસ ગયા, એટલે એક લંગોટી માત્ર પહેરનાર પણ મૂળ તથા ઉત્તર ગુણો સહિત, હમેશાં વિક્રયા કરનાર, હાસ્થાદિ વિનોદ જેને પ્રિય છે, તેવા એક તાપસને તેણે ભિક્ષા માટે આમંત્રણ આપ્યું, અને અન્નપાનાદિકથી તેને પ્રતિલાભવા

માંડ્યો. વહોરાવતાં વહોરાવતાં તે વારંવાર આકાશ સામું જોતી હતી.

તેને તેમ કરતી જોઈને તે તાપસે પૂછ્યું કે: “બાઈ! તું વારંવાર આકાશમાં શું જોયું છે?”

તેણીએ કહ્યું કે: “આકાશમાંથી સેનૈયા ક્યારે પડશે? હજુ કેમ પડતા નથી?”

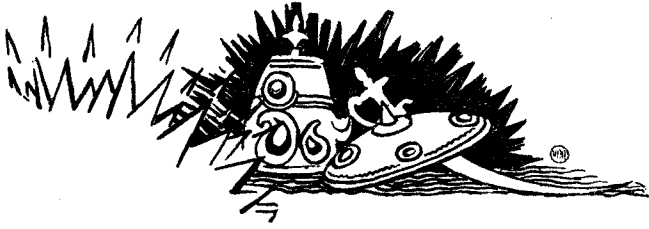
તાપસે પૂછ્યું કે: “આકાશમાંથી સુવર્ણની વૃષ્ટિ થવાની સંભાવના તું શા કારણથી કરે છે?”

ડોશીએ કહ્યું કે: “કેટલાક દિવસ પહેલાં આ મારી પાડોશણે કોઈને ભિક્ષામાં અન્નપાણી આપ્યાં હતાં, તે વખતે આકાશમાંથી સુવર્ણની વૃષ્ટિ થઈ હતી.”

મુનિ પણ છોડીને થયેલા તે તાપસે તે વૃત્તાંત જાણીને હસતાં હસતાં કહ્યું કે: “ભોળી! ડોશી! જો તું આવી ઈચ્છાથી દાન આપતી હો તો તે આપવું બંધ કરીને ઘરમાં બેસી રહે. મારા જેવાને દેવાથી અને તારી આવી મનોકામના હોવાથી, આકાશમાંથી સુવર્ણ નહિ પણ અંગારા પડવાનો સંભવ છે.” આટલું કહીને તે તાપસ ચાલ્યો ગયો.

કોઈપણ પ્રકારની આશાથી આપેલું દાન ઈચ્છિત ફળ આપતું નથી. દાન દેવું અથવા તો કોઈપણ ધર્મકૃત્ય કરવું તે કોઈપણ જાતના બદલાની ભાવના વગર જ કરવાથી પરમપદની પ્રાપ્તિ થાય છે.

ખુશામત કરનારની કથા

૨૮

અમલપુરમાં કુલતિલક નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે રાજા દાનેશ્વરી હતો. રાજાને એક ચાલાક મંત્રી પણ હતો. એક દિવસ ભોજનમાં રસોઈયાએ રીંગણનું શાક બહુ સાઈં કર્યું હતું. રાજાએ તે સારી રીતે ખાધા, પછી પાણી પીધું. જમી રહ્યા પછી થોડો સમય ગયા બાદ રાજા બહારના મંડપમાં આવીને બેઠો અને રીંગણાની બહુ પ્રશંસા કરતાં બોલ્યો કે: “અહો! રીંગણમાં અપૂર્વ સ્વાદ હોય છે; તેથી જગતમાં તેના જેવી ખાવા લાયક અને પુષ્ટિ કરનાર કોઈ ચીજ નથી.”

તે સાંભળીને નીતિ વિચક્ષણ અને હમેશાં મીઠું બોલનાર મંત્રીએ કહ્યું “જગતના ખરા તત્ત્વને બહુનાર સ્વામીએ ખરાખર કહ્યું છે, ખરેખર રીંગણા તેવાં જ છે; પ્રભુએ તે વસ્તુમાં અમૃત રસ મૂક્યો છે, અને તે રસનું

રક્ષણ કરવા માટે રીંગણા ઉપર ઢાંકણાની પ્રભુએ રચના કરી છે.” રાજ તે સાંભળીને રાજ થયો.

થોડા દિવસ ગયા પછી મસાલો વગેરે બરાબર નહિ હોવાથી અથવા બીજે કાંઈ ચિત્ત હોવાથી તે જ રસોઈયાએ રાંધેલા રીંગણા રાજને ભાવ્યા નહિ, ત્યારે રાજએ તે જ મંત્રી પાસે રીંગણાની બહુ નિંદા કરી અને કહ્યું કે: “રસ વગરના આ રીંગણાને ધિક્કાર છે.” મંત્રીએ તે સાંભળીને ખુશામતીઆ સ્વભાવને લીધે કહ્યું કે: “મહારાજ! પ્રભુએ આ વસ્તુ ખાવા માટે બનાવી જ નથી; તે તો ફક્ત ડીંટીયાથી પકડીને અહીં તહીં ઉડાડવા અને રમાડવા માટે જ બનાવેલ છે.”

રાજને તે મંત્રીના પહેલાં કહેલાં વચનો યાદ હતાં, તેથી આવાં વિરુદ્ધ વચનો સાંભળીને ચિત્તમાં ચમત્કાર પામી કહ્યું કે: “પ્રથમ તો તમે તેની સ્તુતિ કરી હતી, અને હવે નિંદા કેમ કરો છો?”

મંત્રીએ કહ્યું કે: “મહારાજ! મેં કાંઈ રીંગણાનો સ્વાદ લીધો નથી, પણ તમે લીધો છે; હું તો માત્ર આપની રૂચિ અનુસાર જ બોલું છું.”

રાજએ કહ્યું કે: “બરેબર! સેવાધર્મ એવો જ છે. જે મંત્રી ખુશામતીઆ વચનો બોલવામાં ચતુર હોય, લોકોનું ધન ગ્રહણ કરવાના કાર્યમાં હોંશિયાર હોય અને ભેટ વગેરે આપી શકે તેવો હોય, તેવો મંત્રી જ રાજને

પુશામત કરનારની કથા

૯૯

પ્રિય થાય છે.” આમ કહીને તેના વાચાળપણા માટે તેના ઉપર કૃપા દેખાડી વિસર્જન કર્યો.

‘પુશામત ખુદાને પણ વહાલી છે’ એવી કહેવત આજે પણ પ્રચલિત છે. પુશામતીઆ થવા કરતાં સત્ય અને થોડું ઝોલનાર થવું વધારે લાભદાયક છે.

પોપટની કથા

૨૯

“બુદ્ધિવાને કોઈની સાથે પણ વિરોધ કરવો નહિ.”

૨ રત્નપુર નગરમાં ઘણા વૈભવવાળો રત્નસાર નામનો શેઠ રહેતો હતો. તેને કેદારક નામનો પુત્ર હતો. તેને સારા ઘરની એક સુંદર કન્યા સાથે પરણાવ્યો હતો. તે શેઠને ત્યાં પુરાણ, સ્મૃતિ વગેરેની કથાઓ કહેવામાં વિચક્ષણ કલાકલાપ નામનો એક પોપટ હતો. કેટલોક સમય ગયા પછી માંદગીમાં પટકાયેલ તે શેઠ મરણ પામવાની તૈયારીમાં હતો, તે વખતે પુત્રને પાસે બોલાવીને તેણે કહ્યું કે: “હે પુત્ર! હું તો મૃત્યુશય્યા ઉપર સૂતો છું, તું નવચુવાન છે.”

યુવાન પુરુષોને કોઈપણ જાતના ઉપદેશની અસર થતી નથી. તેથી હું તને આ જે શિખામણ આપું છું, તે

બરાબર ગ્રહણ કર. “અમાણ્યાનો કોઈ દિવસ વિશ્વાસ કરીશ નહિ, ગુપ્ત વાત સ્ત્રીને કહેવી નહિ, મૂળ વસ્તુનું રક્ષણ કરવા ધનનો વ્યય કરવો, વિરોધનો મૂળથી ત્યાગ કરવો, મહાજનને રાજી રાખવું, ગુરુને ટુભાવવા નહિ, કરવા લાયક કાર્યમાં આગસ કરવી નહિ, સાચું કહેનાર શત્રુને પણ ખોટું આગ દેવું નહિ, કોઈની પણ ગુપ્તવાત પ્રગટ કરવી નહિ, ખુશામતીયાઓનો વિશ્વાસ કરવો નહિ, વેશ્યા અને ગણિકાઓની સોબત કરવી નહિ, સ્ત્રી અને પુત્રને આધિન ધન કરવું નહિ, ગ્રહણ કરેલ વ્રત મુશીબતમાં પણ મૂકવું નહિ, દાન આપ્યા વગરનો એકે દિવસ ખાલી જવા દેવો નહિ.” કેદારકે આ બધું કખુલ કર્યું.

શેઠે પોપટને બોલાવ્યો અને કહ્યું કે: “હે શુકરાજ!” જો મારો આ પુત્ર કુમાર્ગમાં પ્રવર્તે તો તારે તેનો નિષેધ કરવો.” વળી પુત્રને ફરીથી કહ્યું કે: “તારે આ શુકનું વચન અવિશ્વાસથી સાંભળવું નહિ; પણ તે કહે તેનો બરાબર વિચાર કરવો.” પુત્રે તે કખુલ કર્યું. ત્યાર પછી શેઠ મરણ પામ્યો.

શેઠના મરણને બે ત્રણ વર્ષ વીતી ગયા પછી એક વખતે ગામમાં ફરતાં શેઠના પુત્ર કેદારકે કામપતાકા નામની સુંદર વેશ્યાને જોઈ, અને તેના પર આસક્ત થયો. પછીથી તે મોટાભાગે વેશ્યાના ઘેર જ રહેવા લાગ્યો.

એક દિવસ જ્યારે તે ઘેર આવ્યો, ત્યારે પોપટે ઠપકો આપ્યો કે: “આટલા વખત સુધી ક્યાં રોકાણા હતા? હે ભાઈ! પિતાએ કહેલાં ઉપદેશનાં વચનો વિસરશે નહિ.”

કેદારક ચૂપ ઊભો રહ્યો, કાંઈ બોલ્યો નહિ. થોડો સમય ગયો એટલે વેશ્યાની દાસી કેદારક પાસે આવી, અને ધન માગવા લાગી. કેદારકે તેને ધન આપ્યું.

પોપટે તે દેખીને તેના સાંભળતાં જ શેઠના પુત્રને કહ્યું કે: “અરે શેઠ! ઘરને શા માટે લૂંટાવો છો? પિતાની આજ્ઞા લોપનાર એવા તમને ધિક્કાર છે?” દાસીએ આ બધી હકીકત વેશ્યાને કહી. પછી તેઓએ વિચાર કર્યો કે: “આ પોપટને મારી નાખવો તે જ ઉત્તમ છે. કારણ કે તે આપણા આ લક્ષ્યને વારંવાર આ પ્રમાણે ધન આપતાં અટકાવે છે.”

એક વખતે કેદારક જમતો હતો, અને પોપટ પણ દાડમના દાણા વગેરે ખાવામાં મશગુલ હતો, તે વખતે વેશ્યાની દાસી ત્યાં આવી; અને જે કાર્ય હતું તે કહ્યું. પછી “અહો! આ પોપટ કેવો સુંદર છે.” તેમ સ્તુતિ કરતી તે દાસી પોપટને હાથ ઉપર લઈ રમાડવા લાગી, અને પોપટને પોતાની શેઠાણી વેશ્યા પાસે લઈ ગઈ.

વેશ્યાએ પોપટને કહ્યું કે: “અરે નિર્દય! શેઠ તરફથી મળતાં ધનને તું કેમ અટકાવે છે? હવે તે અટકાવવાની તારી વૃત્તિનું ફળ ભોગવ.” તેમ કહી તેની બંને પાંખો છેદી નાખી, તેને માંસના પિંડ જેવો કરી નાખ્યો. પછી ‘તેને મારી નાખવા એક તીક્ષ્ણ છરો લઈ આવું’ એમ વિચારી તે વેશ્યા છરો લેવા ગઈ. તેવામાં ધીમે ધીમે પગવતી ચાલીને તે પોપટ રસોડામાં વાસણ

માંજવાનું સ્થળ હતું, ત્યાં પહોંચી ગયો, અને એક પોલાણમાં સંતાઈ ગયો.

વેશ્યા છરેા લઈને આવી ત્યારે પોપટને દેખ્યો નહિ. તેથી તેણે વિચાર્યું કે: “કોઈ પક્ષી માંસની લાલચથી તેને ઉપાડી ગએલ લાગે છે, હવે તેનું શું કામ છે?” આ પ્રમાણે વિચારી તેની શોધમાં તે બેઠરકાર રહી. તે પોપટ વેશ્યા અને તેના પરિવારની દૃષ્ટિ ચૂકાવીને અંધકારના સમયે ધાન્યના કણો ખાતો ત્યાં જ રહેવા લાગ્યો. અનુક્રમે તેને ફરીથી પાંખો આવી અને પહેલાંની જેવો તે પુષ્ટ અંગવાળો થયો.

પછી તે શાણો પોપટ વૈરનો બદલો લેવા માટે રાત્રે તે સ્થળેથી ઉડીને જે કૃષ્ણુ ભગવાનના મંદિરમાં તે વેશ્યા ભક્તિપૂર્વક દર્શન કરવા દરરોજ જતી હતી, તે મંદિરમાં ગયો. કૃષ્ણુની મૂર્તિ ઉપર ઘણા કૂલો ચઢાવેલા હતા. તે મૂર્તિના એક ભાગમાં કૂલોની નીચે તે સંતાઈ ગયો. દોઢેક પહોર ચઢ્યો, ત્યારે તે ગણિકા મંદિરમાં દર્શન કરવા આવી. તેણીએ મહાભક્તિથી શ્રીકૃષ્ણુને પ્રણામ કર્યાં.

આ વખતે સમયને ઝોળખનાર પોપટ ઉચ્ચ સ્વરે બોલ્યો કે: “હે ભદ્રે! તારી ભક્તિથી હું સંતુષ્ટ થયો છું. હું તને વિમાનમાં બેસાડીને વૈકુંઠભવનમાં લઈ જઈશ; તે વાતમાં તું જરા પણ શંકા રાખીશ નહિ.” આ પ્રમાણે તે પોપટે કહ્યું. પણ પોપટને નહિ દેખવાથી તે કૃષ્ણુની મૂર્તિએ જ કહ્યું છે તેવી તેણીને ખાત્રી થઈ.

તેથી બહુ ખુશી થઈને તેણીએ કહ્યું કે: “ભગવન! મારા ઉપર આપે બહુ જ કૃપા કરી. મારે ખીનું શું કરવું તે કહો, અને વૈકુંઠમાં મને ક્યારે લઈ જશો. વળી મારે દાન પુણ્યાદિક શું કરવું?” આ પ્રમાણે તેણે પૂછ્યું.

પોપટે જવાબ આપ્યો કે: “ભદ્રે! આ આવતી દશમના દિવસે બધું દ્રવ્ય સુપાત્ર દાનમાં આપી દઈને, બધા પરિવારને નોકરીમાંથી છૂટા કરીને, માથું મુંડાવીને, કાજળથી મુખ શ્યામ કરીને, જીર્ણ વસ્ત્ર પહેરીને, પૌરજનો સહિત અપોરના વખતે આ મંદિરમાં આવજો, તે વખતે મારી સમીપ રહેલા આંબાના ઝાડ ઉપર એક પોપટને તું બેઠેલો દેખીશ, તે નિશાનીવડે ઘુઘરીઓથી રણઝણાયમાન થતું કૃષ્ણનું વિમાન તરત જ અહીં આવશે એમ શ્રદ્ધાપૂર્વક માનજો.”

આ પ્રમાણે કહેવાથી તેને બધી બાબતનો વિશ્વાસ આવ્યો. વેશ્યા પોતાના ઘેર ગઈ. તેણે કહ્યા પ્રમાણે બધું કર્યું. લોભીઆ ધૂતારાથી જ ઠગાય છે. દશમ આવી. વેશ્યાએ પોપટના કહ્યા પ્રમાણે બધી સામગ્રી તૈયાર કરી, મહાજન એકઠું થયું. અગાઉ કહ્યા પ્રમાણે બધું કરીને તે વેશ્યા કૃષ્ણના મંદિરમાં આવી. આખા નગરમાં તે વાત ફેલાઈ ગઈ. મધ્યાન્હ કાળ થયો, ત્યારે તે સ્થળે આખા નગરના લોકો એકઠા થઈ ગયા.

તે વખતે તે પોપટ આંબાની શાખા ઉપર આવીને બેઠો. લોકોએ તેને દેખ્યો, તેથી બધા બોલ્યા કે: “અહો!

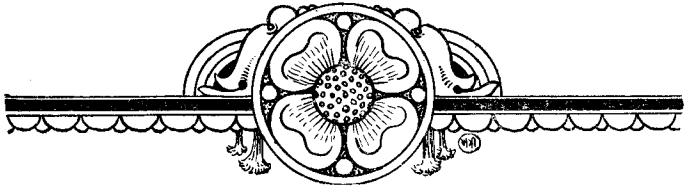
લિંગીનાં દર્શનથી લિંગનું અનુમાન થઈ શકે છે.” પછી ત્રણ પહોર વીતી ગયા, પણ વિમાન આવ્યું નહિ. લોકો ચારંવાર ઉચ્ચે જોવા લાગ્યા.

આ પ્રમાણે ઘણો વખત રાહ જોયા પછી તે પોપટે વેશ્યાને કહ્યું કે: “અરે રાક્ષસી! કૃષ્ણ ક્યાં છે? વિમાન ક્યાં છે? તારી એવી પાત્રતા પણ ક્યાં છે? ફેગટ રાહ શેની જૂએ છે? આ તો માત્ર જે જેવું કરે, તેનો તેવો પ્રતિકાર કરવો જોઈએ, હિંસા કરે તેની હિંસા કરવી, તે ન્યાયે આ અધું મેં કર્યું છે. તેં મારી પાંખો છેદી નાંખી તો મેં તારૂં મસ્તક મુંડાવ્યું.”

લોકોએ પોપટને પૂછ્યું કે: “આ શું?” એટલે તેણે અધી હકીકત વિસ્તારથી કહી બાતાવી. તે સાંભળી લોકો અધા હસવા લાગ્યા, અને વેશ્યાની મશ્કરી કરવા લાગ્યા. વેશ્યા અંખવાણી પડી ગઈ, અને સર્વ લોકો પોતપોતાના સ્થાનકે ગયા.

જેવો માણસ તેવું જ તેની સાથે વર્તન રાખવું જોઈએ. ‘કરે તેવું કરીએ, તો જગતમાં સુખે રહીએ.’ દુનિયામાં એ પ્રમાણે જ જીવી શકાય છે.

કાગડાની કથા

૩૦

“ખાટી સાક્ષી પૂરવા જેવું કોઈ પાપ જગતમાં નથી.”

કુંડિક નામના ગામમાં વૃક્ષોની ઘાટી ઝાડીથી શોભતી પાળવાળું એક સુંદર સરોવર હતું. તે ઠેકાણે ઘણા કાગડાઓ રહેતા હતા. એક વખતે એક હંસ તેની પત્ની સહિત ચોમાસાની શરૂઆતમાં ત્યાં આવ્યો. માનસરોવર દૂર હોવાથી તે તે સ્થળે પહોંચી શકે તેમ નહોતો, તેથી તે રાજહંસ તે સ્થળે જ રહ્યો. કાગડાઓએ તેનું બહુમાન કરી તેને ત્યાં રાખ્યો, અને પોતાના વૈભવ પ્રમાણે ભક્તિવડે તેની તેઓએ સેવા કરી. અનુક્રમે ચોમાસું પૂર્ણ થયું, અને શરદઋતુ આવી. માનસરોવરને સંભાળતો તે રાજહંસ પોતાની પત્ની સહિત તે સ્થળે જવા તૈયાર થયો.

કાગડાઓએ કહ્યું કે: “ભાઈ! ઘણા વખત સુધી અહીં રહ્યા, ખાધું, પીધું, સૂતા, ખેડા, તેમાં અમારો કાંઈ અપરાધ થયો હોય તો ક્ષમા આપજો. વળી ફરી તમારા

દર્શન ક્યારે થશે.” આ પ્રમાણે સાંભળતો તે રાજહંસ ચાલ્યો.

તેવામાં એક કાગડાએ હંસીને જોઈને કહ્યું કે: “અરે! તમે આ સ્ત્રીને લઈને ક્યાં જાઓ છો? તે તો મારી સહધર્મચારિણી છે, બાળપણમાં પિતાએ સેંકડો મનોરથો પછી પ્રાર્થના કરવાથી મહામહેનતે તેને મારી સાથે પરણાવેલ છે.”

હંસે કહ્યું કે: “અરે! તું તો કાગડો છે, આ હંસી છે. કાગડા અને હંસીનો મેળાપ કેવી રીતે થાય? તેવો વિરોધી બનાવ કેવી રીતે બને?”

કાગડાએ કહ્યું કે: “આ બાબતમાં અહીંના ગામના લોકો સાક્ષી છે. તેઓએ તેની સાથે મારાં લગ્ન થતાં દેખેલ છે.”

હંસે કહ્યું કે: “લલ્લે, તેમાં શું વાંધો છે? ચાલો તેમની પાસે જઈને પૂછીએ?” આ પ્રમાણે વાહવિવાહ કરતાં હંસીને સાથે લઈને, તે હંસ અને કાગડો ગામડીઆઓ એકઠા થએલા હતા ત્યાં આવ્યા, અને બંનેએ પોતપોતાની હકીકત કહી. ગામના લોકોએ ધ્યાનથી તે સાંભળી “હંસી કાગડાની પરિણીત સ્ત્રી કેવી રીતે થાય? ન થાય” એવો નિશ્ચય કરી તેઓ કહેવા જતા હતા.

તેવામાં કાગડાએ તેઓને દૂર લઈ જઈને કહ્યું કે: “અરે સાંભળો! મેં આ ખોટો કજીઓ ઊભો કર્યો છે; પણ જો તમે મારા પક્ષમાં ભળશો નહિ, તો તમારા

બળદો, ગાયો, ભેંસો, ઘોડાઓ અને બીજાં પણ જનાવરો કે જે વૃદ્ધ થયા હશે અથવા ક્ષતાદિથી જેઓની પીઠો પીડિત થઈ હશે; અને અહીંના ગૌચરમાં ચરતા હશે, તે બધાંને ચાંચોના સેંકડો પ્રહાર વડે હું મરણાંત વેદના નીપજવીશ. કહો હવે શું કરવું છે?”

વળી ફરીથી તેણે કહ્યું કે: “તમે ખેતરમાં જે ભાત તથા પાણીની માટલીઓ લઈ જાઓ છો, તેના ઉપર મળાદિ નાંખીને, હું તેને અપવિત્ર કરીશ, વળી વૃદ્ધોની ચક્ષુઓ ખેંચી કાઢીશ.” આવું સાંભળીને તે બધાં ભયભીત થઈ ગયા, અને એકત્રિત થઈને તેઓએ વિચાર કર્યો કે: “આ હંસ તો પરદેશી છે, તેનો પરાભવ કરશું તો તે આપણું શું અપ્રિય કરશે?” અને આ કાગડો તો અહીંનો જ રહેવાસી છે, તેથી તેની સાથે વિરોધ કરવો વ્યાજબી નથી, તેથી તે કહે તેમ જ કરવું.” આ પ્રમાણે વિચારીને તેઓએ કાગડાને કહ્યું કે: “અરે! તને જ હંસીનો પતિ અમે કહીશું, તું કોપ કરીશ નહિ.”

પછી કાગડો તે બધાંને સાથે લઈને ગામડીયાઓ ભેગા થયા હતા તે સ્થળે આવ્યો, અને હંસને કહ્યું કે: “આ બધાંને પૂછો કે કોણ સાચો અને કોણ ખોટો?”

હંસ પણ પરદેશમાં હોવાથી તેજહીન થઈને બોલ્યો કે: “ભાઈઓ! આ હંસી કેની પત્ની છે? સાચું કહો!” તેનો જવાબ દેવાનો વિચાર ચાલતો હતો, તેવામાં કાગડો બોલ્યો કે: “બહેન સરખા રંગની હોય, ભાર્યા તો પ્રતિકૂળ

કુળમાં જ ઉત્પન્ન થએલી હોય, તેથી અન્ય કુળમાં ઉત્પન્ન થએલી આ હંસી મારી જ પત્ની છે.”

આ પ્રમાણે સાંભળીને એકઠા થએલા ગામના લોકો બોલ્યા કે: “કાગડો જ હંસીનો ખરો પતિ છે, અમે નાના હતા ત્યારથી તેને દીઠેલ છે.” આવા કાનને ઘાત થાય તેવાં કર્કશ વચનો સાંભળીને હંસ તથા હંસી બંને આંખમાંથી આંસુ પાડવા લાગ્યા. તે સાથે કાગડો પણ આંસુ પાડવા લાગ્યો.

તે દેખીને ગામનાં લોકો આશ્ચર્ય પામ્યા અને કાગડાને પૂછ્યું કે: “અરે કાગડા! અમે હંસીને તારી સ્ત્રી ઠરાવી; તેથી હંસ તો રૂદ્ધ કરે અને તેની ઉપરના રાગને લીધે, વિયોગ થવાથી આ હંસી પણ રૂવે તે તો ઠીક, પરંતુ તું તો વાદમાં ભૂલ્યો છે, છતાં આવાં મુક્તાક્ષણ જેવાં આંસુ કેમ પાડે છે.”

તે સાંભળીને કાગડો બોલ્યો કે: “અરે ભાઈઓ! તમારા જેવા ખોટી સાક્ષી આપનારની મરણ પામ્યા પછી શું ગતિ થશે તે વિચારથી હું રૂદ્ધ કરું છું. એક ત્રાજવામાં અસત્ય સાક્ષીનું પાપ અને બીજા ત્રાજવામાં બીજાનું બધું પાપ રાખીએ; અને બંને તોળીએ તો અસત્યનું પાપ ઘણું વધી જાય છે.”

પછી રાજહંસ તરફ જોઈને તેણે કહ્યું કે: “હા પક્ષીરાજ! તમે જાઓ, તમારી પત્ની તે મારી સ્વામીની છે, માતા છે, મેં તો આ જૂઠું બોલનારાઓનું નાટક તમને

દેખાડ્યું. તમે સુખેથી તમારા માર્ગે જાઓ.” એમ કહી પત્ની સહિત રાજહંસને વિદાય કર્યો. પછી ગામના લોકો અને કાગડો પોતપોતાના સ્થળે ગયા.

ખોટી સાક્ષીપૂરવી, ખોટું બોલવું હમેશાં છોડી દેવું જોઈએ. તેમ કરવાથી અંતે હાંસીને પાત્ર થવાનો સમય આવે છે. જૂઠી વાત છેવટે પ્રગટ થયા વિના રહેતી નથી. અને પ્રગટ થયા પછી કોઈ તેનો વિશ્વાસ કરતું નથી.

બ્રાહ્મણની કથા

૩૧

“માણસ જ્યાં જાય ત્યાં પૂર્વ કર્મ તો સાથે જ આવે છે.”

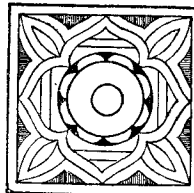
અં ગદપુરમાં ઘણી વિદ્યાઓ ભણેલો પ્રદ્યોતન નામનો એક બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તેને કાલિકા નામની સ્ત્રી હતી. અનુક્રમે તે દરિદ્ર થઈ ગયો. એક વખતે અત્યંત ગરીબાઈથી મુંઝાઈને તે વિચારવા લાગ્યો કે: “હવે મારે આ દેશમાં રહેવું યોગ્ય નથી; તેથી આ દેશ છોડીને બીજા દેશમાં જઈઉં.” આ પ્રમાણે વિચાર કરીને, કુટુંબને સાથે લઈને ઘરમાં માંગલિક માટે જાગતો દીવો રાખીને તેઓ ચાલ્યાં.

નગર બહાર ગયા, તેવામાં સાંભર્યું કે: “લાકડી ઘેર ભૂલી ગયો.” તેથી તે લેવાને પ્રદ્યોતન ઘેર આવ્યો. તે વખતે ઘરમાં એક કોઈ શ્યામ વર્ણવાળી, શ્યામ વેષ પહેરેલી, માથે વાળના જુથવાળી બાળિકાને, માંગલિક

માટે મૂકેલા દીવામાંથી તેલ લઈને પગરખાંને ચોપડતી તેણે દીડી. તેને દેખીને ભય લાગ્યો, અને આશ્ચર્ય પણ થયું. પછી ધીરજ રાખીને તેણે તે શ્યામ વેષધારી બાળિકાને 'પૂછ્યું' કે: “હે ભદ્રે! તું કોણ છે? અને તું જોડાને તેલ શા માટે ચોપડે છે?”

તે સાંભળીને અટ્ટહાસ્ય પૂર્વક તે બોલી કે: “અરે પ્રાહ્મણ! જે આ ઘરનો સ્વામી છે, તેની હું અર્ધાંગના છું. હું દારિદ્ર્ય છું. તે દેશાંતર બંધ છે, તેથી તેની સાથે જવાને જોડાને તેલ લગાડીને હું તૈયારી કરું છું.” આવું સાંભળીને પ્રાહ્મણે વિચાર્યું કે: “બીજા દેશમાં પણ જે દારિદ્ર્ય સાથે આવે, તે પછી આ સ્થાન છોડવાથી શું ફાયદો?” આવો વિચાર કરીને તે કુટુંબ સહિત પાછો વળીને ઘેર આવ્યો.

ગમે તે સ્થળે જઈએ પણ ભાવી મિથ્યા થતું નથી. જ્યારે ભાગ્ય દશા ઉલટી હોય, ત્યારે ધીરજ રાખી જે કાંઈ પ્રાપ્તિ થાય તેમાં સંતોષ રાખવો અને હિંમત ન હારવી તે જ ખરું ડહાપણ છે.

એક જટાધારીની કથા

૩૨

“ખરેખર એકાગ્ર ચિત્તવાળી ભક્તિથી દેવતા
પણ તુષ્ટમાન થાય છે.”

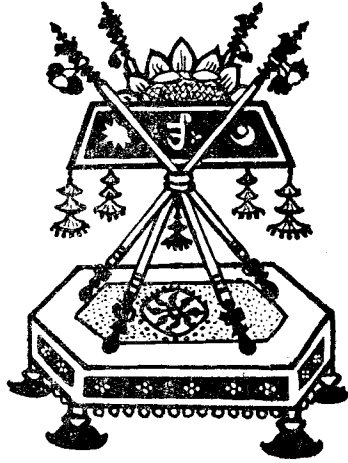
ભદ્રપુરમાં એક જડ બુદ્ધિવાળો તાપસ રહેતો હતો. તે શિવને જ ખરા દેવ તરીકે ગણતો હતો, તેથી કૃષ્ણ ઉપર તેને દ્વેષ હતો. એક વખત તે શંકરની યાત્રા કરવા માટે હરદ્વાર ગયો. ત્યાં હરિ તથા હરને તેણે એકઠા દીઠા. તેણે શંકરને પ્રણામ કર્યા, પરંતુ હરિને પગે લાગ્યો નહિ; અને એક પગનો આશ્રય કરીને શિવના ચરણ પાસે બહુ ભક્તિથી તેણે નૃત્ય કર્યું.

વળી જળ, પુષ્પ, ચંદન, પત્ર વગેરેથી તેણે શિવની પૂજા કરી. જ્યારે ધૂપની પૂજા કરવાનો વખત આવ્યો, ત્યારે તેણે બહુ સુગંધી ધૂપ કર્યો. તે વખતે હરિએ વિચાર કર્યો કે: “ધૂપની સુગંધ અમારા અંનેના નાક પાસે જશે, તો આ ધૂપની સુગંધ લેતાં મને તે કેવી રીતે અટકાવશે?” આ પ્રમાણે હરિ વિચાર કરે છે, તેવામાં તેમના નાકમાં સુગંધનો પ્રવેશ થતો અટકાવવા માટે; તાપસે એકદમ પોતાના હાથના સંપુટવડે હરિનું નાક બંધ કર્યું.

તેના આ કાર્યથી વિષ્ણુ બહુ આનંદ પામ્યા, અને સાક્ષાત્ પ્રત્યક્ષ થઈને કહ્યું કે: “અરે તાપસ! તેં મારી ભક્તિ કરી નથી, પણ એકાગ્રપણાથી દેવો સંતુષ્ટ થાય છે; માટે હું તારા પર તુષ્ટમાન થયો છું. તારે જે જોઈએ તે માગ.”

વિષ્ણુનાં આવાં વચનો સાંભળીને તે તાપસે કહ્યું કે: “મારે તમારી કૃપા જોઈતી નથી, અને તમારી પાસે વર પણ માગવો નથી.” આ પ્રમાણેનાં તેનાં વચન સાંભળીને, હરિ વિશેષ સંતુષ્ટ થયા. તેથી શંકર પાસેથી બાબુબંધ, મુકુટ, મણિ તથા અદૃશ્યકરણ, વશીકરણ વગેરેની સિદ્ધિઓ તેને અપાવી.

એક જ દેવ પ્રત્યે પૂરેપૂરી શ્રદ્ધા રાખવાથી અંતે ઈષ્ટ ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે. બધા દેવની શ્રદ્ધા રાખનારો અંતે નાસીપાસ થાય છે.

અતૃપ્ત યતિની કથા

૩૩

“પરોપકારી મનુષ્યોએ સર્વને સંતોષ આપવો,
કોઈને ખેદ કરાવવો નહિ.”

પ્રવાલપુરમાં કલિંગ નામનો શેઠ રહેતો હતો. તેને પાંચ પુત્રો હતા. તેઓનાં હરિષેણ, દેવ, કુલનંદન, ચંદન અને વર્ધમાન નામ હતા. તેમાંનો પ્રથમ પુત્ર સાધુઓની સેવા ભક્તિમાં બહુ તત્પર હતો. એક વખત તે ગામમાં એક આચાર્ય આવ્યા. તેઓના સમુદાયમાં બહુ સાધુઓ હતા. તેઓમાં એક સાધુ બહુ ગુણી હતા, તેમની સેવા હરિષેણ કરતો હતો.

એક વખતે તેઓના હાડકાં, માંસ તથા ચામડી વગેરેની તે સારી રીતે સેવા કરતો હતો, તે મુનિને બહુ પ્રિય લાગી; તેથી ‘હવે તું અંધ કર’ એમ મુનિએ કહ્યું નહિ, એમ કરતાં એક પહોર વીતી ગયો. એટલે સેવાના લોભી તે સાધુએ વાતો કરવાની શરૂઆત કરી. સાધુએ પૂછ્યું કે: “હે શ્રાવકજી! તમે કેટલા ભાઈ છો?”

હરિષેણે કહ્યું: “અમે પાંચ ભાઈઓ છીએ.”

સાધુએ પૂછ્યું કે: “તાં મોસાળ કયા ગામ છે?”

હરિષેણે કહ્યું: “અવંતિમાં છે.”

સાધુએ પૂછ્યું કે: “તમે શેનો વ્યાપાર કરો છો?”

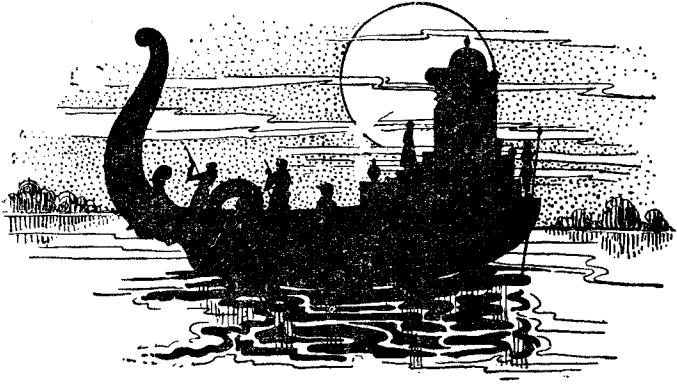
હરિષેણે કહ્યું: “અમારી સુતરની દુકાન છે.” આ પ્રમાણે વાતો કરતાં ભૂલી જવાથી ફરી સાધુએ પૂછ્યું કે: “તમે કેટલા ભાઈ છો?”

તેણે કહ્યું કે: “ચાર ભાઈઓ છીએ.”

સાધુએ કહ્યું કે: “પ્રથમ તે પાંચ કહ્યા હતા, હમણાં ચાર કહ્યા તેનું શું કારણ?”

થાકી ગયેલા શ્રાવકે કહ્યું: “જે તમારા હાથે ચઢ્યો છે, તેનું જીવતર હવે શા કામનું છે? તે તો હવે જીવવાનો નથી, તેથી તેને મરણ પામ્યા જેવો ગણીને, મેં બાકીના ચાર ભાઈઓ કહ્યા છે.” તે સાંભળી સાધુ ચૂપ થઈ ગયા, અને થોડી વાર પછી હરિષેણને સેવા અંધ કરવાનું કહ્યું.

અતિશય હમેશાં ત્યજવા જેવું છે, થોડામાં જ મીઠાશ છે.

એક ધર્મધૂત વાણિયાની કથા

૩૪

ભરૂચ શહેરમાં કોઈ આચાર્ય રહેતા હતા. તેઓને સમુદાય બહુ મોટો હતો. તે શહેરની પાસે નર્મદા નામની મોટી નદી હતી. તે નદીમાં એક વખતે એક મોટું વહાણ આવ્યું. તેમાં કેટલાક લોકો ઉતર્યા, તેઓમાં એક વાણિયો પણ ઉતર્યો. તે બહુ કપટી હતો. તે શહેરમાં આવીને સાધુના ઉપાશ્રયમાં જ ઉતર્યો, તેઓને વંદન કર્યું. અચાર્ય સાથે પરિચય વધારવા માંડ્યો, અને બધાને વહાલો થઈ પડ્યો.

આ પ્રમાણે પરિચય વધતાં આચાર્યના સમુદાયના બે નાના સાધુઓ સાથે તેને બહુ સારો પરિચય થઈ ગયો. એક દિવસ તે બંને શિષ્યોને તેણે વહાણની વાત કહી, તેથી તે બંને નાના શિષ્યોને વહાણ જોવાની ઇચ્છા

થઈ. ગુરુને પૂછ્યા વગર જ તેઓ તે લુચ્યા વાણિયાની સાથે નદી કિનારે આવ્યા.

તે વખતે એક મોટું વહાણ ઉપડવાની તૈયારી કરતું હતું. તેનો દંડ ઊભો કરેલો હતો, અને શઠ પહોળો કરેલો હતો; અને તેમાં પવન પણ ભરેલો હતો. તે વણિકે “હમણાં જોઈને નીચે ઉતરી જઈએ છિએ” એમ કહીને તે શિષ્યોને તે વહાણ ઉપર ચઢાવ્યા, એટલે વહાણ તરત જ હંકારવામાં આવ્યું. અનુક્રમે તેઓ બખ્ખરકુળમાં આવ્યા.

તે વાણિયાએ તે બંને શિષ્યોને શરીરમાંથી લોહી કાઢનારાઓને ત્યાં વેચી નાખ્યા. તે લોકો પુરુષના લોહીથી કપડાં રંગવાનું કામ કરનારા હતા. તેઓ પાસેથી પેલા લુચ્યા વાણિયાએ દ્રવ્ય લીધું. અણીદાર હથિયારો વડે, તે લોહી કાઢનારાઓએ બંને શિષ્યોની ચામડી ચીરીને લોહી કાઢ્યું. આ પ્રમાણે કરતાં શરીરમાં માત્ર હાડકાં અને ચામડી માત્ર બાકી રાખ્યાં. આવી રીતે ઘણા વખત વીતી ગયો.

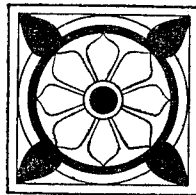
એક વખત ભાગ્યયોગે ભરૂચ બંદરમાં રહેનારા પહેલાનાં પરિચયવાળા શ્રાવકો ત્યાં આવી ચઢ્યા. તેઓએ તે સાધુઓને ઓળખીને પૈસા આપી છોડાવ્યા, અને ભરૂચમાં પાછા લઈ ગયા. પછી લાગેલા પાપોનું પ્રાયશ્ચિત આપીને, તે બંનેને આચાર્યે સમુદાયમાં લીધા.

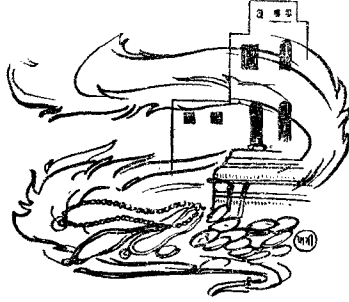
આ વાતને બે ત્રણ વરસ વીતી ગયા, પછી ફરીથી

તે જ ધૂત વણિક પાછો તે ભરૂચ શહેરમાં આવ્યો. શ્રાવકોને બાહ્યાચાર બતાવી જ્યારે તે સાધુઓને વંદન કરવા ગયો; ત્યારે આ બંને સાધુઓએ તેને ઓળખી લીધો, પણ તે વણિક તે શિષ્યોને ઓળખી શક્યો નહિ. એટલે તેણે ફરીથી વહાણ બેવા આવવાનું તે બંને શિષ્યોને આમંત્રણ આપ્યું.

શિષ્યોએ કહ્યું કે: “હે ભૂચ્યા શ્રવક! અમે બખ્ખરકુળ દેખ્યું, તારું ચરિત્ર જાણ્યું; હવે જેઓ તારા ચરિત્રને ના ઓળખતા હોય તેઓને વંદના કર ને ભોળવ” આ વણિકની વાત આખા સમુદાયમાં અને સંઘમાં ફેલાઈ ગઈ. એટલે લોકોએ તેનો તિરસ્કાર કરીને તેને કાઠી મૂક્યો.

ધર્મના નામે ઠગાઈ કરનારા બહુ હોય છે, માટે તેવા ઠગારાથી સાવચેત રહેવું.

અવિચારી કાર્ય કરનારની કથા

૩૫

૧૬મી પુરમાં એક જટાધારી તાપસ રહેતો હતો. તેને એક બુદ્ધિ વગરનો શિષ્ય હતો. એક દિવસે ગુરુએ શિષ્યને કહ્યું કે: “વત્સ! તું આ ધૂપ સળગાવવાનું પાત્ર લઈને બજારમાં જા, તેના એક પક્ષમાં ઘી અને એક પક્ષમાં * તેલ લઈ આવ.”

તે મૂર્ખ શિષ્ય ગુરુની આજ્ઞા પ્રમાણે ઘી અને તેલ લેવા બજારમાં ગયો.

તેણે વાણિયાને કહ્યું કે: “મને ઘી તથા તેલ આપ.”

તેણે તે પાત્રમાં ઘી નાખ્યું, અને શિષ્યને કહ્યું કે: “તેલ માટે બીજું પાત્ર લઈ આવ.”

* પક્ષ એટલે બે ખાના અથવા અડધો ભાગ. અહીં વાસણના એક ખાનામાં ઘી તથા એક ખાનામાં તેલ લાવવાનું કહ્યું તેમ સમજવું.

તેણે કહ્યું કે: “આ પાત્રને ખીજો પક્ષ છે, તેમાં તેલ આપો.” તેમ કહીને વાસણ ઉંધું વાળ્યું. વણિકે હસતાં હસતાં તેમાં તેલ નાખ્યું, પ્રથમ નાખેલ ઘી ઢાળાઈ ગયું. પછી શિષ્ય ગુરુ પાસે આવ્યો.

ગુરુએ પૂછ્યું કે: “ઘી અને તેલ લાવ્યો?”

તેણે કહ્યું કે: “હા, લાવ્યો.” પછી તે તેલવાળી ખાનુ દેખાડવા લાગ્યો.

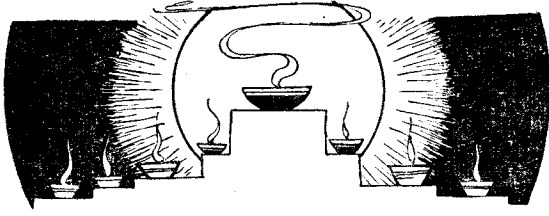
માત્ર તેલ દેખીને ગુરુએ ક્રોધથી પૂછ્યું કે: “અરે! ઘી ક્યાં છે?”

તેણે કહ્યું કે: “ખીજી ખાનુ છે.”

ગુરુએ કહ્યું કે: “દેખાડ.” એટલે ઘી દેખાડવા માટે શિષ્યે વાસણ ઉંધું વાળ્યું, એટલે તેલ પણ ઢાળાઈ ગયું. ઘી તો પ્રથમથી જ ઢાળાઈ ગયેલું હતું. શિષ્ય તો વાસણ પકડીને, મોં પહોળું કરીને; ગુરુની સામે જોતો ઊભો રહ્યો, અને ગુરુનો ઠપકો સાંભળવાને ભાગ્યશાળી થયો.

વડીલ અથવા શેઠ તરફથી જે કાંઈ આજ્ઞા થાય તેનો અમલ કરતાં પહેલાં પોતાની બુદ્ધિનો અવશ્ય ઉપયોગ કરવો જોઈએ.

એક વણિકની કથા

૩૬

એક વણિક પોતાના નાના પુત્રને ખોળામાં લઈ બળદ ઉપર બેસીને પોતાના ગામથી ધીબ ધીબ ગામ જતો હતો. વચમાં એક ગામ આવ્યું, એટલે ‘લોકો મને બળદને દુઃખ આપનાર કયા વગરનો માનો નહિ’ એવા વિચારથી તે પોતે બળદ ઉપરથી નીચે ઉતરી ગયો, અને છોકરાને પણ ઉતારી નાખ્યો.

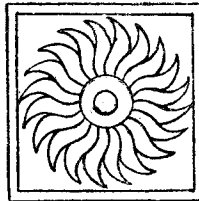
ગામમાં થઈને તે ચાલ્યો, ત્યારે લોકોએ કહ્યું કે: “આ બળદને બહુ જ સાચવે છે, તે શું તેને દુધ આપશે? તેના ઉપર કેમ કોઈ બેસતું નથી.” આ પ્રમાણે સાંભળીને પુત્રને બળદ ઉપર બેસાડ્યો.

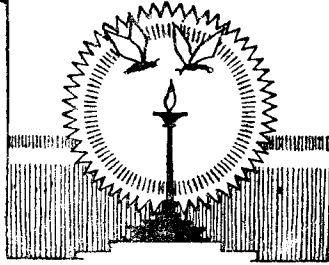
તે દેખીને લોકો બોલ્યા કે: “અરે! આ વૃદ્ધ તો મૂર્ખ દેખાય છે! બાળકની રક્ષા કરે છે, પણ પોતે બળદ ઉપર કેમ બેસતો નથી?” આવું સાંભળીને પુત્રને ઉતારી તે વૃદ્ધ તેના ઉપર બેઠો.

તે દેખીને લોકોએ કહ્યું કે: “અરે! આ વૃદ્ધ તો શરમ અને દયા વગરનો લાગે છે, પોતાના બાળક-પુત્ર-ને ચલાવે છે અને પોતે લુલાની માફક બળદ ઉપર બેઠો છે.”

આ પ્રમાણે લોકોની જૂદીજૂદી વાણી સાંભળીને વણિકે વિચાર કર્યો કે: “જૂદીજૂદી રીતે બોલનાર લોકોનો શો વિશ્વાસ? આપણને જેમાં પોતાનું હિત લાગતું હોય, તે આચરણ કરવું. જે બધા લોકોને સંતોષ આપવાની ઇચ્છા રાખે છે, તેનું કાર્ય મોટા ભાગે સફળ થતું નથી.” અર્થાત્ બધા લોકો રાજી થઈ શકતા જ નથી. એમ વિચારીને બંને જણા બળદ ઉપર બેઠા અને ધારેલા ગામે પહોંચ્યા.

‘ગામને મોઢે ગરણું બંધાતું નથી’ લોકો તો પોતાને ફાવે તેમ બોલે છે. પોતાને જે માર્ગ લાભકારી અને હિત કરનારો જણાય તે અનુસાર વર્તવું તે જ સુખી થવાનો માર્ગ છે.

ચૌરની કથા

૩૭

વીરવર્ધનપુર નામના નગરમાં એક ઘરમાં સાસુ અને વહુ બે જણા રહેતા હતા. એક વખતે તે ગામમાં ઘણા ચૌર આવ્યા. સાસુ અને વહુ બંને જણા રાત્રે જાગતા હતા. અંધારામાં એક ચૌર તેમના ઘરમાં દાખલ થયો. 'કોઈ જાગે છે કે નહિ' તે જાણવા માટે ધીમાં ધીમાં પગલાં ભરતો તે ચૌર એક ખૂણામાં ઊભો રહ્યો.

સ્ત્રીઓને તેના આવવાની ખબર પડી ગઈ. તે જાણવા છતાં સૂતાં સૂતાં વાતો કરવા લાગી. સાસુએ કહ્યું કે: "વહુ! તું તો બહુ ભોળી છે, કાંઈ સમજતી નથી. હમણાં કોટવાલની બેદરકારીથી ગામમાં ચૌરો બહુ ફરે છે, તે શું તું જાણતી નથી? તે તારા હાર, અર્ધહાર, કંકણ વગેરે દાગીનાઓ કોઈ ગુપ્ત સ્થાનમાં કેમ મૂક્યા નથી? તે તારા તથા મારા ઘરેણાં પણ આ પાસેના

કોઠારીઆમાં જ મૂક્યા છે, એટલે તેની પાસેના વૃક્ષ ઉપર ચઢીને ચોરોને લેતાં કેટલીવાર લાગે તેમ છે?”

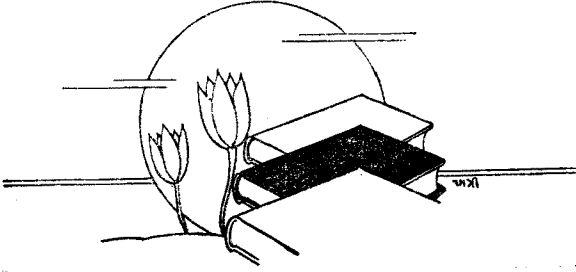
આ પ્રમાણે સાંભળીને તે ચોર ધીમેથી બહાર નીકળીને પાસે રહેલા લીમડાના વૃક્ષ ઉપર ચડ્યો. તે વૃક્ષ ઉપર એક મોટો મધપૂડો હતો. ચોર ચડ્યો, એટલે મધમાખો ચોટવાથી તથા તીક્ષ્ણ મુખવડે તેના શરીર ઉપર ચટકા ભરવાથી તેના શરીરમાંથી લોહીનો પ્રવાહ ચાલ્યો. તે દુઃખથી પીડા પામતો, ચોર નીચે ભૂમિ ઉપર પડ્યો. તેનો ધખાકો સંભળાયો, એટલે ઘરમાં રહેલી ડોશીએ કહ્યું કે: “આ કોણ પડ્યું?”

ચોરે કહ્યું કે: “તમારી વાણી ઉપર વિશ્વાસ રાખ્યો તે ચોર પડ્યો.”

ડોશીએ કહ્યું કે: “અરે! ઘિઝ્કાર છે તેને, તે એટલું પણ સમજ્યો નહિ કે વૃક્ષની પાસે કોઠારીઆમાં કોઈ ઘરેણું રાખે?” તે સાંભળીને ચોર મધમાખીઓના ડંખથી દુઃખી થતો, ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

પારકાનાં વચન ઉપર માણુસ અને સમય બેઠને વિશ્વાસ રાખી શકાય.

ચૈત્રની કથા

૩૮

“બુદ્ધિવાન એવા વિદ્વાનની સાથે જોલવું,
જડની સાથે જોલવું પણ નહિ.”

પાલ્લીપુત્રમાં યજ્ઞદત્ત બ્રાહ્મણને મહાબુદ્ધિશાળી ચૈત્ર નામનો એક પુત્ર હતો. તે શાસ્ત્રાદિ શીખવા માટે મહોદય નામના ગામમાં ગયો. ત્યાં જ્ઞાનદર્પણ નામના ઉપાધ્યાય રહેતા હતા, તેની પાસે વિનયપૂર્વક ચૈત્રે અભ્યાસ કર્યો. વિદ્યા ભણીને ગુરુની આજ્ઞા મળી સ્વદેશ તરફ જવા માટે તૈયાર થયો.

ગુરુએ પણ બહુ વાત્સલ્યપૂર્વક ઘણાં પુસ્તકો આપી શિખામણુ દઈને રજા આપી. ગુરુએ ચાલતી વખતે કહ્યું કે: “વત્સ! જોટા પાઠ કહેનાર જટાધારીઓ સાથે બુદ્ધિ ભ્રષ્ટ થવાના ભયને લીધે સોખત કરવી નહિ. તેમની સાથે વાદ પણ કરવો નહિ. પછી ગુરુની શિખામણુ મસ્તકે ચઢાવીને,

પુસ્તકો એક બળદ ઉપર મૂકીને તે ચાલ્યો. મુસાફરીના પાંચમા દિવસે તેણે એક નગરમાં પ્રવેશ કર્યો. તે વખતે વરસાદ વરસવા લાગ્યો. પુસ્તક પલળી જવાની બીકથી સ્થાન શોધતાં તે શિષ્યે એક જટાધારીની ઝુંપડી દીડી. જટાધારીએ તેને બોલાવ્યો, એટલે તે મઠમાં ગયો.

ગુરુની શિષ્યામણુ તેને યાદ હતી, પણ કાર્ય જરૂરનું હતું તેથી ચૈત્રે તે સ્થળે પુસ્તકો ઉતાર્યાં, બળદને બાંધ્યો, અને તે મઠમાં રહ્યો. રાત્રે વાર્તાલાપના વખતે જટાધારીએ કહ્યું કે: “ચૈત્ર! તને શું શું આવડે છે?”

તેણે કહ્યું કે: “હું પંડિત છું. તેથી તમે જે પૂછશો તેની વ્યાખ્યા હું સ્વતંત્ર રીતે કરીશ.”

તે સાંભળીને જટાધારીએ કહ્યું કે:

“જાતરી ભુંજતિ ભરડ ભમંગી મુહુગોરી જડ પાંડરી !
તડ તડ ભુંજઈ મહણુ દેઈ પડતડ તા ધસમસ”
આનો અર્થ કહે ?

ચૈત્રે આ વાક્ય સાંભળીને બહુ વિચાર કર્યો, પણ તેનો અર્થ આવડ્યો નહિ. તેથી તે અંખવાણો પડી ગયો. વળી તે તાપસે કહ્યું કે: “આ વાક્ય સાંભળ.”

“સિરિગિરિ બોલઈ રાણા, સિરિગિરિ હીજજઈ કાણા;
સિરિગિરિ બોલઈ પંડિયા, તીનરિને તાસિરિગિરિ સિરિગિરિ.”

ચૈત્ર તો આનો અર્થ પણ કરી શક્યો નહિ. જટાધારીએ કહ્યું કે: “આનો અર્થ પણ જે તને આવડતો

નથી, તો તારી પંડિતાઇ શા કામની?” ચૈત્ર મનમાં બહુ ઝંખવાણે પડી ગયો. તે પ્રશ્નોના ખુલાસા પૂછવા તે ઉપાધ્યાય પાસે પાછો ગયો. પછી તેને વંદન કરીને મઠમાં બનેલી બધી હકીકત કહી, તે કવિતોના અર્થ પૂછ્યા.

ગુરુએ તે બંને કવિતોના અર્થ કરતાં કહ્યું કે: “હે વત્સ! ફૂટ પાઠનો અર્થ ગુઠ હોય છે, બાકી તારાથી કાંઈ પણ અજ્ઞાત નથી. તેમાંનું પહેલું કવિત હંગઘડા વગરનું છે. તેનો સાર એ છે કે: “હે ભસ્માંગી! (પાર્વતી!) જ્યાં મૂર્ખ અથવા પંડિતો જમે છે, ત્યાં હું વૃષભધ્વજ (શંકર) જમું છું.”

આ શ્લોક ઉમા મહેશના સંવાદમાંથી લીધેલો છે. બીજો શ્લોક તો જાણીતો લોક પ્રસિદ્ધ છે. તેનો અર્થ એવો છે કે: “રાજ એક જ વખત ખોલે છે. કન્યા એક જ વાર અપાય છે, અને પંડિત પણ એક જ વાર ખોલે છે. આ ત્રણે એક જ વખત થાય છે.”

આ પ્રમાણે પરંપરા જાણીને ચૈત્રે કહ્યું કે: “લગવન! હું શું કરું? વરસાદની વૃષ્ટિને લીધે પરતંત્ર થઈને, મેં તે મઠમાં પ્રવેશ કર્યો હતો. હવેથી તેવા મૂર્ખાઓની સોબત નહિ કરું.”

ગુરુએ કહ્યું કે: “વત્સ! તેઓના જડપણાની આ નવાઈ નથી. પહેલાં પણ સાંભળ્યું છે કે: ‘નવ તાપસો એક ગામથી ચાલ્યા. વચ્ચે નદી આવી, બધા તરીને સામે પાર ગયા; એમાંના એકે કહ્યું કે: ‘આપણી સંખ્યા ગણો

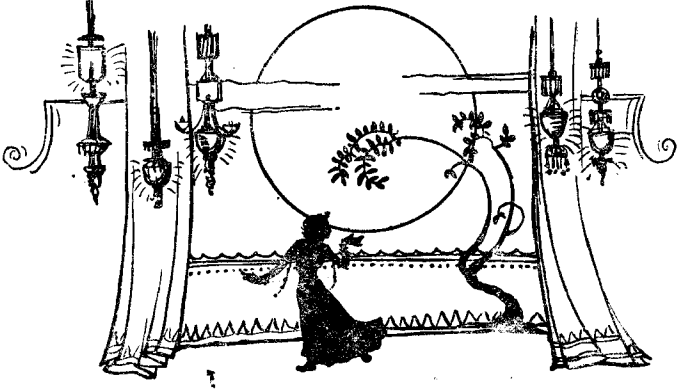

કે જેથી કોઈ દુખી ગયો છે કે નહિ તેની ખબર પડે.’
પછી તેઓ ગણવા લાગ્યા, તો આઠ જ થયા. બધા
પોતપોતાને ગણતા નહોતા.”

આઠ થવાથી એક પાણીમાં દુખી ગયો છે, તેમ
ધારી બધા રોવા લાગ્યા. તેવામાં બીજા મુસાફરો આવ્યા,
તેઓએ રૂદ્ધ કરવાનું કારણ પૂછ્યું. તેઓની વાત સાંભળીને
બહુ મુશ્કેલીથી તેઓ ‘નવ જ છે’ તેમ તેઓને
સમજાવ્યું, અને બધા પોતપોતાને રસ્તે પડયા. આ
હકીકત સાંભળીને ગુરુને નમીને, તે સ્વદેશ તરફ પોતાના
ગામ ગયો. વિદ્યાને લીધે તે મોટા માણસોથી પણ
પૂજાવા લાગ્યો.

‘જેવી સોખત તેવી અસર’ તે આ કથાનું
રહસ્ય છે. તે માટે જ મૂર્ખની સોખત નહિ
કરવાનું શાસ્ત્રકારોએ કહેલું છે.

એક વેશ્યાની કથા

૩૯

“બહારનો ભપકો દેખીને ડાહ્યા માણુસે
વિશ્વાસ કર્યો નહિ.”

સિંહૂરપુર નગરમાં એક ચંદનક નામનો બ્રાહ્મણ
રહેતો હતો. તે કપટ કળામાં બહુ જ હોશિયાર હતો.
તેણે બજારમાંથી એક પોપટ વેચાતો લીધો, અને તેને
ઘેર લઈ જઈને શ્લોકો, ગાથાઓ, દોષકો, વગેરે
શીખવવા લાગ્યો. પણ તે પોપટ જડ બુદ્ધિવાળો હોવાથી
તેને કાંઈ આવડ્યું નહિ ‘પક્ષીઓમાં પણ જ્ઞાનને અંગે
ઓછા વત્તા પણું હોય છે.’

પછી બ્રાહ્મણે તેને શીખવ્યું કે: ‘વીસઠ વીસા.’ આટલું બોલતાં પણ પોપટને મહા મહેનતે આવડ્યું. પછી યુવાન તથા રૂપવાન એવા તે પોપટને પાંજરામાં ઘાટીને, ચાર રસ્તાઓ લેગા થતા હતા ત્યાં તેને વેચવા માટે તે લઈ ગયો.

તે સ્થળે એક કુટ્ટિની આવી. તેણે તે પોપટને દીઠો. તેણે બ્રાહ્મણને પૂછ્યું કે: “કેમ આ પોપટ વેચવાનો છે?” તેણે કહ્યું: “હા.”

કુટ્ટિનીએ પૂછ્યું કે: “આ પોપટ કાંઈ ભણેલો છે.”

બ્રાહ્મણે કહ્યું કે: “તે તેને જ પૂછો.”

કુટ્ટિનીએ પોપટને પૂછ્યું કે: “વત્સ પોપટ! તને સારી ભાષા બોલતાં આવડે છે?”

પોપટે શાંત રીતે કહ્યું કે: “વીસઠ વીસા.”

ફરીથી તેણે પૂછ્યું કે: “ચત્વરે ચત્વરે રામ, પર્વતે પર્વતે શિવ, એવું બોલતાં આવડે છે?”

પોપટે ફરીથી જવાબ આપ્યો કે: “વીસઠ વીસા.”

વેશ્યા તે સાંભળીને રાજી થઈ, અને ‘આ પોપટ મારા ઘેર આવનરા ભોગી પુરુષોને આનંદ કરાવશે.’ એમ ધારીને ઘણા રૂપૈયા આપીને તે પોપટ તેણે વેચાતો લીધો.

બ્રાહ્મણ રૂપૈયા લઈને ચાલતો થયો. કુટ્ટિની તેને લઈને ઘેર ગઈ. પછી પોપટને ખવરાવ્યું. મધ્યાહ્ન સમયે તેણે પોપટને પૂછ્યું કે: “વત્સ શુક! તને સારા શ્લોકો—

સૂક્તો આવડે છે?” પોપટ બોલ્યો કે: “વીસઠ વીસા.”
વેશ્યાએ કહ્યું કે: “ત્યારે બોલ.” પણ તે બીન્ન કોઈ
સૂક્તો બોલ્યો નહિ. રામાયણ, મહાભારત વગેરેની વાતો
પૂછી. તેના જવાબમાં માત્ર “વીસઠ વીસા” સિવાય બીન્નું
કાંઈ તે બોલ્યો નહિ.

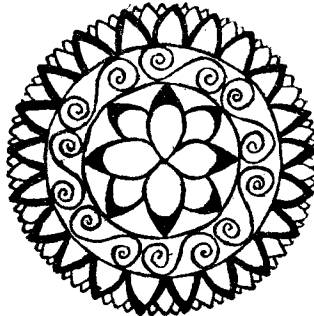
એટલે તેણીએ કહ્યું કે: “છેતરાણી રે છેતરાણી”

પોપટે કહ્યું કે: “વીસઠ વીસા.”

વેશ્યા બોલી કે: “અહો! તે ધૂર્ત બ્રાહ્મણે મને ઠગી.”

પોપટ બોલ્યો: “વીસઠ વીસા.” એટલે તેણી ખિન્ન
થઈને ચૂપ થઈ ગઈ.

બ્રાહ્મણેંરથી ઘણી વખત છેતરાઈ જવાય છે,
માટે કોઈ પણ વસ્તુ ખરીદતાં પહેલાં પૂરેપૂરી
તપાસ કરવી. તે આ કથાનું સંકેત છે.

પુત્ર વધુની કથા

૪૦

“લાંબા સમયે કાર્ય કરનાર દરેકને ખેદ ઉપજવે છે.”

પોતનપુરમાં કામપાલ નામનો વણિક રહેતો હતો.

તેને બલાહિકા નામની પુત્ર વધુ અને મલ્લ નામનો પુત્ર હતો. બલાહિકા બહુ જ આળસુ હતી. કોઈ પણ કામ તેને સોંપવામાં આવતું, તે હર્ષપૂર્વક કોઈ વખત પણ કરતી નહોતી. એક દિવસ સવારમાં તેને ઘેર મહેમાન આવ્યા. શેઠે સ્વાગત કરીને બેસાડયા. તે વખતે સૂર્યોદય થયો હતો ને અંધકારનો નાશ થયો હતો. મંદિરોમાં ઘંટના અવાજ તથા અન્ય વાણંત્રો વાગવા શરૂ થઈ ગયા હતા.

તે વખતે શેઠે પુત્ર વધુને કહ્યું કે: “વહુ! દીવો કરો.” તેણે કહ્યું કે: “કઈ છું.” અતિથિઓએ ‘પૂછ્યું’ કે: “જગતના દીપક સમાન સૂર્યનો ઉદય થયો છે, છતાં અત્યારે દીપક કરવાનું શું પ્રયોજન છે?”

શેઠે કહ્યું કે: “તમે અમારી વહુનો વ્યવહાર જાણતા નથી. તેને અત્યારે દીવો કરવાનું કહીશ, ત્યારે તે સાંજે દીવો કરશે, તેથી જ મોડું કરવાનું હોય તે પ્રથમથી કહી રાખવું પડે છે.”

શેઠનાં આવાં વચન સાંભળીને મહેમાનોએ વિચાર્યું કે: “અહો! જ્યાં આવી સ્થિતિ વર્તે છે, ત્યાં દેવાચર્યન ક્યારે થશે? ભોજન ક્યારે થશે? તાંબુલાદિ ક્યારે થશે? તેથી અહીંથી ચાલ્યા જવું તે જ ઉત્તમ છે. કુદેશ અને કુસ્વામી હોય તે સ્થળે ન રહેવું તેમાં જ શોભા છે.” આ પ્રમાણે વિચારીને મહેમાનો કાંઈ બહાનું કાઢીને, ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા, તે પાછા આવ્યા જ નહિ.

આળસ માણસના અંગમાં રહેલો ખરેખરો શત્રુ છે.

એક વિપ્રની કથા

૪૧

“જે મનુષ્યનો ભાગ્યોદય થાય તો તેને અચાનક લક્ષ્મી મળી જાય છે.”

ગોઅરપુર ગામમાં હલસેન નામનો બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તે યુવાન હતો, પણ નિર્ભાગી, જડ બુદ્ધિવાળો, કડવી ભાષા બોલનારો, દીન, કુરૂપ તથા દરિદ્રી હતો. તેને નિરંતર કંકાસ કરનારી કૃતિકા નામની સ્ત્રી હતી. તે હમેશાં સાંજે એકઠા થએલા દાણામાંથી રાખ કરતી ને તેને ખાવા આપતી હતી. હમેશાં રાખ ખાવાથી બ્રાહ્મણ કંટાળી ગયો. પણ સ્ત્રીની પાસે તે બોલી શકતો નહોતો.

એક દિવસ તો રાખ ખીરસી, એટલે બ્રાહ્મણે કહ્યું કે: “હું આજે રાખ ખાવાનો નથી.” આ સાંભળીને તે

પ્રાહ્મણીને ખૂબ ક્રોધ ચડ્યો, અને એક સળગતું લાકડું ચૂલામાંથી લઈ તેને મારવા તે દોડી. તેની બીકથી તે પ્રાહ્મણુ તે સ્થળેથી નાશી ગયો. તેણી પણ હાથમાં બળતું લાકડું લઈને ઘણા વખત સુધી તેની પછવાડે દોડી. પછી પાછી વળીને તે પોતાના ઘેર આવી.

તે પછવાડે આવે છે તેવો વિચાર કરતો તે પ્રાહ્મણુ તો તેની બીકથી દોડતો દોડતો નગરના કિલ્લાને ફરતી બાંધેલી ખાઈના મધ્યભાગમાં પેસી ગયો. તે વખતે સૂર્યાસ્ત થયો. અંધારું થયું તેથી તેને ઉંઘ આવવા માંડી, અને તે પ્રાહ્મણુ તો તે સ્થળે ઉંઘી ગયો. રાત ચાર ઘડી બાકી રહી, ત્યારે તે નગરમાં ચોરી કરીને કોઈ ચોરો તે ખાઈમાં આવ્યા.

ઘણા વખત પહેલાં લોજન કરેલું હોવાથી તેઓ બહુ ભૂખ્યા થઈ ગયા હતા. એક ચોરની પાસે ભાતામાં નાળીએર હતું. તે ફાડવા માટે તેઓ પથરો શોધતા હતા. તે વખતે તે ઉંઘતા પ્રાહ્મણુનું માથું તેઓના હાથમાં આવ્યું. ખાઈનો મધ્યભાગ અને રાત્રી, તેથી અંધારાને લીધે તે માથાને મોટો પત્થર જાણીને તેઓએ નાળીએર વધેરવા માટે માથા ઉપર પછાડ્યું.

તેના આઘાતથી તે પ્રાહ્મણુ જાગી ગયો. અને વિચારવા લાગ્યો કે: “ખરેખર! રાખ નહિ ખાવાથી ક્રોધમાં આવેલ મારી પત્ની હાથમાં સળગતું લાકડું લઈને આવેલ છે, અને તેણે જ મને આ ઘા માર્યો જણાય છે.”

તેથી ઉચ્ચ સ્વરે તે બોલ્યો કે: “ખાઉ છું, ખાઉ છું.”
પ્રાહ્મણ તો “હું રાખ ખાઉ છું. માટે હે પત્ની! તું મને શા
માટે મારે છે?” તેવી બુદ્ધિથી બોલ્યો હતો, પણ
ચોરાએ ધાર્યું કે: “અહીં કેઈ રાક્ષસ કે ભૂત જણાય છે.”
આવા વિચારથી ચોરીનો માલ બધો તે જ સ્થળે રહેવા
દઈને, તેઓ તે સ્થળેથી નાશી ગયા.

થોડા વખત પછી સવાર પડી. પ્રાહ્મણ આબુખાબુ
બેવા લાગ્યો. તો ચોતાની પત્નીને તેણે દેખી નહિ. માત્ર
વસ્તુઓથી ભરેલાં પોટલાં પડેલા દીઠા. જ્યારે તેણે તે
પોટલાં છોડ્યાં, ત્યારે સોનું, રૂપું, પરવાળા, મોતી,
રેશમી વસ્ત્રો વગેરે મોટા શેઠના ઘરને લાયક કિંમતી
વસ્તુઓ તેમાં દેખી; તેથી તે વસ્તુઓ તે જ પ્રમાણે
બાંધી ઉપાડીને તે ઘેર આવ્યો. વાઘણના જેવી,
દારૂણ રૂપવાળી તેની પત્નીએ સામે આવીને ગર્જના
કરી કે: “કેમ? ક્યાં આવ્યા ગયા હતા? જલદી
પાછા જાઓ.”

પ્રાહ્મણે કહ્યું કે: “પ્રિયે! જે દિવસોમાં તે મારી
ગુલામની જેમ નિર્ભરત્સના કરી હતી, તે મારા દિવસો
હવે ગયા છે. હવે તો ભાગ્યે મને કુબેરના જેવો શ્રીમંત
કર્યો છે, જે સોનું વગેરે બધું તપાસ.” એમ કહીને તેણે
ગાંસડીઓ નીચે મૂકીને છોડી, એટલે તે બધી લક્ષ્મી
દેખીને પેલી સ્ત્રી તો હર્ષવેલી થઈ ગઈ. તેનો ક્રોધ ક્યાંય
આલ્યો ગયો, અને ‘સ્વામિન્! ઘણું જીવો, દાસીને લાયક

હુકમ કરમાવો.' તેમ બોલતી દેવની જેમ તેની આરાધના કરવા લાગી.

જ્યારે નશીબ પાંસડું થાય છે, ત્યારે સંપત્તિ સહેજે આવી મળે છે. એ વખતે અવળા હાથે નાંખેલા પાસા પણ સવળા પડે છે, અને ઘર સમૃદ્ધિથી ભરાઈ જાય છે.

એક ધૂતારાની કથા

૪૨

“અસત્ય બાલનાર પુરુષો કોણે કષ્ટમાં નાખતા નથી.”

અવંતિનગરીમાં મહીધન નામે શેઠ રહેતો હતો. તેને નવી નવી કથાઓ સાંભળવી બહુ વહાલી હતી. તેની પત્નીનું નામ મહનિકા હતું. એક વખતે તે ગામમાં ધૂતારાઓનું ટોળું આવ્યું. તેઓએ અંદરે અંદર એવી વ્યવસ્થા કરી હતી કે: “એક માણસે વારાફરતી બધાંને લોજન કરાવવું.”

એ ઠરાવના અનુસાર સવારના પહોરમાં એક ધૂર્ત બ્રાહ્મણનો વેષ પહેરીને તે શેઠના ઘર પહોંચ્યો, અને તેને કહ્યું કે: “અહો ભાગ્યશાળી! મારા કુટુંબ માટે મને લોજન આપો. કહ્યું છે કે જે અનાજ ખેતરમાં વાવીએ

તેનાથી સંપત્તિમાં વૃદ્ધિ થાય છે, અને ઘરમાં જે નાખીએ તેનો મૂળમાંથી નાશ થાય છે.”

તેનાં આંવાં વચનો સાંભળીને શેઠે તેને કહ્યું કે: “પહેલાં જે બની ન હોય, વર્તમાનમાં જે બનતી ન હોય અને ભવિષ્યમાં જે બને તેવી ન હોય, તેવી જે કથા મને કહે તેને હું ભોજન આપું છું.” આવી કથા કહેવાને તે ધૂર્ત અસમર્થ હોવાથી તે પોતાના યૂથમાં પાછો ગયો. તેણે સર્વ ધૂર્તોને કહ્યું કે: “આજે મેં એક શેઠ પાસે ભોજનની માગણી કરી. તેણે કહ્યું કે: ‘જે બની ન હોય, જે બનતી ન હોય, અને બને તેવી ન હોય, તેવી જે વાર્તા મને કહે તેને હું ભોજન આપું છું.’ આવી કથા કહેતાં મને આવડતી નહોતી, તેથી હું પાછો આવ્યો છું. જે આવી કથા કહેવાને સમર્થ હોય તે તેની પાસે જઈને ભોજન મેળવો.”

તેણે કહેલી આ હકીકત સાંભળીને એક મહાધૂર્ત બોલ્યો કે: “હું તેને તેવી વાર્તા કહી સંભળાવીશ.” આવી પ્રતિજ્ઞા કરી તે શેઠ પાસે ગયો અને બેઠો. પછી કહ્યું કે: “શેઠ! હમણાં મેં આ નગરમાં એક નવાઈ જેવું દેખ્યું. દશ પુરુષોથી મુશ્કેલીથી ઉપાડી શકાય તેવા એક રીંગણાને શાક બજારમાં એક પુરુષ ફક્ત પાંચ લોણિક (તે વખતનું ચલણી નાણું) વડે વેચે છે,”

આવી અપૂર્વ વાત સાંભળીને, તે જોવાનો વણિકને વિચાર થયો, અને પેલા ધૂર્તને ઘરના રક્ષક તરીકે

બેસાડીને તે ગયો. તે સમયે તેની પત્ની નજીકના કુવા ઉપર પાણી ભરવા ગઈ હતી. સૂના ઘરનું પેલો ધૂર્ત રક્ષણ કરતો હતો, અને પાન ખાતો હતો. થોડા વખતમાં શેઠાણી પાણી ભરીને આવી, અને પતિને નહિ દેખવાથી તથા તે નવીન માણસને જોવાથી તેણે પૂછ્યું કે: “તમે કેણુ છો? શેઠ ક્યાં ગયા?”

ધૂતારાએ કહ્યું કે: “હું તો પરદેશી છું, લોજન માટે શેઠ પાસે આવ્યો હતો. હું સૂક્તાદિથી તેમને ખુશ કરતો હતો, તેવામાં એક યૌવનમત્ત સ્ત્રી આવી, તેની સાથે શેઠે ઘણા વખત સુધી વાત કરી, અને પાન ખાધાં, તે સ્ત્રી શેઠને સાથે લઈને કાંઈક ગઈ છે; તેઓએ નાંખેલા પાનની પીચકારીઓ આ રહી.” એમ કહીને પોતે નાંખેલી પાનની પીચકારીઓ દેખાડી.

આ વાત સાંભળીને માથા ઉપર રહેલો જળ ભરવાનો માટીનો ઘડો ભૂમિ ઉપર નાખી દઈને ક્રોધાયમાન થયેલી તે સ્ત્રી બોલી કે: “તે પાપી કયે રસ્તે ગયા?” એટલે જે રસ્તે શેઠ ગયો હતો, તે જ રસ્તો તેણે શેઠાણીને દેખાડ્યો. તેણી પછવાડે દોડી, અને પતિને દેખ્યો. પેલા ધૂતારાએ કહેલા રીંગણને શોધતો શૂન્ય મનથી તે આમતેમ ભટકતો હતો.

તેને દેખીને તે સ્ત્રીએ રાડ પાડીને કહ્યું કે: “અરે! પરસ્ત્રીલંપટ! ખોરાક શોધનાર ઉંદરની માફક આમતેમ ભટકો છો?” આ પ્રમાણે કહીને રસ્તા ઉપરની ધૂળ તથા કચરો તેના ઉપર ફેંક્યો.

શેઠે કહ્યું કે: “આ શું? આ શું?” તેણી તો કોથે ભરાઈને હુર્વચનો કહેવા લાગી.

શેઠે પૂછ્યું કે: “જેમ કાવે તેમ કેમ બોલે છે? તને શું થયું છે?”

તેણીએ કહ્યું કે: “અરે સ્વચ્છંદી! દુરાત્મા! મને વિદેશીએ કહ્યું કે: “પરસ્ત્રીની સાથે તેના બોલાવવાથી તમે ગયા છો?”

શેઠે સેંકડો સોગંદ ખાઈને તેને સમજાવીને કહ્યું કે: “તે ધૂતારાએ મને પણ ઠગ્યો, અને તને પણ ઠગી જણાય છે. ધૂળ તથા કચરો હવે કુવા કાંઠે સાફ કરીને ઘેર જઈએ.” તેઓ નહાવા ગયા. ઘરના ગોખમાં બેઠેલા તે ધૂતારાએ તેમને દૂરથી દેખ્યા.

આ વખતે શેઠની બેન પરિવાર સહિત બહારગામથી આવી. તે ઘરમાં પેઠી, પણ પોતાના ભાઈ કે ભાભીને તેણે દીઠાં નહિ; તેથી તેણે તે ધૂતારાને પૂછ્યું કે: “અરે! શેઠ તથા શેઠાણી ક્યાં ગયા છે?”

તે ધૂતારાએ કહ્યું કે: “તેમના સગાંવહાલામાં કોઈના મરણ થવાના સમાચાર આવવાથી, તે નિમિત્તે સ્નાન કરવા માટે કુવા પર ગયા છે. જુઓ, એચિતા આવા ખબર મળવાથી આ પાણી ભરવાનો ઘડો ફેાડી નાંખીને ગયા છે.” એમ કહીને શેઠાણીએ ફેાડી નાંખેલો ઘડો બતાવ્યો.

“શઠ યુદ્ધિવાળો અસત્યને પણ સત્ય કરી દેખાડે છે. ચિતારો, ઉંચું, નીચું, સર્વને સરખું કરે છે.” પાણીનો ઘડો ફેડેલ દેખીને તે વાતનો વિશ્વાસ આવ્યો. એટલે શોકપૂર્ણ મોં કરીને તેઓની રાહ બેતી બેઠી. તે દંપતી જળથી ભીંજાએલ કેશ, તથા વસ્ત્ર સહિત આવ્યા. તેમને સ્નાન કરીને આવતાં દેખીને તેમને ગળે વળગીને શેઠની બેન રોવા લાગી. તેઓએ પણ રોવાનું શરૂ કર્યું.

તેઓએ વિચાર્યું કે: “બેનના સાસરીયામાં ખરેખર કાંઈ અનિચ્છનીય બનાવ બન્યો હશે, તેથી તે દુઃખથી દુઃખી થતી તે આપણી પાસે આવીને રૂદ્ધન કરે છે.” રાતાં રાતાં ત્રણેનો અવાજ બેસી ગયો ત્યાં સુધી રોયા. પેલો ધૂતારો ઊભો ઊભો હસતો હતો.

રાતાં રાતાં બધાં નીચે બેઠા.

બેને પૂછ્યું કે: “કેાણ મરણ પામ્યું છે?”

તેઓએ પૂછ્યું કે: “તારા સાસરીયામાં કેાણ મરણ પામ્યું છે?”

તેણીએ કહ્યું કે: “મારા સાસરીયામાં તો સર્વ કુશળક્ષેમ છે, કેાઈ મરણ પામ્યું નથી.”

શેઠે પૂછ્યું કે: “ત્યારે તું કેમ રોતી હતી?”

બેને કહ્યું કે: “તમને શોકમગ્ન તથા સ્નાન કરેલા દેખીને હું રોતી હતી.”

શેઠે પૂછ્યું કે: “તને તેવું કોણે કહ્યું?”

તેણીએ આંગળીના આગળના ભાગથી પેલા ધૂતારાને દેખાડ્યો; એટલે ખૂણામાં બેઠેલા અને હસતા ધૂતારાને શેઠે બોલાવ્યો અને પૂછ્યું કે: “અરે ભાઈ! તેં આલું કાર્ય કેમ કર્યું? પહેલાં મને રીંગણાની વાત કહીને છેતર્યો, મારી પત્નીને મારા શિયળ સંબંધી ખોટી વાત કહીને ઠગી; અને મારી બેનને અમને શોકમગ્ન કહીને બેદ પમાડી. તેનું શું કારણ?”

ધૂતારાએ કહ્યું કે: “શેઠ! અમે માત્ર લોજનના અર્થી છીએ, તમે સરલ ભાવથી તો કોઈને કાંઈ આપતા નથી, અદ્ભુત વાર્તા કહેવાનું કહો છો, એટલે આવી અદ્ભુત કથા બીજી કોઈ નથી, અમે તે વાર્તા તમોને કહી અને તમે પ્રત્યક્ષ અનુભવી.” આ સાંભળી શેઠ અમત્કાર પામ્યો અને બધા ધૂતારાઓને એક દિવસ મીઠાઈ જમાડી.

ધૂતારાની કળા કેળવીને ઘણા કાર્યસિદ્ધિ કરતાં દેખાય છે. તેથી ધૂતારાઓથી ખૂબ ચેતીને ચાલવું બેઠવું.

એક અધમ પુરુષની કથા

૪૩

મલવામાં ઉજ્જયિની નગરીમાં એક રજપુત હમેશાં રાજદરબારમાં જતો હતો, અને નોકરી કરતો હતો. તે જગ્યાએ એક વખતે નોકરી કરવાને ઇચ્છતો. ગુજરાતનો એક લુચ્ચો બહાદુર લડવૈયો આવ્યો. તેએ બંને સિંહદ્વાર પાસે બેઠા અને પરસ્પર વાતો કરવા લાગ્યા. પહેલાં તો ઉજ્જયિનીના રહેનારે ગુજરાતના રહેનારને પૂછ્યું કે: “આપનું નામ શું છે?”

તેણે જવાબ આપ્યો કે: “મા બાપ ગજસિંહ કહે છે.” પછી ‘ગજ અને સિંહ’ એવા ભય કરનારા નામો સાંભળીને તેનો વિચાર કરતાં તેઓ ચૂપ બેઠા.

પછી ગુજરાતના રહેવાસીએ પૂછ્યું કે: “ભાઈ! તમારું નામ શું છે?”

માલવાવાસીએ મૂછ ઉપર હાથ નાંખીને કહ્યું કે: “ભાઈ! મારા તો બહુ નામ છે. જેવાં કે વીશ વીંછી, સાત સર્પ, ચાર ચિત્તા વગેરે.” આ સાંભળીને ગુજરાતવાસી મૌન ધરી રહ્યો. આ વાતને કેટલાક દિવસ વીતી ગયા. એક દિવસે આકાશમાં વાદળાં હોવાથી રાત અંધારી દેખાતી હતી; તેવા વખતે દરબારમાં થપાટ મારીને ગુજરાતના રહેવાસીએ માલવાવાસીની તલવાર લઈ લીધી.

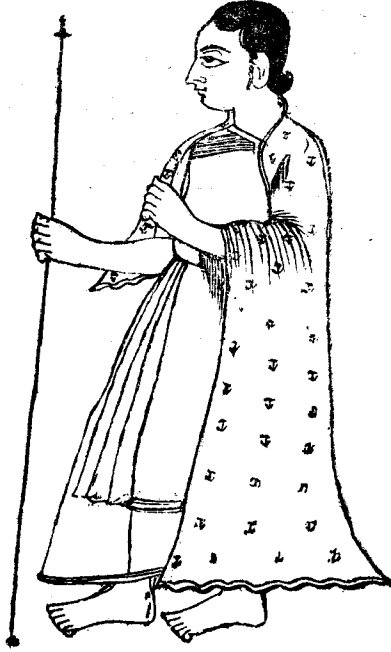
માલવાવાસીએ જાણી લીધું કે: “આ ગજસિંહે જ લઈ લીધી છે.” તે તેનાથી એટલો ભય પામ્યો કે તે સમયે અને સવારે ફરીથી તેઓ મળ્યા, ત્યારે પણ તેને કાંઈ કહી શક્યો નહિ. સવારે ગુજરાતવાસીએ પૂછ્યું કે: “અરે ભાઈ! તારા નામો કયા કયા છે?”

માલવાવાસીએ કહ્યું કે: “મેં જે મારા નામો તમને કહ્યાં હતાં તે તો ગોઠવી કાઢેલાં હતાં. મારું મૂળ નામ તો ‘કાંઈ નહિ’ એવું છે. આ પ્રમાણે સાંભળીને ગુજરાતનો રહેવાસી સંતુષ્ટ થયો અને બોલ્યો કે: “તે સત્ય છે, જો તારું આવું જ નામ હોય તો આ તારી તલવાર લઈ લે.”

માલવવાસીએ માથું નમાવ્યું ને તલવાર લઈ લીધી; પણ મિથ્યાભિમાન કરનાર તેને જરા પણ શરમ આવી નહિ.

ઘણા માણસો પાસે કાંઈ પણ ના હોય તો પણ મિથ્યા આડંબર કરનારા હોય છે. આવા આડંબરથી જગત છેતરાતું નથી; અને મિથ્યા આડંબર કરનારને વખત આવે પરતાવું પડે છે.

તાપસની કથા

૪૪

ગોપાલક નામનું એક ગામ હતું. ત્યાં ઘણા જનવરોનો માલિક બકુલ નામનો શેઠ રહેતો હતો. તે તાપસોનો પરમ ભક્ત હતો. તેણે એક તાપસને આમંત્રણ કરીને પોતાના ઘરની નજીકમાં રાખ્યો હતો. તેના ઘરની નજીકમાં જ ગાયોનો મોટો વાડો હતો. તે સ્થળે સાંજે

ઘણી ગાયો અને બળદો આવતા હતા. તે ગાયોના ટોળામાં એક બહુ પુષ્ટ શરીરવાળો, અને મોટી ખાંધવાળો બળદ હતો. તેના ગળામાં ઘંટડીઓ ખાંધેલી હતી. તેને બે વાંકા વળેલાં ધનુષ્યાકારવાળા એક બીજાના છેડા અડેલા સુંદર શીંગડાં હતાં.

તે શીંગડાં દેખીને હૃદયમાં સાંજે તથા રાત્રે તે તાપસ વિચાર કરતો કે: “જે હું આ બે શીંગડાંની વચ્ચે માંડું માથું નાખું તો શું થાય?” આવો વિચાર કરતા છ મહિના વીતી ગયા. એક દિવસ સાંજના વખતે તે બળદના બે શીંગડાંની વચ્ચે તેણે માથું ખોસ્તું. તેનાથી ક્ષોભ થવાને લીધે તે બળદ એકદમ ઊભો થઈ ગયો, તેની જટા બધી તે શીંગડામાં એવી રીતે વીંટાઈ ગઈ કે તાપસ પોતાની મેળે છૂટો થઈ શક્યો નહિ.

બંને શીંગડા વચ્ચે તેને રાખીને બળદ તો દોડવા માંડ્યો. તેને આમતેમ હલાવવાથી તે બહુ દુઃખી થઈને બૂમો પાડવા લાગ્યો; તેથી લોકો ભેગા થઈ ગયા. બહુ મહેનતે તે તાપસને બળદ પાસેથી છોડાવ્યો. અને ઉપચાર કરીને સાજો કર્યો. પછી લોકોએ તેને ઠપકો આપ્યો કે: “આ કાર્ય વિચારીને કર્યું નથી, તેથી જ તમે આવી ખીડા ભોગવી.”

આ સાંભળીને ક્રોધથી રાતાપીળા થઈ જઈને તે જટાધારી તાપસે કહ્યું કે: “વિચાર કરતાં છ માસ વીતી ગયા, ત્યારપછી જ આ કાર્ય કર્યું છે; છતાં અવિચારી

પણે આ કાર્ય કર્યું છે, એમ તમે શાના કહો છો?" આ સાંભળીને લોકો હસીને, તેની મૂર્ખતાનો વિચાર કરતાં વિખરાઈ ગયા.

ખોટી વ્યાખતનો વિચાર કરી કાર્ય કરવા જતાં પસ્તાવાનો વખત આવે છે.

વૈદ્યની કથા

૪૫

પદ્ધિની ખંડ નગરમાં માયાવીર નામનો વૈદ્ય રહેતો હતો. એક દિવસ તે પરદેશ જવા નીકળ્યો. રસ્તામાં એક નદીના કાંઠે ચીલડાંની વાડી તેના જોવામાં આવી. તે વાડીમાં કોઈ નહિ હોવાથી, તે વૈદ્યે તોડીતોડીને પોતાની મરજી મુજબ ચીલડાં ખાવા માંડ્યાં. એટલામાં તે વાડીનો માલિક હાથમાં લાકડી લઈને આવી પહોંચ્યો, અને કુંભાર ગદેડાંને મારે તેવી રીતે તેણે લાકડી વતી વૈદ્યને મારવા માંડ્યો. તેને હાથ જોડી માફી માગી. વૈદ્ય ત્યાંથી છૂટીને, નજીકના ગામમાં પહોંચ્યો.

ગામમાં જતાં એક દેવમંદિરની પાસે, ઘણા પરિવારવાળા એક રાજાને તેણે દીઠો. એટલે રાજા પાસે જઈને તેણે આશીર્વાદ દીધા. રાજાએ પૂછ્યું કે: “તમે કોણ છો?” તેણે કહ્યું કે: “હું વૈદ્ય છું.” રાજાએ પૂછ્યું કે: “તમે વૈદ્યકમાં શું શું જાણો છો?” વૈદ્યે કહ્યું કે: “યુવાન પુરુષ કે સ્ત્રીના અને તિર્યચ વગેરેના જે જે રોગો

હોય, તેની હું ચિકિત્સા સારી રીતે બાંધું છું.” રાજા તેને મહેલમાં લઈ ગયો.

રાજાએ તેને જમાડ્યો, અને તેની પૂજા કરીને એકાંતમાં પૂછ્યું કે: “મારા માથામાં યુવાન અવસ્થામાં તાલ પડી છે, તેથી સ્ત્રીઓ મારી મસ્કરી કરે છે, તેથી તે તાલ મટી બીજા તૈવો ઉપાય કરો.”

વૈદ્યે કહ્યું કે: “તેમાં શું કહેવું?” યમુનાના પાણીથી ભીંજાવેલા ઝાડનાં મૂળ લાવીને તરત જ ઔષધિ તૈયાર કરી લગાડીશ કે તાલ મટી જશે. “તે સાંભળીને રાજા આનંદ પામ્યો, અને કહ્યું કે: ઔષધો તાકીદે એકઠાં કરો.”

પછી વૈદ્ય રાજાના ઘોડા ઉપર બેસીને થોડા સેવકોનો પરિવાર સાથે લઈ નદી કાંઠે આવેલી પેલી વાડી પાસે ગયો અને તેણે ચીલડાંના મૂળ તપાસતાં, તેની જરૂર જણાવી તે વૃક્ષો મૂળમાંથી ખોદી કઢાવ્યા અને તેમાંથી બેઈતી વસ્તુઓ રાજામહેલમાં લાવ્યો. તેને બાળી નાંખી, તેની રાખ કરી, તે સાથે ઔષધિઓ મેળવી તેલ નાખીને રાજાના માથા ઉપર લગાડ્યું, અને કહ્યું કે: “આ દવાથી તાલ મટી જશે, પરંતુ તમારે વાંદરાનો ખીલકુલ વિચાર કરવો નહિ.” ઔષધિ લગાડે સાત દિવસ થઈ ગયા પણ તાલ તે ગઈ નહિ.

રાજાએ પૂછ્યું કે: “અરે વૈદ્ય! આ ઔષધથી કાંઈ ગુણ જણાતો નથી, તેનું શું કારણ?”

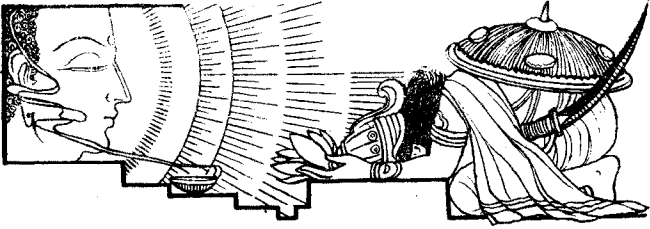
વૈદ્યે કહ્યું કે: “તમે વાંદરાનો વિચાર કર્યો જણાય છે; જે સંપૂર્ણ વિધિ સચવાઈ હોય, તો કાર્ય સિદ્ધ થયા વગર રહે જ નહિ.”

તે સાંભળી રાજા મૌન રહ્યો. ઈચ્છા નહિ હોવા છતાં પણ તેનાથી વાંદરાનો વિચાર થઈ ગયો હતો.

વૈદ્યે તે પછી ચીલડાંની વાડીના માલિક પાસે જઈ કહ્યું કે: “અરે! તે તો મને માર માર્યો, પણ મેં તો તારું સર્વસ્વ ખોવરાવ્યું છે.” તે માલિક તેના પગે પડ્યો. પછી વૈદ્ય ખીન્ન દેશમાં ચાલ્યો ગયો.

માણસ સમય ઝાળખીને યોગ્ય વાણી વ્યાલે તો કાર્ય સિદ્ધિ તરત થઈ જાય છે.

ચંદ્ર શેઠની કથા

૪૬

પુત્રપુર નગરના ચંદ્ર નામનો એક શેઠ રહેતો હતો. તે સરળ અને કૃષ્ણવાળો હતો. તે નગરનો રાજા અરિમર્દન પણ પ્રબળ પુત્રની માફક પાલન કરનાર હતો. એક દિવસ તે ગામમાં 'કુડુઆ અને બડુઆ' નામવાળા બે રાક્ષસ લાઈએ અને તેઓની બેન 'સોહી' પણ આવી. તેઓ અદૃશ્ય રીતે ઘેર ઘેર ફરીને, નવા નવા રોગ ઉત્પન્ન કરીને લોકોનો જીવ લેતા હતા. પ્રબળ ઉપર આવી પડેલી આ આફતથી રાજા બહુ દુઃખી થયો.

એક દિવસે રાજાએ હુકમ કર્યો કે: “જે કોઈ માણસ મારા નગરજનો ઉપર થતા આ ઉપદ્રવનું નિવારણ કરશે, તેને તે જેટલું માગશે તેટલું દ્રવ્ય હું આપીશ.” રાજાનો હુકમ તે સ્થળે બેઠેલા શેઠના સાંભળવામાં આવ્યો. પછી શેઠ પોતાના ઘેર આવ્યો. તે શેઠ આગલા દિવસે બાળકોને ખાવા માટે તલ લાવેલો હતો, તે તલ બાળકો ખાતા હતા, અને મરજી મુજબ રમતા હતા.

તે વખતે તે કડુઆ, બડુઆ અને સોહી ત્રણે રાક્ષસો તે શેઠના ઘેર મનુષ્ય લક્ષણ કરવા આવ્યા. શેઠ પુણ્યશાળી હોવાથી તેઓ એકદમ તે શેઠના ઘરમાં પેસી શક્યા નહિ. તેઓ ઘરમાં પેસવાનો લાગ શોધતા હતા, તે સમયે મધ્ય ઓસરીમાં બેઠેલા શેઠને એક બાળકે કહ્યું કે: “પિતાજી! આ તલ કડવા છે, અને તેમાં કાંકરીઓ છે. તે કેવી રીતે ખાઈએ?”

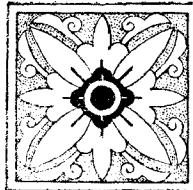
તે સાંભળીને ક્રોધ કરીને પ્રાકૃત ભાષામાં શેઠ બોલ્યો કે: “કડુઆ-બડુઆ-સોહી ખાહિ.” તે પ્રમાણે ત્રણ ચાર વખત તેણે મોટા અવાજે કહ્યું. બહાર બેલેલા ત્રણે રાક્ષસોએ શેઠનાં વચનો સાંભળ્યાં. તેમણે બાળક ધીમેથી બોલેલો હોવાથી તેનું વાક્ય સાંભળ્યું નહોતું. શેઠનાં આવાં વચનો સાંભળીને ત્રણે રાક્ષસો વિચારવા લાગ્યા કે: “આપણે અદૃશ્ય રીતે અહીં આવ્યા છીએ, છતાં પણ આપણું આગમન આ શેઠ જાણે છે, તેની પાસે કાંઈ મંત્ર વગેરેની શક્તિ હોવી જોઈએ.”

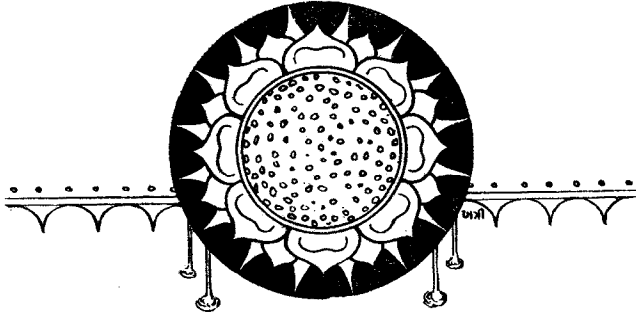
આવો વિચાર કરીને શેઠના પુણ્યોદયથી તેઓ ભયથી ગભરાયા, એટલે તરત જ શેઠની પાસે આવી પ્રગટ થઈને તેણે પગે પડયા, અને બોલ્યા કે: “અરે શેઠ! અમારી વગોવાણી શા માટે કરો છો? અમે કડુઆ-બડુઆ-સોહી નામવાળા ત્રણે તમારા દાસ છીએ, હવે મોટા અવાજે બોલશો નહિ.”

આ પ્રમાણે સાંભળીને કલ્પના કરી લઈ શેઠ હસીને

ખોલ્યા કે: “હવે તમને જીવતા જવા દઈશ નહિ.” તેઓ વારંવાર તેની ક્ષમા માગવા લાગ્યા. એટલે શેઠે રાજી થઈને કહ્યું કે: “એક વખત તમને હું રાજા પાસે લઈ જઈ તેને દેખાડીશ, પછી તમને મૂકી દઈશ, તમને મારીશ નહિ. જાઓ, તમને માફ અભય વચન છે.” એમ કહી તેમને તે વાતની સાળીતી માટે હાથથી વચન આપીને રાજા પાસે લઈ ગયો. રાજાને તે રાક્ષસો દેખાડ્યા અને તેઓને છોડી દીધા. લોકોના ઉપદ્રવકારી વ્યાધિઓ તે રાક્ષસોએ સંહરી લીધા. રાજાએ શેઠને પુષ્કળ દ્રવ્ય આપ્યું. લોકો નિર્ભય થયા.

જ્યારે પુણ્ય પાંસડું હોય ત્યારે બધું સીધું થઈ જાય છે.

બનેવીની કથા

૪૭

ૐ સિવધન નગરમાં મલયકેતુ નામનો એક શેઠ રહેતો હતો, તે અજ્ઞાનીઓમાં શિરોમણી અને જૂઠું બોલનારો હતો. તે નજીકના ગામમાં જ પરણ્યો હતો. એક વખત તે પોતાની પત્નીને તેડવા માટે સાસરાના ગામમાં ગયો. સાસરીયાંઓએ સ્નાન, વિલેપન, લોજનાદિકથી તેનો સત્કાર કર્યો.

તેને ગીતવિદ્યામાં કુશળ પાંચ સાળાઓ હતા. મલયકેતુની પત્ની પણ ગીતવિદ્યામાં પ્રવીણ હતી. મલયકેતુને આવે બે ત્રણ દિવસ થયા, ત્યારે સાળાઓએ વિચાર કર્યો કે: “આપણા બનેવી સ્વરાદિ સમજે છે કે નહિ, તેની આપણે પરીક્ષા કરીએ. કાલે આપણે પંચમ રાગમાં ગાઈશું.”

આ વાત બેને સાંભળી અને તેણીએ મલયકેતુને કહ્યું કે: “આવતી કાલે તેઓ પંચમ રાગમાં ગાશે, તમે તે જ રાગ કહેજો અને સાવધાન રહેજો, નહિ તો તેઓ તમારી મશ્કરી કરશે.” તેણે તે બરાબર ધારી લીધું, બીજા દિવસે તેઓએ પંચમ રાગમાં ગાવાનું શરૂ કર્યું.

પછી તેઓએ તેને પૂછ્યું કે: “આ કયો રાગ કહેવાય?”

તેણે કહ્યું કે: “પંચમ રાગ” બધા વિખરાયા. દૂર જઈને તેઓએ વિચર કર્યો કે: “ગઈકાલે આપણી વાત સાંભળીને બહેને તેમની મશ્કરી થશે તેમ ધારીને તેમને રાગનું નામ કહ્યું હશે તેમ લાગે છે. હવે પછી આપણે ધનાશ્રી રાગ ગાઈશું. પણ આપણે આ હકીકત બેનને બાણવા ન દેવી. તેમને રાગની બબર પડતી નથી, તેથી તે આપણો રાગ સમજશે નહિ, તેથી તેમની મશ્કરી કરવાની મન પડશે.”

આવો વિચાર કરીને બીજા દિવસે તેઓ એકઠા થયા, અને ધનાશ્રી રાગ ગાવાની શરૂઆત કરી. પછી તેઓએ બેનેવીને પૂછ્યું કે: “અમે કયો રાગ ગાઈએ છીએ.”

તેણે કહ્યું કે: “તમે છકૂમ રાગ ગાઓ છો.”

તે સાંભળીને બધા હસવા લાગ્યા.

સાળાઓએ કહ્યું કે: “છકૂમ રાગ તો હજી સુધી સાંભળવામાં આવ્યો નથી.”

તે સાંભળીને મૂછ મરડતો મલયકેતુ બોલ્યો કે:

“અરે મૂઠ લોડો! તમને ધિક્કાર છે! ગઇકાલે પંચમ રાગ ગાયો હતો, તો આજે છક્રમ કેમ ન હોય?”

તેની પત્નીને શરમ આવવાથી તે ઊભી થઇ ગઇ, અને આગળ આવીને ધનાશ્રી રાગ ઝોળખવા માટે તેણે થાળી ઉપાડી. તે દેખીને તે મૂર્ખ બુદ્ધિવાળો બોલ્યો કે: “અરે, મેં પહેલાં અવિચારી પણે કહ્યું હતું, પરંતુ તે ‘તોલડો’ રાગ હતો. એટલે બધા વધારે હસવા લાગ્યા.”

સાળાઓએ પૂછ્યું કે: “તમે તોલડો રાગ કેવી રીતે બાણ્યો?”

તેણે કહ્યું કે: “તમારી બહેન જ સંકેતદ્વારા તે કહે છે, બુઓ, બુઓ.” તેઓએ થાળી ફેરવતી પોતાની બહેનને દીડી.

આ પ્રમાણે દેખીને તેઓ વિશેષ મશ્કરી કરવા લાગ્યા અને બોલ્યા કે: “અહો! બનેવી તો સ્વરવિદ્યામાં ને ગાયનમાં અતિશય નિપુણ દેખાય છે!”

જે વાત આપણે સમજતાં ન હોઈએ, તેનો ખોટો ડોળ કદિ પણે કરવો નહિ.

એક દંપતિની કથા

૪૮

“બુદ્ધિવાને કોઈની પાસે પારકું રહસ્ય પ્રગટ કરવું નહિ.”

કાંચનપુરમાં બહુ રૂપવંત સકલ નામનો શેઠ રહેતો હતો. તેને સલક્ષ્ણા નામે પત્ની હતી. રૂપથી દેવાંગનાઓને પણ હરાવે તેવી અપ્સરાના જેવી મદનમંજરી નામે તેમને એક પુત્રી હતી. તે યૌવનવતી થઈ, ત્યારે શ્રીપુર નગરના રહેવાસી વસંતધ્વજ શેઠના મકરધ્વજ નામના પુત્ર સાથે પરણાવી.

એક વખત તે પુત્રી સાસરેથી પિતાના ઘેર આવી. ત્યાં તે કોઈ યુવાનના પ્રેમમાં લુબ્ધ થઈ જવાથી સાસરે જવાની ઈચ્છા કરતી નહોતી. થોડો વખત ગયા પછી તેનો પતિ તેણીને તેડવા માટે કાંચનપુર આવ્યો. તે સાસરાને ઘેર ભોજનાદિથી સત્કાર કરાતો પાંચ-છ દિવસ રહ્યો. પછી પુત્રીની ઈચ્છા નહિ હોવા છતાં પણ માત-પિતાએ જમાઈની સાથે પુત્રીને મોકલી.

ત્રણેક દિવસના પ્રવાસ પછી એક કુવા પાસે તેઓ બંને આવ્યા. ત્યાં તેઓએ ગાડું છોડ્યું, અને ચરવા માટે બળદને છૂટા કર્યા. મકરંધવજ કુવા પાસે ગયો અને એક દોરડું બાંધીને ઘડો તેણે પાણી કાઢવા માટે કુવામાં નાખ્યો. તે વખતે પરપુરુષમાં લુબ્ધ થયેલી મદનમંજરીએ પિયર પાછા જવાની ઈચ્છાથી પતિની પછવાડે ઊભા રહીને, તેને કુવામાં નાંખી દીધો. મકરંધવજ તરવામાં બહુ કુશળ હોવાથી તરીને કુવાની અંદર આવેલા નિરૂપદ્રવવાળા સ્થાનમાં રહ્યો.

આ પ્રમાણે પતિને કુવામાં નાંખી દઈને તે પગે ચાલતી, પિતાના ઘેર પાછી આવી. માબાપે પૂછ્યું કે: “તું એકલી કેમ પાછી આવી?”

તેણે કહ્યું કે: “મારા પતિને ચોર લોકો ઉપાડી ગયા છે, અને હું મહા મુશ્કેલીથી તેમની પાસેથી છૂટીને અહીં આવી છું. ગાડું, બળદ અને અમારું ધન વગેરે બધું ચોર લુંટી ગયા છે.”

કેટલોક વખત ગયા પછી કોઈ મુસાફરો તે કુવા પાસે પાણી પીવા આવ્યા. તેઓએ દયા લાવીને મકરધ્વજને કુવામાંથી બહાર કાઢ્યો; એટલે તે પોતાના ગામ ગયો.

માઘાપે પૂછ્યું કે: “વત્સ! તું એકલો પાછો કેમ આવ્યો.”

મકરધ્વજે કહ્યું કે: “રસ્તામાં ચાર લોકોએ ઉપદ્રવ કર્યો, ને ગાહું વગેરે લુંટી લીધું, મારી વહુ નાશીને ક્યાંક ચાલી ગઈ, તે ક્યાં ગઈ તે હું જાણતો નથી. હું એકલો તમારી પાસે આવ્યો છું.” એમ કહીને મકરધ્વજ ત્યાં સુખે રહેવા લાગ્યો.

એમ કરતાં બે વર્ષ વીતી ગયા પછી મકરધ્વજ ફરીથી વહુને તેડી લાવવા સાસરે ગયો. સાસુ તથા સસરાને નમસ્કાર કર્યા. તેઓએ પૂછ્યું કે: “તે વખતે અહીંથી જતાં શું બન્યું હતું?”

તેણે કહ્યું કે: “ચોરનો ઉપદ્રવ થયો હતો.”

તે સાંભળી મહનમંજરીએ વિચાર્યું કે: “બહુ સારો જરાબ આવ્યો. મારા હૃદયમાં પ્રવેશી મારો ભાવ જાણીને જ ઉત્તર આવ્યો જણાય છે. એમના જેવા ગંભીર હૃદયવાળા કોઈક વિરલ જ હોય છે. તેમણે મારી વગોવણી જરાએ કરી નથી, હવે હું ઢાસીની જેમ તેમની સેવા કરીશ; અને મારા મનથી પણ તેમનું અહિત ચિતવીશ નહિ.” પછી માઘાપની આજ્ઞા લઈને તે પતિની સાથે રહેવા લાગી અને તેની સેવા-સુશ્રુષા કરવા લાગી.

તે પતિ જમ્યા પછી જમતી, સૂતા પછી સૂતી, પતિ જમ્યા પહેલાં પથારી છોડી દેતી, તેમની મરજી મુજબ વર્તન રાખતી, તેની આજ્ઞા કોઈ પણ વખત લોપતી નહિ. ‘હુકમ કરમાવો, સુખેથી રહો’ વગેરે મીઠાં વચન બોલતી હતી. આવી રીતે વર્તતાં તેમને અનુક્રમે ઘણા પરિવાર થયો, બંનેનો બધે યશ ફેલાયો, કુળની વૃદ્ધિ થઈ. મકરધ્વજ પણ સુખેથી વ્યાપારાદિ કરવા લાગ્યો.

એક વખત મકરધ્વજના ખેતરમાં ઘણી ગાયો પેસી ગઈ, અને જૂઠા જૂઠા ધાન્ય વગેરે ખાવા લાગી. તેના પુત્રોએ ઘણી મારી, પણ તે ખેતરમાંથી નીકળતી નહોતી. તેઓ થાકી ગયા અને પિતા પાસે આવી કહેવા લાગ્યા કે: “આ ગાયોને તમે આવીને કાઢશો, કે જેથી તેઓ નીકળી જશે.”

શેઠે કહ્યું કે: “પુત્રો! કહેવા કરતાં ન કહેવું તે જ ઉત્તમ છે.”

એક વખત પુત્રોએ પૂછ્યું કે: “પિતાજી! આ વાક્ય વારંવાર કેમ બોલો છો. તેનો શું અર્થ છે? તે કૃપા કરીને કહો. વારંવાર દરેક પ્રસંગે આપ એમ જ કહો છો. તેથી તેમાં કોઈ પણ ગુઠાર્થ રહેતો જણાય છે, માટે તેનું મૂળ કારણ કહો.”

આમ કહેવા છતાં મકરધ્વજે તેનું મૂળ કારણ કહ્યું નહિ, તેથી ડ્રોઓ ઉપવાસ ઉપર ઉતરી ગયા. ઉપવાસ (લાંઘણ) કરતાં બે દિવસ થયા, ત્યારે શેઠે કહ્યું કે: “અરે

પુત્રો! આનો ભેદ કહેવાથી તમને ભવિષ્યમાં બહુ દુઃખ થશે, માટે પૂછવું રહેવા દો.” પણ તેઓ તો તે વાતને જ આગ્રહપૂર્વક વળગી રહ્યા. પછી શેઠે પહેલાની વીતક કથા-કુવામાં નાખવું, ફરીથી પતિને રંજન કરવું ને સંતાનો થવા વગેરે હકીકત-કહી સંભળાવી. આ વૃત્તાંત બાણીને તેઓનાં હૃદય શાંત થયા, લાંઘણ મૂકી અને જમ્યા. ત્યાર પછી કેટલાએક દિવસો વીતી ગયા.

એક વખત બધા પુત્રોમાંથી એક પુત્રે માતાને પૂછ્યું કે: “માતા! તેં કોઈ દિવસ મારા પિતાજીને કુવામાં નાખ્યા હતા?” બીજા કોઈ પાસે પ્રગટ નહિ થયેલા આ ગુપ્ત વાતનો ભેદ ખુલ્લો થવાથી તેણીનું અંતઃકરણ ઘવાયું.

તેણીએ પુત્રને પૂછ્યું કે: “વત્સ! તને આવું કોણે કહ્યું?” બાળસ્વભાવને લીધે તેણે બધી હકીકત કહી, અને કહ્યું કે: “અમારા અતિશય આગ્રહથી મારા પિતાએ આ હકીકત કહી છે.”

મદનમંજરી તે વાત સાંભળીને જેમ લુંટાણી હોય અથવા મરવા પડી હોય તેમ હેમતાઈ ગઈ, અને ઘરમાં જઈને સૂઈ ગઈ. અત્યંત શરમ આવવાથી તેનું હૃદય ફાટી ગયું. આ પ્રમાણે એક પહોર વીતી ગયો. ભોજન અવસરે તેને સૂતેલી જોઈને, તેના પતિએ તેની પાસે જઈને જોયું; તો ફાટી ગયેલા હૃદયવાળી તે મરણ પામેલી લાગી.

શેઠે કહ્યું કે: “મારી કહેલી ગુપ્ત વાતનો ભેદ પ્રગટ થવાથી તે મૃત્યુ પામેલી જણાય છે; અહો! હું જીવતાં છતાં પણ મરણ પામેલો છું. આવું સ્ત્રીરત્ન મને ફરીથી ક્યાં

મળશે? અને આ પાપનું નિવારણ ક્યાં જઈને હું કરીશ? હવે ઉચું મુખ રાખીને હું કેની પાસે જઈ શકીશ? શું હું કુવામાં પડું? કે પર્વત ઉપર ચઢીને ઝંપાપાત કરું!” આ પ્રમાણે બોલતો તે બેભાન થઈ ગયો. શીત ઉપચારો કરવાથી તેને ભાન આવ્યું, ત્યારે તે ઉચ્ચ સ્વરે રોવા લાગ્યો.

પુત્રો બધા એકઠા થઈ ગયા. પિતાજીને રૂદ્ધ નહિ કરવા માટે તેઓ વિનંતી કરવા લાગ્યા. ત્યારે મકરધ્વજ બોલ્યો કે: “મૂર્ખાઓ! તમારા હાથે જ આ તમારી માતાની હત્યા થઈ છે. તમે અતિશય આગ્રહ કરીને, અમારી ગુપ્ત વાત ખુલ્લી કરાવી, તેના પાપવડે હું ખરડાએલો છું, અને તમે તમારા આત્માને પણ પાપમાં સામેલ કર્યો છે. જો તમારામાં શક્તિ હોય તો આને જીવાડો. તે બહુ જ શરમાળ હતી, તેથી ખાનગી વાત ખુલ્લી થઈ જવાથી તે મૃત્યુ પામી છે. હું હજી માયાવી છું કે આંસુ પાડું છું, પણ મરી જતો નથી.” આ પ્રમાણે કહીને તે સર્વને છોડી દઈને કોઈ તીર્થસ્થાને ચાલ્યો ગયો. છોકરાઓએ માતાની ઉત્તરક્રિયા વગેરે કરીને ધીમે ધીમે શોકને તજી દીધો, અને ધર્મ આચરીને સ્વર્ગે ગયા.

કોઈની પણ ખાનગી વાત જાણુતા હોઈએ તો પ્રગટ કરવી નહિ. કોઈની ખાનગી વાત ખુલ્લી કરવી, એના જેવું જગતમાં ખીનું કોઈ મોટું પાપ નથી.

એ ખોપરીની કથા

૪૯

હીરપુર નગરમાં એક રજપુત રહેતો હતો તે જુગારી,
દુરચો અને નિર્ધન હતો. તેને ઘણી બાતનાં વ્યસનો

હોવાથી તેનું ભરણુ પોષણુ ત્યાં થતું નહિ હોવાથી, ખભા ઉપર કડીવાળી લાકડી લઈને ‘ગમે તે ઠેકાણે જઈને ધન પેદા કરીશ.’ તેવા વિચારથી તે ચાલ્યો. ફરતો ફરતો તે એક જંગલમાં આવી ચડ્યો. તે જંગલમાં એક ઉજડ ગામ હતું. તે ગામમાં લાંબા વખતના દૈવી કોપના લીધે ઘણા મનુષ્યો મરણુ પામેલા હતા.

તે તે સ્થળે બેસીને જોપરીઓ ભાગવા મંડી પડ્યો. તેણે ઘણી જોપરીઓ ભાંગી નાખ્યા પછી કોઈ દેવથી અધિષ્ઠિત કરેલી એક સુંદર જોપરી ભાગતાં, તેણે દેવે કહ્યું કે: “અરે! આ જોપરી ભાંગીશ નહિ, તને હમેશાં પાંચસો સોનામહોરો હું આપીશ.”

આ પ્રમાણેનાં વચનો સાંભળીને વરસાદની ધારાથી કદંબ કૂલ જેવી રીતે પ્રપ્રુલ્લ થાય તેવી રીતે તેનાં બધાં ગાત્રો સંતુષ્ટ થયાં, અને તે જોપરી લઈને તે ચાલ્યો. ‘જે ઇચ્છ્યું હતું તે મલ્યું’ એમ બોલતો એક સરોવરના પાણીવડે તે જોપરીને નવરાવીને વનના કૂલવડે તેની પૂજા કરી. પોતાના કપડાંથી તેને વીંટી લઈને પોતાના ગામ તરફ તે ચાલ્યો. તેના ભોગરૂપી મનોરથોને વિસ્તારનાર તે જોપરીને પાસે રાખીને પોતાના નગરમાં દાખલ થયો.

પછી તે જોપરી પાસેથી તે હમેશાં પાંચસો સોનામહોરો મેળવતો હતો. અન્યદા દ્રવ્યવાન થવાથી કામદેવની પત્ની તુલ્ય રૂપવાળી પત્રલેખા નામની વેશ્યાને ઘેર તે રહેવા લાગ્યો. તે સ્થળે તે વિવિધ પ્રકારનાં ભોગ

ભોગવતો હતો. તે ખોપરીને તેણે એક સુંદર કરંડિયામાં રાખી હતી, અને વેશ્યા તથા તેના પરિવારની દૃષ્ટિથી દૂર રાખી સાવધાન થઈને તેની પૂજા કરતો હતો.

વળી ‘મારા દેવતાની પૂજાના સમયે કોઈએ મારી પાસે આવવું નહિ’ એવો તેણે હુકમ કરેલો હતો. આ પ્રમણે કેટલાક મહિના વીતી ગયા. એક વખતે અક્કાએ પત્રલેખાને કહ્યું કે: “આ માણસ રાજની નોકરી, વ્યાપાર અથવા સોના સિદ્ધિ વિના આટલું બધું ધન ક્યાંથી લાવે છે? મને તે બાબતની નવાઈ લાગે છે. શું તેને ચિંતામણિ રત્ન ફળીભૂત થયેલ છે કે કોઈ દેવ તેના ઉપર સંતુષ્ટ થયેલ છે? આ બાબત પૂછીને તેનો નિર્ણય કરવો યોગ્ય છે.”

પત્રલેખાએ બ્રહ્મટી ચઢાવી આંખો ફેરવીને કહ્યું કે: “આપણે તેની શી ચિંતા? આપણે તો ધનનું કામ છે, તે ક્યાંથી પ્રાપ્ત થાય છે તેની ચર્ચા કરવાની કાંઈ જરૂર નથી.” આવું રોષવાળું તેનું કહેવું સાંભળીને તે વખતે તો અક્કા તેની પાસેથી ચાલી ગઈ; પરંતુ આ બાબતના પ્રશ્નો વારંવાર પૂછવા લાગી.

તેથી એક વખતે પત્રલેખાએ તે રજપુતને પૂછ્યું કે: “વ્યાપારાદિ ઉદ્યમ કર્યા વગર તમને આટલી બધી સોનામહોરો કેવી રીતે મળે છે?”

તેણે વેશ્યા ઉપર વિશ્વાસ લાવીને નહિ કહેવા લાયક છતાં સત્ય હકીકત કહી દીધી કે: “મને એક

જોપરી પાંચસો સોનામહોરો હમ્મેશાં આપે છે, અને તે જોપરી મારી દેવપૂજના કરંડિયામાં હું રાખું છું.”

પત્રલેખાએ તે વાત અક્કાને કહી. તે ઘરડી બિલાડી જેવી અક્કા પરદ્રોહ કરવામાં હોંશિયાર હતી. તે તરત જ તેવી એક બીજી જોપરી કોઈ સ્થળેથી લઈ આવી, અને તે જોપરી કરંડિયામાં મૂકીને પેલી દેવથી અધિષ્ઠિત થએલી જોપરી અક્કાએ લઈ લીધી, અને તે ગુપ્ત સ્થાને મૂકી દીધી.

બીજા દિવસે તે રજપુતે જોપરી પાસેથી સોનામહોરો માગી, પણ તે મંત્રી નહિ. તેથી તે વિલખો થઈ ગયો, અને વિચારવા લાગ્યો કે: “આ લુચ્ચી વેશ્યાએ મને છેતર્યો લાગે છે. વેશ્યાઓ રક્ત થએલ પુરુષની-પ્રતિષ્ઠા, સુકૃત, વિક્ત, કુળ, શીળ, બળ અને ચશ-આ સાત વસ્તુઓ અવશ્ય હરણ કરી લે છે. વળી ખાધેલા પાનથી લાલ થએલા હોઠની લાલાશ ધોવાઈ ન જાય તો પણ ‘હા તાત! હા માતા! એટલું જ ખોલો છે, પણ હમણાં હવે કાંઈ ખોલવામાં સાર નથી.”

પછી વિચાર કરીને ફરીથી તે જ ગામ તરફ તે ચાલ્યો અને તે જ સ્થળે આવ્યો. ત્યાં પ્રથમ પ્રમાણે જ જોપરીઓ ભાંગવા માંડ્યો. ‘જે ઠેકાણેથી લાલ મળ્યો હોય, ત્યાં સ્વભાવિક જ માણસ ખેંચાય છે’ કેટલીક જોપરીઓ ભાગ્યા પછી એક જોપરી ખોલી કે: “મને તું ભાંગીશ નહિ, તારી ઈચ્છા હશે તે હું તને આપીશ.”

તે સાંભળીને તે સાચું કહે છે કે જોડું “તેનો નિર્ણય કરવા માટે તેણે તે જોપરીને કહ્યું કે: “મને પાંચસો સોનામહોરો આપ.”

તે જોપરીએ કહ્યું કે: “અરે રજપુત! એક હબ્બર ગ્રહણ કર.”

તે સાંભળીને તેણે આમતેમ જોયું, પણ સોનામહોરો દેખાઈ નહિ.

ત્યારે તેણે પૂછ્યું કે: “સોનામહોરો ક્યાં છે?”

ત્યારે જોપરીએ કહ્યું કે: “હું તો માત્ર જોલનારી જોપરી છું, માફ એ કુલક્ષણ છે કે જે માગે તેને હું જોવડું આપીશ તેમ કહું છું, પણ કાંઈ આપતી નથી.”

આ સાંભળીને રજપુતે વિચાર્યું કે: “આ જોપરીથી પણ માફ કાર્ય સિદ્ધ થશે.” એમ વિચારીને તેને ત્યાંથી લઈને હીરપુર ગામે પાછો આવ્યો. પછી પોતાના અંગત મિત્રો પાસેથી એકાદ બે દિવસ માટે એક હબ્બર સોનામહોરો તેણે ઉછીની લીધી, અને પત્રલેખાને ઘેર પહોંચ્યો. પહેલાનાં પ્રમાણે જ દેવતાની પૂજના ચોરડામાં કરંડિઆમાં તે જોપરી રાખી, અને બધાંની હાજરીમાં જ ઘણી રીતે પૂજ કરીને, બે હાથ જોડી તેની પાસે પાંચસો સોનામહોરો તેણે માગી.

તે જોપરીએ કહ્યું કે: “એક હબ્બર લે.”

પછી પોતે જ મૂકેલી એક હબ્બર સોનામહોરો હાથ

ચાલાકીથી તેણે લીધી, અને બધાનાં દેખતાં તે ગણી, તે દેખીને પાસે ઊભેલી સર્વ સ્ત્રીઓ વગેરે ચમત્કાર પામ્યા, અને બોલ્યા કે: “પ્રથમની જોપરી કરતાં પણ આ જોપરી તો વધારે કિંમતી અને પ્રભાવશાળી છે. અહો! તેના માલિકને ધન્ય છે.”

વૃદ્ધ અક્કાએ આ વૃત્તાંત સાંભળીને પત્રલેખાને કહ્યું કે: “વત્સ! આને છેતરીને તે નવી જોપરી આપણે લઈ લેવી છે, અને જુની પાછી કરંડિઆમાં મૂકી દેવી છે.”

પત્રલેખાએ કહ્યું કે: “અવસરે તે પ્રમાણે કરીશ, ઉતાવળી થઈશ નહિ.”

પછી એક વખત રજપુત નગરમાં ફરવા ગયો હતો, ત્યારે પહેલાંની જોપરી કરંડિઆમાં મૂકી દઈને નવી જોપરી તેણે લઈ લીધી, અને તે લોભી સ્ત્રી પોતાને કૃતકૃત્ય માનવા લાગી.

રજપુત બે પહોર ગામમાં ફરીને તેને ઘેર પાછો આવ્યો. ઘેર આવીને તેણે તપાસ કરી તો તે કરંડિઆમાં તેણે જુની જોપરી ફીટી. તેણે વિચાર્યું કે: “અહો! આ જુની જોપરી દેખાય છે, નવી જોપરી અક્કા લઈ ગઈ જણાય છે. અરે હૃદય! હવે આનંદિત થા. ભરતીના મોટા કદલોલોથી પ્રેરાઈને પર્વતમાં કે નદીમાં આવેલું રત્ન પાછું સમુદ્રમાં જ બચ છે.” આ પ્રમાણે આનંદિત થઈને તે વિચારવા લાગ્યો.

પછી તે રાત પૂર્વની માફક જ તે યુવાન હરિણાક્ષી પત્રલેખા સાથે પસાર કરી. સવાર થઈ એટલે તે અસલ ખોપરી લઈને તે જ નગરમાં રહેનારા પોતાના એક મિત્રને ઘર જઈને તે રહ્યો; પત્રલેખાનું ઘર તેણે તણ દીધું. જગતના વ્યક્તિ સમાન સૂર્યોદય થયો, ત્યારે અકકાએ સ્નાન કરી, સુંદર વસ્ત્રો પહેરી, શરીરે વિલેપણ કરી, ખોપરીની પૂજા કરીને ખમણાની આશાથી, તેણે પાંચસો સોનામહોરો માગી. એટલે તે ખોપરીએ કહ્યું કે: “એક હજાર ગ્રહણ કરો.”

કુટ્ટિનીએ પૂછ્યું કે: “આનું શું કારણ?”

તે ખોપરીએ કહ્યું કે: “હું તો ક્ષત ખોલનારી છું, હું કાંઈ દ્રવ્ય આપનારી ખોપરી નથી.” કુટ્ટિનીને તે સાંભળીને બહુ જ પશ્ચાતાપ થયો.

પછી તે રજપુતને એક વખત બહુ જ મીઠા શબ્દો વડે તેણીએ ખોલાવ્યો, એટલે તેણે કહ્યું કે: “હું તારી બધી વાત જાણું છું.”

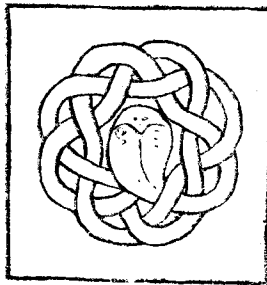
કુટ્ટિનીએ કહ્યું કે: “હું કપટથી આખા જગતને છેતરું છું, પણ તું મને છેતરી.”

તે સાંભળીને રજપુતે કહ્યું કે: “શું તું સાંભળ્યું નથી કે રાક્ષસોને માથે પણ રાક્ષસ હોય છે અથવા શેરને માથે સવા શેર હોય છે.” આ પ્રમાણે કહીને તે ચાલતો થયો.

અક્કા ઉતરી ગએલા મુખવળી થઈને પોતાના ઘેર ચાલી ગઈ.

પેલો રજપુત ઘણા ભોગ ભોગવ્યા પછી અંતે વિરક્ત થઈને વિચારવા લાગ્યો કે: “બુદ્ધિવંત માણુસો પોતાની જાતે જ વિષય સુખને છોડે છે, અને મૂર્ખ માણુસો વિષયોને નથી છોડતા તો પછી વિષયો તેમને છોડે છે.” આ પ્રમાણે વિચાર કરી યોગવિધિથી આત્મસાધના કરીને, તે પરમપદને પ્રાપ્ત થયો.

આ જગતમાં લોભનો પાર નથી. તેથી ડાહ્યા માણુસે જે મળે તેમાં જ સંતોષ માનવો, તે આ કથાનું રહસ્ય છે. ‘સંતોષી સદા સુખી.’

એક નોકરની કથા

૫૦

એક શહેરમાં એક મલેચ્છે ખીન મલેચ્છ પાસેથી ગુલામ ખરીદ્યો. વેચનારે પહેલેથી જ કહ્યું હતું કે: “આ

ગુલામ ભલો છે, દરેક કાર્ય કરી શકે તેવો છે, પ્રમાણિક છે, તેને લખતાં વાંચતાં આવડે છે, શક્તિવાળો છે, સર્વ ગુણસંપન્ન છે, પરંતુ અપશબ્દો બોલવાનો તેનામાં મોટો અવગુણ છે.”

“માણસમાં સર્વ ગુણ હોય પણ જો તે કુવચન બોલતો હોય તો તે મોટો દોષ છે.”

ખરીદનારે કહ્યું કે: “બીજા બધા ગુણો છે, તો એકાદ દોષ ભલો રહ્યો.” એમ કહીને તે ગુલામને પોતાના ઘેર લઈ ગયો અને તેને સર્વ નોકરનો ઉપરી બનાવ્યો. એક વખત રાજના હુકમથી તેનો શેઠ લડાઈમાં જતો હતો, ત્યારે તેણે ગુલામને કહ્યું કે: “મારા હમીર નામના પુત્રનું, આ મનુષ્યોનું, આ ગઘેડાનું અને કાળરી નામની કુતરીનું ખરાબર રક્ષણ કરજે.”

પછી પેલો ગુલામ સારી રીતે કુટુંબનું પાલન કરવા લાગ્યો. કેટલાએક મહિના વીતી ગયા એટલે રાજનું કાર્ય પતી જવાથી તે સ્વેચ્છ પોતાના વતન તરફ આવવા આવ્યો. નગરના પાદરમાં આવીને, પોતાના આવ્યાના સમાચાર કહેવરાવ્યા. એટલે પહેલો જ ઘોડા ઉપર બેસીને ગુલામ શેઠની સામે આવ્યો, અને શેઠને નમસ્કાર કર્યો.

‘આ હુમેશાં અપશબ્દો બોલનાર છે’ એમ તેના પ્રથમના માલિકે કહેલ તે યાદ કરીને તેણે પહેલાં તો કાળરી કુતરીના સમાચાર પૂછ્યા.

ગુલામે કહ્યું કે: “સ્વામી! કાબરી તો મરણ પામી છે.”

શેઠે પૂછ્યું કે: “કેવી રીતે મૃત્યુ પામી?”

ગુલામે કહ્યું કે: “ગઘેડાનું માંસ ખાધું, તેનું અજીર્ણ થવાથી.”

શેઠે પૂછ્યું કે: “ગઘેડો ક્યારે મૃત્યુ પામ્યો?”

ગુલામે કહ્યું કે: “ચિતા સળગાવવા માટે છાણાનો ભારો લઈ જવાથી લોહીની ઉલટી કરીને મૃત્યુ પામ્યો.”

શેઠે પૂછ્યું કે: “ચિતા કેમ સળગાવવી પડી?”

ગુલામે કહ્યું કે: “હમીર નામના આપણા પુત્રના મરણથી.”

શેઠે પૂછ્યું કે: “હમીરનું મરણ શી રીતે થયું?”

ગુલામે કહ્યું કે: “તેણે ઉન્નગરો કર્યો, તેથી તાવ આવ્યો, અને મૃત્યુ પામ્યો.”

શેઠે પૂછ્યું કે: “ઉન્નગરો શા માટે કર્યો?”

ગુલામે કહ્યું કે: “અમારી શેઠાણીને ઘણા વખતથી ક્ષયરોગ થયો હતો, વૈદ્યોએ ઘણા ઉપચાર કર્યા, તો પણ વ્યાધિ મલ્યો નહિ; તેથી શેઠાણી મરણ પામ્યા, એટલે આખા કુટુંબને ઉન્નગરો કરવો પડ્યો. તે પ્રસંગે માતા તરફની ભક્તિને લીધે અમારું કોઈનું વચન હમીરે ગણકાર્યું નહિ; અને ઘણી રાતો સુધી ઉન્નગરો કર્યા, તેથી અસિ મંદ થવાથી તેમને તાવ આવ્યો, અને મૃત્યુ પામ્યા.”

શેઠે કહ્યું કે: “શું મારી પત્ની પણ મરણ પામી? અરે આ શું? આ શું?”

ગુલામે કહ્યું કે: “હા, મરણ પામી.” પોતાના આખા કુટુંબના મરણ પામ્યાની હકીકત સાંભળીને શેઠ કપડાં ફાડવા લાગ્યો અને રોવા વગેરે શોકદર્શક કાર્યો કરવા લાગ્યો. ગુલામ પણ તે જ પ્રમાણે કરવા લાગ્યો.

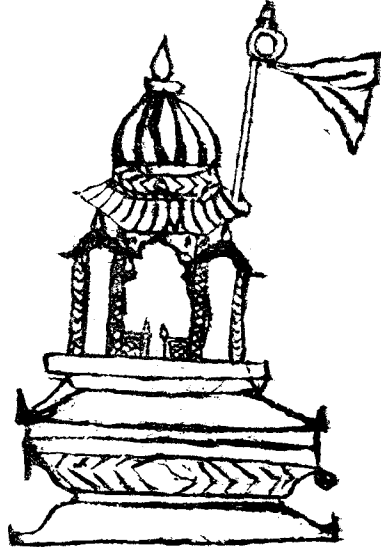
એ જ વખતે ઉત્તમ વસ્ત્રો તથા દાગીનાઓ ધારણ કરીને પુત્ર વગેરે આખું કુટુંબ તે મલેચ્છને મળવા આવ્યું. બધાએ ઉચિત નમસ્કારાદિ કર્યા, મલેચ્છ તો બધાંને દેખીને આનંદિત થયો.

શેઠે ગુલામને પૂછ્યું કે: “અરે ગુલામ! આવું બહુદુઃખ ઉત્પન્ન કરે તેવું અઘટિત તું કેમ બોલ્યો?”

ગુલામે કહ્યું કે: “સ્વામિન! મારા માલિકે ખરીદ કરતી વખતે જ આપને શું કહેલું છે તે યાદ છે કે નહિ? તેણે કહ્યું હતું કે: ‘આનામાં વાણીનો દોષ છે, ખીન્ત સર્વ ગુણો છે.’ તમે તે પ્રમાણે સમજીને જ મને રાખ્યો છે. આજે તે વાતનો તમને સાક્ષાત્ અનુભવ થયો.”

શેઠે ઘેર જઈને આવી દુષ્ટ વાણી બોલનાર ગુલામને કહાડી મૂક્યો.

ઘણા માણસોને અમાંગલિક શબ્દો બોલવાની કુટેવ હોય છે. કોઈને કાંઈ નવું કાર્ય કરતાં દેખે કે શુકનમાં તે અમંગળ શબ્દો જ બોલે છે. આવી વારંવાર અશુભ વાણી બોલવાની ટેવ કદી રાખવી નહિ.

વૈદ્યની કથા

૫૧

“જે પૂર્વનાં પુણ્ય જાગૃત હોય તેો બધાં કાર્યો સિદ્ધ થાય છે.”

ક પૂર નગરમાં એક બ્રાહ્મણ વૈદ્યનો ઘંઘો કરતો હતો. ત્રિકુળા, હિંગાષ્ટક, હિંગાદિ ત્રેવીશો, રાસનાદિ કવાથ વગેરે કાષ્ટ ઔષધિમાં તે હોંશિયાર હતો, પરંતુ રસ-વીર્યાદિ પ્રયોગમાં તે વિચક્ષણ નહોતો. તેનો એવો નિયમ હતો કે જે વ્યાધિમાં જે જે ઔષધિની જરૂર હોય તે જૂદા

જૂદા વાસણોમાંથી પલ અથવા અર્ધપલ પ્રમાણે લઈને તે બધાને આપતો. જે જીવતા તે તેનો સારો સત્કાર કરતા; જે મરણ પામતા તે કર્મવશથી મૃત્યુ પામ્યા તેમ કહેવાતું. સમય પૂરો થયે તે બ્રાહ્મણ વૈદ્ય મરણ પામ્યો.

તેને એક બાર વરસનો દિકરો હતો. તેની માતા જીવતી હતી. વળી તે પુત્રને ઢોરની માફક બહુ ખાવા જોઈતું હતું. લોકો પહેલાંની રૂઢિ પ્રમાણે તેની પાસે આવતા, અને દવા માગતા. તે કાંઈપણ તેમાં જાણતો નહોતો, તેથી તેણે તેની માતાને પૂછ્યું,

માતાએ ઔષધિની બધી શીશીઓ તપાસી, સર્વ ચૂર્ણો તેને બતાવ્યા, અને પુત્રને કહ્યું કે: “હે પુત્ર! આ ચૂર્ણ બધા લોકોને મોટા ભાગે તારા પિતાજી આપતા હતા, તું પણ તે જ પ્રમાણે દરેકને રોગ પૂછીને આ ચૂર્ણ આપજે.” તેણે માતાનાં વચન પ્રમાણે કરવા માંડ્યું.

જે કોઈ ગમે તે વ્યાધિથી પીડાતો આવતો તેને તે ચૂર્ણ આપતો હતો. તેનું પુણ્ય પ્રબળ હેવાથી લોકોના રોગ પણ મટી જતા હતા, તેથી લોકો રાજી થઈને તેનું બહુમાન કરીને, દ્રવ્ય વગેરે આપતા હતા. પુણ્યના ઉદ્ધયથી તે દિવસે દિવસે ધન, ધાન્ય, ઢોર, ઢાંખર વગેરેથી તેના પિતા કરતાં પણ વધારે સમૃદ્ધિવાળો થયો.

એક વખત તે ગામના મુખીની ઘોડી તબેલામાંથી છૂટીને નાશી ગઈ. તે મુખીનો દિકરો તે વૈદ્યને પૂછવા આવ્યો કે: “મારી ઘોડી કયા સ્થળેથી મલશે?” તેણે તેને

હરિતકી ચૂર્ણુ આપ્યું, અને કહ્યું કે: “આ ચૂર્ણુ ખાઓ, એટલે તમારી ઘોડી મળી જશે.” તે ચૂર્ણુ ખાઈને વૈદ્યના ઘેરથી નીકળ્યો. હરિતકી ચૂર્ણુ ખાવાથી તેને રચ લાગ્યો, તેથી ગામ બહાર તળાવકાંઠે તે ગયો. તે સ્થળે જળ પીવા માટે આવેલી પોતાની ઘોડી તેણે દીડી. તે આનંદ પામ્યો, અને ઘોડી ઉપર બેસી તેને ઘેર લાવ્યો. ગામમાં આખાલ વૃદ્ધ સર્વમાં વૈદ્યનો યશ વિસ્તાર પામ્યો કે: “અહો! આ બ્રાહ્મણુ જ્ઞાની છે તેમ જ વૈદ્ય પણ છે.” પછી લોકોએ પહેલાંની માફક ઘણું ધન વગેરે તેને આપ્યું.

તે ગામની નજીકમાં આનંદપુર નામનું ગામ હતું. તે ગામમાં વીરચંદ્ર નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેના અંત:પુરમાં ઘણી રાણીઓ હતી. તેમાંથી એક રાણી રાજાને અપ્રિય હતી; તેથી તે સર્વ કળા જાણનારાઓને વશીકરણ મંત્ર પૂછતી. કોઈનાથી તેના કાર્યની સિદ્ધિ થતી નહોતી. પરંતુ કાર્યના આતુરપણાથી તે સર્વને પૂછ્યા કરતી. એક વખત તેની દાસી કર્પૂરી કોઈ કાર્ય પ્રસંગે આ વૈદ્ય રહેતો હતો તે ગામે આવી. તે વૈદ્યનો યશ તેના સાંભળવામાં આવ્યો.

તેણે સાંભળ્યું કે: “તે બ્રાહ્મણુ તો સર્વજ્ઞ છે.” દાસી તે વૈદ્યના ઘેર ગઈ, અને બહુ આગ્રહ કરીને તેને પોતાની સ્વામિની માટે ઉપાય પૂછ્યો. રાજા વશ થાય તે માટે ઔષધ માગ્યું. વૈદ્યે કહ્યું કે: “આ ચૂર્ણુ તારી સ્વામિનીને આપજે.” એમ કહીને દરેકને આપતો હતો તે ચૂર્ણુ તેને

આપ્યું. તે ચૂર્ણ તેની સ્વામિનીએ ખાધું. તેને બહુ રોચ લાગ્યો. બહુ આડા થવાથી તેનું પેટ બેસી ગયું, અને મરણ પામ્યા જેવી થઈ ગઈ.

દાસીએ રાજને વિનંતી કરી કે: “મહારાજ! અમુક રાજની દીકરી અમુક મહારોગથી પીડાય છે, તે મરણ પામ્યા જેવી થઈ ગઈ છે, તેથી આપ કૃપા કરીને એક વખત તેને જોવા પધારો.” આ પ્રમાણે કહેવાથી રાજ તેને જોવા આવ્યો. તે વખતે આડા બંધ થઈ જવાથી કપડાં પહેરી સ્વસ્થ થઈને રાણી બેઠી હતી.

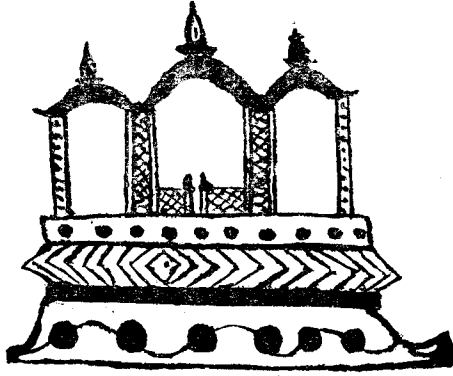
સુંદર રૂપવાળી તેને દેખીને રાજાએ વિચાર્યું કે: “અરે! અસારને ગ્રહણ કરનાર અને સાર વસ્તુના દ્રેષી એવા મને ધિક્કાર છે. આવી સુંદર રૂપવાળી સુંદરી સાથે મેં વાતચીત પણ કરી નહીં, અને જેના તેના સાથે સંસાર સુખ ભોગવ્યું. હવે આજે આ રાણી જ મને વહાલી લાગે છે, તેથી તેને હું પટરાણી પદે આજથી સ્થાપું છું.” આમ નિર્ણય કરીને તરત જ તેને ઘણા ગામ, દેશ, નગર, ઘોડા, હાથી સુવર્ણ તથા આભૂષણોની સ્વામિની કરી. એટલે નમન કરતી એવી અનેક સ્ત્રીઓના કંઠમાં રહેલાં કૂલોના હારોથી તેના ચરણકમળ ચંપાવા લાગ્યા.

પછી રાજા પોતાના મહેલમાં ગયો. રાણી બહુ જ વિસ્મય પામી, અને પેલા પ્રાહ્મણ વૈધને બોલાવીને, સોનાના સિંહાસન ઉપન બેસાડી પુષ્પો વડે તેનું પૂજન કરીને; અને હાથની અંજલિ બેઠીને તેણીએ કહ્યું કે: “આ

તમારી આપેલી લક્ષ્મી છે, હું પણ તમારી દાસી છું; તમારી ઈચ્છાથી ઝેર પણ અમૃત થઈ જાય છે. આ પ્રમાણે કહીને તેને ઘણું ધન આપી બહુ સત્કાર કર્યો, પછી તે હરિતકી વૈદ્ય લીલાવિલાસ કરનારો થયો, કર્ણ જેવો દાતાર થયો અને ઈંદ્રથી પણ અધિક ભોગવિલાસ ભોગવવા લાગ્યો.

જ્યારે પૂર્વ પુણ્યનો ઉદય થાય છે, ત્યારે સર્વ વાત સીધી પડે છે. ગમે તેવું કાર્ય પણ સિદ્ધ થાય છે. ઝેર અમૃત તુલ્ય થઈ જાય છે, અને સર્પ પણ કૂલની માળા થઈ જાય છે.

બહેરા કુટુંબની કથા

પર

‘સારી રીતે કહેલ વાત પણ મૂર્ખ માણસને
વિપરીત પણે પરિણમે છે.’

સુગ્રામ નામના નગરમાં એક બહેર કુટુંબ રહેતું હતું. વૃદ્ધ સાસુ, સસરા તથા યુવાન પુત્ર અને પુત્રવધુ ચારે બહેરાં હતાં. સાસુ સુતર કાંતતી હતી અને રાંધતી હતી. સસરા ખેતરમાં ધાન્ય વગેરેનું રક્ષણ કરતો હતો. પુત્રવધુ ખેતરમાં ભાત લઈને જતી હતી, અને યુવાન પુત્ર ખેતરમાં હળ ખેડતો હતો.

એક વખતે હળ ખેડતા તે યુવાન ખેડતને રસ્તે ચાલ્યા જતા મુસાફરોએ પૂછ્યું કે: “આ રસ્તો અમુક ગામ તરફ જાય છે કે નથી જતો?”

આ સાંભળી તે યુવાન બોલ્યો કે: “અરે! પારકાનું ધન ગ્રહણ કરવાની ઈચ્છાવાળા! આ બળદો મારા ઘેર જન્મેલા છે અને અમે તેને પાળીને મોટા કરેલા છે. શું પૂછો છો આ મારા બળદ છે કે નહિ?”

તે સાંભળીને ‘આ ઘેલો થઈ ગયેલો, વાયડો અગર ભૂતાદિથી ગ્રસ્ત થયેલો લાગે છે’ તેમ ગણીને તેઓ પોતાના ઈચ્છિત રસ્તે ચાલતા થયા.

મધ્યાહ્ન સમયે તેની પત્નીએ ભાત આણ્યો. તે ભાત ખાવા બેઠો. પછી મૂછે હાથ દઈને પોતાની પત્ની આગળ કહેવા લાગ્યો કે: “મેં તે દુષ્ટોને બહુ સાવચેતીથી કાઢી મૂક્યા.”

આ સાંભળી તે બહેરી પત્ની બોલી કે: “શું કહ્યું? ભાતમાં વધારે મીઠું છે કે ઓછું છે? શું તે બહુ ચીકણો છે કે લુખો છે? શું ઓછો છે કે વધારે છે? મોડો કરેલો છે કે વહેલો કરેલો છે? તેમાં મને શું કહો છો? તમારી માતા તે જાણે છે. જે ઠપકો આપવો હોય તે તેમને આપજો.”

પછી તે ખેતરથી સાસુ પાસે ગઈ અને ક્રોધપૂર્વક પોતે સમજી હતી તે પ્રમાણે સાસુને કહેવા લાગી. સાસુ બોલી કે: “એ પુટેલા કપાળવાળી સુતર જાડું વણાય છે કે પાતળું તેની તારે શી પંચાત? જાડું સુતર હશે તો પણ વૃદ્ધ કણ્ઠીનું વસ્ત્ર તો જરૂર વણાશે. તને શું એટલી પણ ખબર પડતી નથી? ધિક્કાર છે તને!”

પછી તે આંસુ ભરેલા મુખ સહિત વૃદ્ધ ડોસા તરફ જોતી મનમાં આવે તેમ જોલવા લાગી.

વૃદ્ધ સસરાએ જવાબ આપ્યો કે: “જ્યાં સુધી હું ખેતરની રક્ષા કરનાર છું ત્યાં સુધી અનાજના દાણાનો એક પણ કણ નાશ પામે તો હું તપાવેલું કરું અહણુ કરું. તપાવેલી કોડી અહણુ કરું. આ તો વૃદ્ધ માણસોને જેમ તેમ હલકા પાડવા એવો તમારા કુટુંબનો આચાર જણાય છે.”

આ પ્રમાણે એક કાંઈ, બીજે કાંઈ, ત્રીજે કાંઈ અને ચોથો કાંઈ, બુદ્ધિવાનને ગ્રાહ્ય ન થાય તેવું બોલે છે. આવા સ્થળે ડાહ્યા માણસોએ મૌન ધારણ કરવું તે જ ઉત્તમ છે.

લાડવાની કથા

૫૩

‘જે સ્થળે બધા લોભી જ રહેતા હોય, અને
જે સ્થળે મંદબુદ્ધિવાળા જ રહેતા હોય તે સ્થળે
જવામાં સાર નથી.’

સુઘોષ નામના ગામમાં સર્વપશુ નામનો એક તાપસ
રહેતો હતો. તે તાપસની કાકડી, રીંગણા, બમકળ,
દાડમ વગેરે ફળોવાળાં વૃક્ષોથી ભરેલી એક વાડી હતી.
તેના ઉપર તે બરાબર ધ્યાન આપીને તાપસ તેની રક્ષા
કરતો હતો.

એક દિવસ તે વાડીમાં જુદી જુદી જગાએ ગાયેનાં
પગલાં પડેલા તેણે દીઠા; તેથી તે શેષપૂર્વક વિચારવા

લાગ્યો કે: “કોઈ હરામખોર મારી આ વાડીમાં ગાયોને ચારી બંધ છે.”

પછી રાત્રે હાથમાં એક મોટી ડાંગ લઈને સાવધાન થઈને તે બગતો બેઠો. તેવામાં તે વાડીમાં આકાશમાંથી ઉતરીને એક ગાય લીલું ઘાસ તથા વેલાઓનું ભક્ષણ કરવા લાગી. તાપસ તે ગાયના પૂંછડે વળગી પડ્યો. તે ગાય તરત જ પક્ષીની માફક આકાશમાં ઉડી; અને સ્વર્ગમાં રહેલા કરતા કિલ્લાવાળા એક ઉંચા મહેલ પાસે તે તાપસ સહિત ગઈ.

પછી તે મહેલમાં વસનારી તે ગાયે તાપસને જોલાવીને કહ્યું કે: “અરે તાપસ! હું કામધેનુ ગાય છું, આ માંઝ ઘર છે, સર્વ સ્થળેથી ફળ, ફૂલ, ધાન્ય, દૂધ વગેરે મને પુષ્કળ મળે તેવું છે, પરંતુ મારા સ્વભાવના લીધે ખીજના ખેતરમાં ચરવા જવાની ઈચ્છાથી રાત્રે તારી સુંદર લીલી વાડીની કુંજેમાં ચરવા માટે હું હમેશાં આવું છું; અને તારી વાડીમાં પત્ર તથા ફળાદિકનો હું સ્વાદ લઉં છું. તું હમેશાં મારા પૂંછડે વળગીને અહીં મારા મહેલમાં આવજો અને લાડવા ખાઈ જજો; અને હું હમેશાં તારી વાડીમાં આવીશ.”

આ પ્રમાણે કહીને તે તાપસને લાડવા ખવડાવ્યા. લાડવા ખાઈને તાપસ સંતુષ્ટ થયો અને ખીજ દિવસે ત્યાં જ રહીને રાતના ગાયના પૂંછડે વળગીને પોતાના મઠમાં આવી ગયો. પછી જ્યારે લાડવા ખાવાની ઈચ્છા થતી,

ત્યારે તે પૂવોક્ત રીતે પોતાના મનોરથો પૂરા કરતો હતો.

એક દિવસ તે કામધેનુને તેણે કહ્યું કે: “જો તારી રબ્બ હોય તો એક દિવસ મારા સર્વ પરિવારને તારા લાડવાનો આસ્વાદ કરાવું આટલી રબ્બ કૃપા કરીને આપ, અને તારો વિશેષ પ્રસાદપાત્ર મને કર. જે ઘણાઓ દેખે તે વિશેષ મિષ્ટ લાગે છે. વળી તમને (દેવાને) તે અસાધ્ય નથી.”

કામધેનુએ તે માગણી કબુલ કરી, અને જવાબ આપ્યો કે: “તું મારા પૂંછડાને વળગજે, તારો શિષ્ય તારા પગને વળગે, તેના પગને ખીજો શિષ્ય વળગે; આ પ્રમાણે એક ખીજાને પગે વળગીને તમે બધા અત્રે આવજો. મને તેમાં વાંધો નથી.” તાપસ આ સાંભળીને સંતુષ્ટ થયો.

પછી પરિજનો પાસે જઈને યજમાન અને અન્ય સંબંધીઓને યોલાવીને કહ્યું કે: “બધા વાડીમાં એકઠા થજો, કામધેનુ ગાયના સિંહ કેસરીઆ લાડવા ખાવા જવાનું છે.” તે સાંભળીને તે બધા લોભાયા, આનંદ પામ્યા અને વાડીમાં એકઠા થયા.

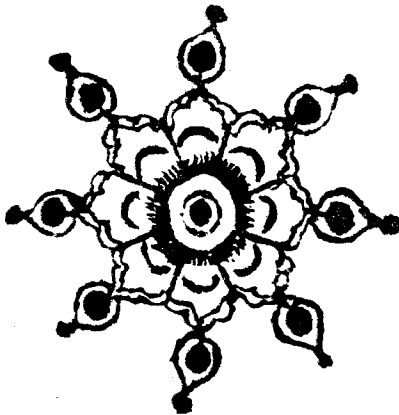
સમય થયો ત્યારે ગાય આવી. તાપસ તેને પૂંછડે વળગી ગયો. તેના બંને પગે એક શિષ્ય વળગ્યો, તે પ્રમાણે આખું ટોળું એક ખીજાના પગે વળગી ગયું. ગાય ઉડી, તે સાથે તે બધા ઉડ્યા.

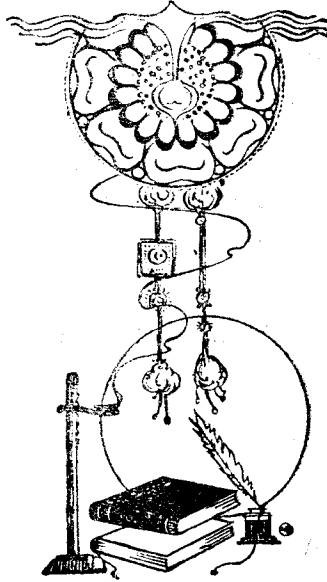
આકાશમાર્ગે જતાં તેમાંથી એક શિષ્યે પૂછ્યું: “ગુરુ

મહારાજ! જે લાડવા ખાવા માટે આપ અમને લઈ
બચો છો તે કેવા અને કેટલા મોટા છે?”

તેના ઉત્તરમાં તત્વનો અજ્ઞાત તે તાપસ હાથ
પહોળા કરીને દેખાડવા લાગ્યો કે: “તે આટલા મોટા છે.”
પરંતુ હાથ પહોળા કરતાં તેનો હાથ ગાયના પૂંછડેથી
છૂટી ગયો, અને તેને વળગેલા બધા નીચે પડ્યા. તે બધાને
શરીરે મોટા ઘા પડ્યા અને તેના પરિણામે બધા
મૃત્યુ પામ્યા.

અતિ લોભ તે પાપનું મૂળ છે. લોભ સર્વનો
વિનાશ કરે છે, માટે અનિશય લોભ કોઈએ
કરવો નહિ.

વ્યાસજીની કથા

૫૪

‘અમરથાને ગુણ પ્રગટ કરવાથી નુકશાન જ થાય છે.’

ગુર્જર દેશના એક ઉત્તમ નગરમાં શ્રુતિ, વેદ, પુરાણ વગેરેમાં કુશળ એક વ્યાસજી રહેતા હતા. વ્યાસજી ઉત્તમ સ્વરવાણા, વક્તા અને ઉંમર લાયક હતા.

વળી તે કવિ, વાદી અને વ્યાકરણશાસ્ત્રી હતા. તેણે ઘણા રાજાઓને રંજિત કર્યા હતા.

જ્ઞાનનો ખડુ મદ થવાથી એક વખતે તે વ્યાસજી વિચાર કરવા લાગ્યા કે: ‘મરુદેશમાં લોકો સ્થૂળ બુદ્ધિવાળા હોય છે, અને તેથી જલદી બોધ ન પામે તેવા હોય છે, તેઓને પણ હું બોધ પમાડું.’ આવો વિચાર કરીને તે દેશ તરફ જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા. મિત્રોએ તેમને પૂછ્યું કે ‘કયા દેશ તરફ જવાની તૈયારી કરો છો?’ તેણે કહ્યું કે ‘મરુદેશ તરફ જવાની ઇચ્છા છે.’

મિત્રોએ કહ્યું કે: “તે તરફના રહેવાસીઓ જડ બુદ્ધિવાળા હોવાથી, તમારાથી બોધ પામે તેવા નથી. પથ્થર ટાંકવાના કામમાં વપરાતી છીણીથી મોતીને છિદ્ર પાડી શકાતા નથી.” આ પ્રમાણે તેને વાર્યા છતાં કેાઇનું પણ માન્યા વગર વ્યાસજી ત્યાં ગયા. મરુદેશમાં તેણે એક મોટું ગામ જોઈને, તેમાં પ્રવેશ કર્યો. પછી એક ઘરમાં એક ડોસીમા પાસે જઈને, મોટા અવાજે તેને કથા કહેવા લાગ્યો. પાંચ સાત દિવસ સુધી આ જ પ્રમાણે તે ડોસી પાસે જઈને તે કથા કહેતો હતો. જ્યારે જ્યારે વ્યાસ બોલતો હતો, ત્યારે ત્યારે તે ડોસી આંસુ પાડતી હતી. વ્યાસ મનમાં સમજતો હતો કે: “આ ડોસી ખુશ થઈને મને દ્રવ્ય આપશે.”

એક દિવસ તે ડોસીએ પોતાને ખડુ ચતુર માનતા

એવા પોતાના મૂર્ખ પુત્રોને કહ્યું કે: “અરે પુત્રો! એક બ્રાહ્મણ આપણા યુવાન બળદને રોગ થયો હતો, તેવા જ રોગવાળો પરદેશથી અહીં આવેલ છે. તેથી તે મોટા અવાજે પોકાર કરે છે. તેને દેખીને મને બહુ ખેદ થાય છે. આ બ્રાહ્મણ આપણા આશ્રયે આવીને રહેલ છે. તેઓએ કહ્યું કે અમે પણ તેને બરાડા પાડતો સાંભળ્યો છે. અમે પણ તેના પેટ ઉપર ડામ દઈને, તેને સાન્ને કરીશું,”

ડોસીએ કહ્યું કે: “તમારો વિચાર બરોબર છે.”

બીજા દિવસે કથા કરવા વ્યાસજી આવ્યા. ત્યારે ચારે ભાઈઓએ, તેને નીચે પાડી નાખીને તેના ઉપર બેસી ગયા, અને તેને ડામ દેવા લાગ્યા. વ્યાસજી ખૂસો પાડવા લાગ્યા, ત્યારે તેઓએ કહ્યું કે: “હજી મર્મસ્થાનમાં ડામની બરાબર અસર થઈ નથી. તે સ્થળે ડામની બરાબર અસર થશે, એટલે તે સુખેથી આંખો મીચીને સૂઈ જશે.” વ્યાસ તે સાંભળીને આંખો મીચી ચૂપ થઈ ગયો અને શાંતિથી પડ્યો રહ્યો. પછી તેઓ બોલ્યા કે: “અહીં જરા ભ્રેશથી ડામ દો, તપેલું લોહું બરાબર દબાવીએ નહિ તો મર્મસ્થાનમાં ડામની અસર થતી નથી.” આ પ્રમાણે પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે તે વ્યાસજીને, હેરાન કરીને તેઓએ છૂટા કર્યાં. જ્યારે તે બધા ડામ સૂકાઈ ગયા, ત્યારે વ્યાસજી પોતાના વતનમાં પોતાના ઘેર પાછા આવી પહોંચ્યા.

મિત્રોએ પૂછ્યું કે: “વ્યાસજી! મરુદેશમાંથી શું કમાઈ લાવ્યા.” તેઓને હસીને ડામ દેખાડીને કહ્યું કે: “આ છાપ મળી.”

આ કથાનો સાર એજ છે કે: “અયોગ્ય માણસો પાસે અને અયોગ્ય સ્થળે સ્વર્ગુણનો પ્રકાશ કરવો નહિ.”

એક ડોસીની કથા

પપ

પારકાની નિંદા કરવી તે મહા પાપ છે.

શલિગ્રામમાં સુંદર નામનો શેઠ રહેતો હતો. તે દયાવાન અને દાતાર હતો. 'જેને દેરથી અતિથિ પાછો ફરે છે, તે અતિથિ તેને પોતાનું પાપ આપતો જાય છે; અને નહિ દેનારના પુણ્યનું હરણુ કરે છે.' આ પ્રમાણેના શાસ્ત્રોક્ત વાક્યને તે શેઠ જાણતો હતો, તેથી તે દીન, અનાથ, રોગી, મુસાફર વગેરે જે કોઈ આવે તેને દહીં, છાશ, દૂધ, માખણ, વસ્ત્ર, અન્ન, આશ્રય વગેરે આપીને પરોપકાર કરતો હતો. તેના આવા સત્કાર્યોથી તેની કીર્તિ ચારે બાજુ ફેલાઈ હતી. 'લોકો દાતાને જ ઈચ્છે છે, પણ દાન નહિ દેનાર એવા ધનવાનને કોઈ ઈચ્છતું નથી. લોકો વરસાદ આવે તેમ ઈચ્છે છે, પણ સમુદ્ર આવે તેમ

કોઈ ઈચ્છતું નથી.’

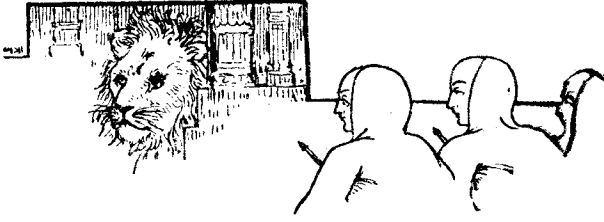
તેની પાડોશમાં એક ડાસી રહેતી હતી. તે તેની હુમેશાં નિંદા કરતી કે: “આ કેટલાક પરદેશીઓને જમાડી તેમનું ધન લઈને ખાડામાં નાખી દે છે. કેટલાકની થાપણુ ઓળવીને પાછી આપતો નથી. જોયો એ શેઠને અને તેના ધર્મીપણુને!” એક દિવસ રાતના કોઈ ભૂખ્યો અને તરસ્યો સંન્યાસી તેના ઘેર આવ્યો. તે વખતે શેઠના ઘરમાં કોઈ ખાવા લાયક ચીજ હતી નહિ, તેમ પીવાનું પણ હતું નહિ; તેથી તે દાનેશ્વરી શેઠ કોઈ ભરવાડણુને ઘેર જઈને છાશ લઈ આવ્યો, અને તેને તે પાઈ. તે તૃપાતુર સંન્યાસી છાશ પીધી કે તરત જ મરણ પામ્યો.

ગોવાલણી જ્યારે છાશ માથે લઈને આવતી હતી ત્યારે છાશવાળા વાસણનું મોં ઉઘાડું હોવાથી, એક ગરૂડ પક્ષીએ પકડેલો સર્પ ઉઘો લટકતો હતો, તેના મોંમાંથી તે છાશમાં વિષ પડેલું હતું તેથી તેવી છાશ પીવાને લીધે જ સંન્યાસી મરણ પામ્યો હતો.

સવારે તે સંન્યાસીને મરેલો દેખીને ડાસી બોલવા લાગી કે: “આ દાતારનું ચરિત્ર જુઓ. આ સંન્યાસીનું મરણુ તેના ધૂર્તપણાની સાક્ષી પૂરે છે.” એ વખતે તે સંન્યાસીની હત્યા ભમતી ભમતી વિચારતી હતી કે: “હું કોને ચોટું? આ દાતા તો વિશુદ્ધ આત્માવાળો છે, સર્પ પણ પરવશ છે; સર્પને પકડવાનો ગરૂડનો ધર્મ છે, ભરવાડણુ નિર્દોષ છે. તેથી મારે કોને ચોટવું.” આ પ્રમાણે વિચાર

કરીને, હત્યાદેવી નિંદામાં તત્પર ડોસીને ચોટી; તેથી ડોસી તરત જ શ્યામ, કુબડી, કુટ્ટિની, ખરાબ સ્વરવાળી, તથા બહેરી થઈ ગઈ, હત્યાએ સ્વસ્થ થઈને બધી હકીકત લોકોને કહી, અને બધાનાં સાંભળતાં તેણે કહ્યું કે: “માતા તો પુત્રની વિષ્ટા ઠીકરામાં લે છે, પરંતુ દુર્જન તો પારકો મળ તેની નિંદા કરવા વડે ગ્રહણ કરે છે, તેથી તે માતા કરતાં પણ વિશેષ છે.” આ ડોસી પારકી નિંદા કરનાર હોવાથી પાપી છે.

બુદ્ધિ અને સિદ્ધિની કથા

૧૬

‘અતિ લોભ કરવો નહિ; તેમ તદ્દન નિર્લોભી પણ થવું નહિ. અતિ લોભથી ગ્રસાએલા આત્માઓની બુદ્ધિ પ્રાયે બહાર મારી જાય છે.’

એક ગામમાં એ વૃદ્ધ ડોસીઓ રહેતી હતી. એકનું નામ બુદ્ધિ અને બીજાનું નામ સિદ્ધિ હતું. બંને ડોસીઓ સાધારણ સ્થિતિની હતી. ગામની બહાર સાધિષ્ઠાન ચક્ષુનું એક મંદિર હતું. બુદ્ધિ ડોસીએ તે મંદિરનો કચરો ત્રણ વખત કાઢવા માંડ્યો, અને હમેશાં તે ચક્ષુ આગળ ઉત્તમ નૈવેદ્ય ધરીને તેની ભક્તિ કરવા માંડી.

ચક્ષુ બુદ્ધિ ડોસીની ભક્તિથી સંતુષ્ટ થયો, અને બોલ્યો કે: “હે બુદ્ધિ ડોસી! તું નિશ્ચિત થા! હમેશાં મારા પગ ઉપર રહેલી એકેક સોનામહોર તને મળશે.” તે દિવસથી તેને એકેક સોનામહોર હમેશાં મળવા લાગી;

તેથી તે પૈસાદાર થવા લાગી. તે જીર્ણ વસ્ત્રોના બદલે, રેશમી વસ્ત્રો પહેરવા લાગી. પહેલાં કોદરા અને કળથી પણ મુશ્કેલીથી મલતા હતા, પરંતુ હવે તો ઘી, દૂધ વગેરે ખાવા લાગી. પહેલાંની ઘાસની ઝુંપડીના બદલે, ચક્ષુની મહેરબાની મેળવ્યા પછી ખારીઓ તથા જળીઓથી શોભતા સુંદર મકાનમાં રહેવા લાગી. પહેલાં પોતે લોકોનું દરવાનું, ખાંડવાનું કામ કરતી હતી; તેના બદલે હવે તો ઉત્તમ દાસીઓથી સેવાવા લાગી.

બુદ્ધિ ડોસીનો આવો વૈભવ દેખીને સિદ્ધિને તેની બહુ અદેખાઈ આવવા લાગી અને તે વિચારવા લાગી કે: “આ બુદ્ધિને આટલા બધા પૈસા ક્યાંથી પ્રાપ્ત થયા. હું તેની બેનપણી છું, માટે વિશ્વાસ પમાડીને હું તેણીને પૂછી લઉં.”

આવો વિચાર કરીને સિદ્ધિ બુદ્ધિની પાસે ગઈ, અને તેને પૂછ્યું કે: “બહેન! તમને આટલી બધી ઋદ્ધિ કેવી રીતે પ્રાપ્ત થઈ.” બુદ્ધિ હૃદયની લોળી હોવાથી, ચક્ષુ સંતુષ્ટ થયાની બધી હકીકત કહી સંભળાવી. સિદ્ધિ પોતાના ઘેર ગઈ. પછી તે ચક્ષુમંદિરમાં જઈને, આંગણામાં કંકુના સાથિયાની રચના કરી, સ્નાન કરીને, વિવિધ પ્રકારના પુષ્પાદિક વડે ચક્ષુનું પૂજન કરવા લાગી. વળી દાન વગેરે દઈને, ચક્ષુની વિશેષ પ્રકારે આરાધના કરવા લાગી. આ પ્રમાણે નિરંતર સેવા કરતાં તે ચક્ષુ પ્રસન્ન થઈને સિદ્ધિ ડોસીને કહેવા લાગ્યો કે: “હે પુણ્યવાન! હું તારા ઉપર

તુષ્ટમાન થયો છું. તારે જે જોઈએ તે માગણી કર.”

સિદ્ધિએ યક્ષને કહ્યું કે: “તમે મારી સખી બુદ્ધિને જે આપો છો, તેના કરતાં બમણું મને આપો.” “તથાસ્તુ” એમ કહીને યક્ષ અદૃશ્ય થઈ ગયો. આ રીતે સિદ્ધિએ બુદ્ધિ કરતાં અધિક ઋદ્ધિ મેળવી, અને તેના કરતાં વિશેષ શોભાને પ્રાપ્ત કરી.

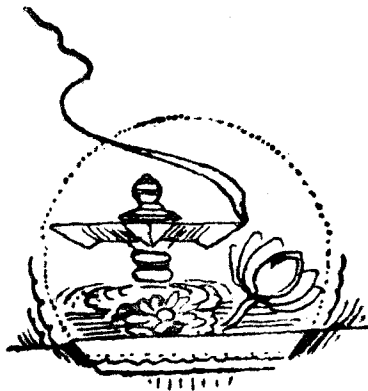
બુદ્ધિએ સિદ્ધિને પોતાના કરતાં અધિક સમૃદ્ધિવાન દેખીને ફરીથી તે યક્ષની આરાધના કરી. યક્ષે ફરીથી પ્રસન્ન થઈને, તેને સિદ્ધિ કરતાં બમણી સમૃદ્ધિ આપી. ફરીથી સિદ્ધિએ પણ યક્ષની આરાધના કરી. તેથી તે તુષ્ટમાન થઈને બોલ્યો કે: “માગ માગ, માગે તે આપું.”

યક્ષના આ પ્રમાણેના વચનો સાંભળીને, દ્વેષથી અંધ થઈ ગયેલી સિદ્ધિએ વિચાર કર્યો કે: “હું જે કાંઈ માગીશ, તેના કરતાં બમણું, બુદ્ધિ યક્ષની આરાધના કરીને તેની પાસે માગશે. તે મારી ઉપર બહુ અદેખાઈ રાખીને, મારી હરીફાઈ કરે છે; તેથી હવે એવું માગું કે જેનાથી તે બમણું માગે તો, તેણીને મોટું દુઃખ સહન કરવું પડે.” એમ નક્કી કરીને સિદ્ધિએ માગણી કરી કે: “હું યક્ષરાજ! મારી એક આંખ કાણી કરો.”

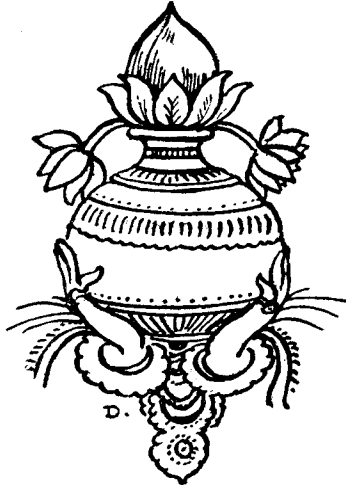
યક્ષે કહ્યું કે: “તથાસ્તુ” સિદ્ધિ તરત જ એક આંખે કાણી થઈ; છતાં પુષ્કળ ઠાઠમાઠથી સર્વત્ર ફરવા લાગી. બુદ્ધિએ તેની સમૃદ્ધિ જોઈને ફરીથી યક્ષની આરાધના કરી;

અને સિદ્ધિ કરતાં દરેક વસ્તુ ખમણી માગી. યજ્ઞે કહ્યું કે: “તથાસ્તુ.” તેમ કહેતાં જ યુદ્ધિ ડાસી ળને આંખોએ અંધ થયા, પછી બહુ જ પશ્ચાતાપ કરવા લાગ્યા.

‘અતિ લોભ તે પાપનું મૂળ.’ બહુ લોભ કરવાથી અંતે સર્વનો મૂળમાંથી નાશ થાય છે; માટે બહુ લોભ કરવો છોડી દઈને, જે મળે તેમાં સંતોષ માનવો.

નિધાન પ્રાપ્તિની કથા

૫૭

પરસ્પર બહુ જ મિત્રભાવ ધરાવતા બે પુરુષોએ એક વખતે કોઈ પ્રદેશમાં ફરતા ફરતા નિધાન પ્રાપ્તિ કર્યું. તેમાંથી એક કપટી મિત્ર બોલ્યો કે: “શુભ દિવસે સારા ચોઘડીએ આપણે આ લઈ જઈશું.” બીજા મિત્રે સરલ પણે તે વાત સ્વીકારી. પછી તે કપટી મિત્રે તે સ્થળે રાત્રે આવીને, તે નિધાન લઈ લીધું અને તે સ્થળે કોલસા નાંખીને તે સ્થળ ઢાંકી દીધું.

બીજા દિવસે બંને મિત્રો ત્યાં આવ્યા, અને નિધાનનું સ્થલ જોતાં ત્યાં કોલસા દેખ્યા. પેલો કપટી મિત્ર પોક

મૂત્રીને રોવા લાગ્યો કે: “અરે! આપણે ઓછા પુણ્યવાળા છીએ. દેવે પ્રથમ આપણને આંખો આપીને પછી તે ફેાડી નાંખી; કારણકે પ્રથમ નિધાન દેખાડીને, પછી ત્યાં કોલસા દેખાડ્યા.”

આ પ્રમાણે બોલતો બોલતો બીજા મિત્રના મુખ સામે જોવા લાગ્યો. બીજાએ બહુ ડું કે: “ખરેખર! આ કપટીએ જ ધન હરણ કર્યું જણાય છે.” તેણે પણ મુખાકૃતિનો ભાવ છુપાવી રાખીને, શિખામણ આપવાના હેતુથી કહ્યું કે “મિત્ર! ખેદ કરવાથી કાંઈ ગએલું નિધાન પાછું આવવાનું નથી.” પછી ંને પોતપોતાને ઘેર ગયા.

બીજા મિત્રે ઘેર જઈને તે માયાવી મિત્રના જેવી જ એક પથ્થરની મૂર્તિ કરાવી, અને જે વાંદરા વેચાતા લીધા. પછી તે મિત્રની પ્રતિમાના ખોળામાં, હાથમાં, ખભા ઉપર, મસ્તક ઉપર એમ બધા સ્થળોએ વાંદરાઓને ખાવા યોગ્ય લક્ષ્ય મૂક્યું. પછી ંને વાંદરાઓને ત્યાં લાવીને છૂટા મૂક્યા. એટલે ભૂખ્યા વાંદરાઓ તે મૂર્તિ ઉપરથી લક્ષ્ય ખાવા માંડ્યા. આ પ્રમાણે હમેશાં કરવાથી તે વાંદરાઓનો તેવો સ્વભાવ થઈ ગયો.

એક વખતે કોઈ પર્વના દિવસે, તે બીજા મિત્રે પેલા કપટી મિત્રના જે પુત્રોને જન્મવાનું આમંત્રણ આપ્યું. ભોજન સમયે તે ંને તેના ઘેર આવ્યા. મોટા ઠાઠથી તે ંનેને જમાડ્યા. ભોજન કરી રહ્યા પછી, સુખે કરીને રહી શકાય તેવા સ્થળે તે ંનેને છુપાવી દીધા. જે ત્રણ દિવસ

સુધી પુત્રો ઘેર પાછા ન આવવાથી, તેઓની તપાસ કરવા માટે કપટી મિત્ર તેના ઘેર આવ્યો, અને પોતાના પુત્રો કેમ ન આવ્યા? એમ પૂછ્યું.

બીજા મિત્રે કપટી મિત્રને કહ્યું કે: “ભાઈ! તારા બંને પુત્રો તો વાંદરા થઈ ગયા છે.” તે સાંભળી મનમાં આશ્ચર્ય પામતો અને ખેદ સહિત તે મિત્રના ઘરમાં ગયો. તે વખતે જે સ્થલે તેની મૂર્તિ રાખેલી હતી, તે સ્થલેથી મૂર્તિ ખસેડી લઈને કપટી મિત્રને તેણે બેસાડ્યો, અને પછી વાંદરાઓને છુટા મૂકી દીધા.

પછી તે બંને વાંદરાઓ કિલકિલ શબ્દ કરતા તેના બોળામાં, માથા ઉપર, તથા ખભા ઉપર ચડી ગયા. બીજા મિત્રે તેને કહ્યું કે: “મિત્ર! આ તારા પુત્રો છે, તેથી તારા ઉપરનો સ્નેહ તેઓ દેખાડે છે તે જો.”

કપટી મિત્રે પૂછ્યું કે: “અરે મિત્ર! મારા બંને પુત્રો મનુષ્ય હતા, તે વાંદરા કેવી રીતે થઈ ગયા?”

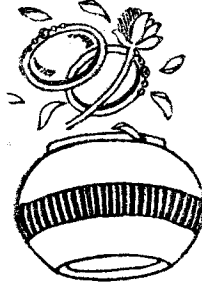
તે મિત્રે કહ્યું કે: “તારા કર્મના પ્રતિકૂળપણાથી તેમ થયું છે. તું જ વિચાર કર કે સોનાના કોલસા થઈ બન્ય છે? પરંતુ જેવી રીતે આપણા કર્મના પ્રતિકૂળપણાથી સોનાના કોલસા થઈ ગયા, તેવી જ રીતે તારા પુત્રો પણ વાંદરા થઈ ગયા.”

આ પ્રમાણે સાંભળીને કપટી મિત્રે વિચાર કર્યો કે: “ખરેખર! આ મિત્રે મને ચોળખી લીધો છે, તેથી જો હવે હું વધારે કાંઈક બોલીશ તો મને રાજદરબારમાં લઈ

જઈને બધી વાત પ્રગટ કરી દેશે, અને મારા પુત્રો મનુષ્ય થશે જ નહિ.” પછી તે મિત્રે બધી વાત કબુલ કરી, અને નિધાનમાંથી તેનો ભાગ આપી દીધો; એટલે બીજા મિત્રે તેના બંને પુત્રો પાછા સોંપી દીધા.

બુદ્ધિવાન પુરુષને કાંઈપણ અપ્રાપ્ય નથી. સર્વ વસ્તુ યુક્તિથી તે થોડા પ્રયત્ને મેળવી શકે છે.

ભિક્ષુના ખખ્ખરની કથા

૫૮

એક પરિવાજક પાસે બહુ મોટું રૂપાનું એક ખખ્ખર હતું. તે પરિવાજક એક વાર જે સાંભળતો, તે તરત જ ચાદ રાખી શકતો હતો. તેથી બુદ્ધિના મદથી તે જ્યાં જતો ત્યાં પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક બોલતો કે: “જે કોઈ મને ન આવડતું હોય તેવું અપૂર્વ સંભળાવશે, તેને આ ખખ્ખર આપી દઈશ.” પરંતુ કોઈ તેને અપૂર્વ શ્લોકાદિ સંભળાવવા શક્તિવંત થતું નહિ.

જે કાંઈ તે સાંભળતો તે તરત જ અસ્ખલિતપણે સામું કહી સંભળાવતો હતો, અને કહેતો કે: “આ તો મેં પૂર્વે પણ સાંભળ્યું છે, નહિ તો હું કેવી રીતે અસ્ખલિતપણે બોલી શકું.” આ રીતે તે પરિવાજકની સર્વત્ર ખ્યાતિ થઈ.

એક વખત એક સિદ્ધપુત્રે તેની એવી પ્રતિજ્ઞા

સાંભળીને તેને કહ્યું કે: “હું તને અપૂર્વ શ્લોક સાંભળાવીશ.” તે સાંભળવાને ઘણા માણસો એકઠા થયા હતા. રાત્રની પાસે બંને પહોંચી ગયા. સિદ્ધપુત્રે કહ્યું કે:

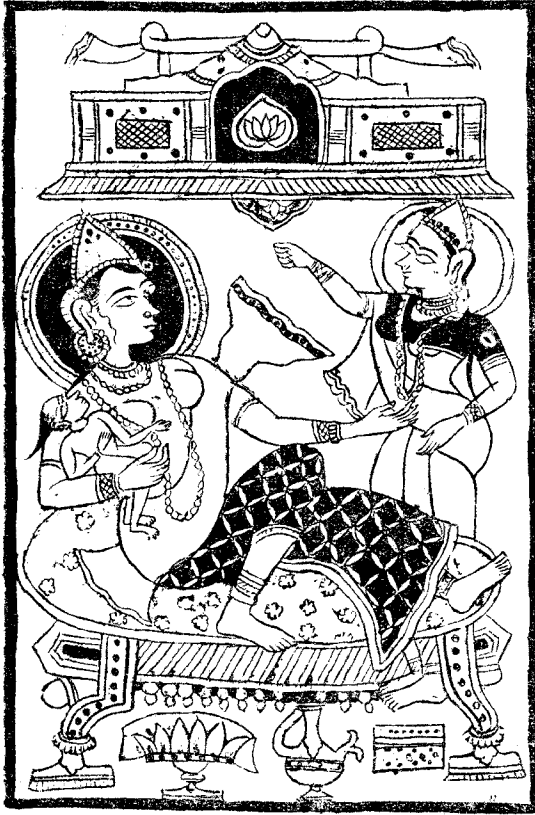
“તુજ્ઞ પિયા મહપિતૃણો, ધીરેઈ અણુણગં સયસહસ્તં ।

જઈ સુયત્વં દિજ્જઈ, અહ ન સુર્યં રવોરયં દેસુ ॥૧॥

મારા પિતાએ તારા પિતાને એક લક્ષ સોનામહોરો ધીરેલ છે, જો તે આ હકીકત પહેલાં સાંભળી હોય તો તે સોનામહોરો આપ; અને ન સાંભળી હોય તો આ અપ્પર આપ.” આ સાંભળીને પરિત્રાન્ક ગભરાયો, અપ્પર આપી દીધું અને સિદ્ધપુત્રની જીત કબુલ કરી.

બુદ્ધિબળ આગળ બીજાં સર્વ બળો તુરંત થઈ જાય છે; સર્વના ગર્વને બુદ્ધિબળથી જીતી શકાય છે.

નેમિત્તિકની કથા

૫૯

એક નગરમાં એક સિદ્ધપુત્ર રહેતો હતો. તેને એ શિષ્યો હતા, તેઓ તેની પાસે નિમિત્તશાસ્ત્રનો અભ્યાસ

કરતા હતા. આ બે શિષ્યોમાંથી એક બહુમાનપૂર્વક ગુરુનો વિનય કરવામાં હમેશાં તત્પર રહેતો, અને ગુરુજી બે કાંઈ ઉપદેશ કરતા તેના ઉપર પોતાના મનમાં હમેશાં મનન કર્યા કરતો હતો. તે પ્રમાણે કરતા તેને કાંઈ શંકા ઉપસ્થિત થતી, તે ફરીથી ગુરુ પાસે જઈને વિનયથી પૂછતો હતો. આ રીતે વારંવાર પૂછવાથી અને નિરંતર મનન કરવાથી તે નિમિત્તશાસ્ત્રમાં ઘણો પારંગત થયો. બીજા શિષ્ય વિનયાદિ ગુણોથી રહિત હતો તે નિમિત્તશાસ્ત્રમાં પ્રવીણ થયો નહિ.

એક વખત ગુરુની આજ્ઞા લઈને બંને શિષ્યો કોઈક નજીકના ગામે જવા તૈયાર થયા. રસ્તામાં બંને જણાએ કોઈકનાં મોટાં પગલાં દીકાં. વિનયવંત શિષ્યે બીજા શિષ્યને પૂછ્યું કે: “અરે ભાઈ! આ કોનાં પગલાં છે?”

બીજાએ કહ્યું કે: “અરે! તેમાં શું પૂછો છો? આ તો હાથીનાં પગલાં છે.”

પેલા વિનીત શિષ્યે કહ્યું કે: “આ હાથણીનાં પગલાં છે, તે હાથણી ડાબી આંખે કાણી છે, તેની ઉપર બેસીને કોઈ રાજપત્ની જાય છે, તેનો ભત્તાર તેની સાથે છે, તે ગર્ભવતી છે. તેને સુવાવડ આવવાની તૈયારી છે, આજે અથવા કાલે જ તેણી એક પુત્રને જનમ આપશે.”

તેણે આ પ્રમાણે કહ્યું, તે સાંભળી બીજાએ પૂછ્યું કે: “ભાઈ! તે આટલું બધું શી રીતે જાણ્યું?”

વિનીત શિષ્યે કહ્યું કે: “એ જાણવાનું સાધન જ્ઞાન

જ છે, આપણે આગળ જઈશું એટલે સર્વ સ્પષ્ટ જણાઈ આવશે.”

પછી તેઓ તે ગામ પહોંચ્યા, અને આસપાસ જોવા લાગ્યા; એટલે તે ગામની બહારના પ્રદેશમાં મોટા સરોવરના કાંઠે તેઓએ રાણીને તંબુ તાણીને રહેલી દીડી તેની પાસે હાથણી હતી, તે ડાળી આંખે કાણી હતી. તેઓ ત્યાં ફરતા હતા, તેવામાં એક દાસી મોટા પ્રધાનને કહેતી તેઓએ સાંભળી કે: “રાણીએ પુત્રને જનમ આપ્યો છે, માટે રાજાજીને વધામણી આપો.”

વિનીત શિષ્યે બીજાને કહ્યું કે: “ભાઈ! આ દાસીનું વચન સાંભળ.”

તેણે કહ્યું કે: “મેં સર્વ સાંભળ્યું છે, તારું જ્ઞાન બરાબર છે, તેમાં ફેરફાર નથી.”

પછી તે બંને જણા સરોવરના કિનારે મોટા વટવૃક્ષ નીચે વિસામો લેવા બેઠા. તે સરોવર ઉપર પાણી ભરવા આવેલી એક ડોસીએ તે બંનેને દેખ્યા. તેમની આકૃતિ જોઈને તે સ્ત્રીએ વિચાર્યું કે આ બંને વિદ્વાન જેવા દેખાય છે, તેથી દેશાંતર ગયેલો મારો પુત્ર ક્યારે આવશે, તે હું તેમને પૂછું.”

તેણીએ તે પૂછ્યું. પરંતુ પ્રશ્ન કરતી વખતે તેના માથા ઉપરથી ઘડો જમીન ઉપર પડી ગયો, એને તેના સેંકડો ટૂકડા થઈ ગયા. તે દેખીને બીજા અવિનીત શિષ્યે બોલી ઉઠ્યો કે: “તારો પુત્ર તો મરી ગયો છે.”

પછી વિનયવંત વિનયી શિષ્ય બોલ્યો કે: “અરે ભાઈ! આ પ્રમાણે બોલ નહિ. તેનો પુત્ર તો ઘેર આવેલો છે, હે વૃદ્ધ માતા! તમે ઘેર જાઓ; અને તમારા પુત્રનું સુખ જુઓ.”

તે સાંભળીને “તું ચિરંજીવ સો વરસનો થા.” એવી સ્ત્રીકહો આશિષો આપીને તે ડાસી પોતાના ઘેર ગઈ; એટલે જેના પગ ઉપર ધૂળ ચોટેલી છે, તેવા પુત્રને તેને ઘેર આવેલો દીકો. પુત્રે માતાને પ્રણામ કર્યાં.

ડાસીએ નૈમિત્તિકનું વૃત્તાંત પુત્રને કહ્યું. પછી પુત્રને પૂછીને વસ્ત્રની એક બેડ અને કેટલાક રૂપિયા તે વિનીત શિષ્યને, તે ડાસીએ ત્યાં જઈને આપ્યા. તે વખતે બીજા શિષ્ય પોતાના હૃદયમાં ખેદ ધરતો વિચારવા લાગ્યો કે: “ખરેખર! ગુરુએ મને ધરાખર ભણાવ્યો જ નહિ; નહિ તો આ જેટલું જાણે છે, તેટલું હું કેમ ન જાણી શકું?” એટલે તે બાબતનો ગુરુને ઠપકો આપવાનો તેણે વિચાર કર્યો.

પછી ઇંને ગુરુ પાસે આવ્યા. વિનીત શિષ્યે ગુરુને દેખતાં જ તરત જ શિર નમાવીને, અંજલિ બેડી બહુ માનપૂર્વક હર્ષાશ્રુથી નેત્રો ભરી દઈ ગુરુના ઇંને પગમાં મસ્તક નમાવીને, ગુરુને પ્રણામ કર્યાં.

બીજા અવિનીત શિષ્ય પથથરના થાંભલાની માફક જરા પણ માથું કે અંગ નમાવ્યા વગર અદેખાઈ રૂપી અગ્નિના સંયોગથી બળતો ચૂપ બિલો રહ્યો. ગુરુએ પૂછ્યું

કે: “અરે! તું કેમ પગમાં પડીને પ્રણામ કરતો નથી?”

તેણે કહ્યું કે: “જેને તમે સારી રીતે ભણાવ્યો, તે જ તમારા પગમાં પડે, હું નહિ પડું.” ગુરુએ કહ્યું કે: “આને કેમ સારી રીતે ભણાવ્યો, અને તને ન ભણાવ્યો?” પછી તેણે રસ્તે બનેલો બધો વ્યતિકર કહી દેખાડ્યો અને કહ્યું કે: “તેનું જ્ઞાન સાફ છે. તેથી તે બધું બાણી શકે છે; માફ જ્ઞાન બરાબર નથી.”

પછી તે વિનીત શિષ્યને ગુરુએ પૂછ્યું કે: “વત્સ! આ બધું તો કેવી રીતે બાણ્યું?” શિષ્યે કહ્યું કે: “આપશ્રીના ચરણકમલની સેવા કરવાથી આવેલા વિચારો વડે મેં બાણ્યું છે. મેં વિચાર્યું કે હાથીના પગલાં છે, તે તો પ્રસિદ્ધ જ છે. પણ વિશેષ વિચાર કરતાં અને પગલાંના ચિન્હ જોતાં તે, હાથણીના પગલાં છે એમ મને લાગ્યું. વળી તેણે જમણી બાજુના વેલાઓ ખાધેલા, અને ડાબી બાજુએ કાંઈ ખાધેલું નહિ હોવાથી, તે હાથણી ડાબી આંખે કાણી છે તેમ મને લાગ્યું.”

“આવી રીતે પરિવાર સહિત બીજું કોઈ બંધ નહિ, તેમ વિચારતાં તે કોઈ રાજદરબારી માણસ હોવું જોઈએ તેવો મેં નિર્ણય કર્યો. તે હાથણી ઉપર બેઠેલી વ્યક્તિએ નીચે ઉતરીને, લઘુશંકા કરેલી દેખી, તેની કાયાના ચિન્હાદિ ઉપરથી તે રાણી હોવી જોઈએ એવો મેં નિર્ણય કર્યો. વૃક્ષને લાગેલા રાતાં વસ્ત્રના ટુકડા ને દેખવા ઉપરથી, તે ભત્તાર સહિત છે તેમ મને લાગ્યું. વળી ભૂમિ ઉપર હાથ

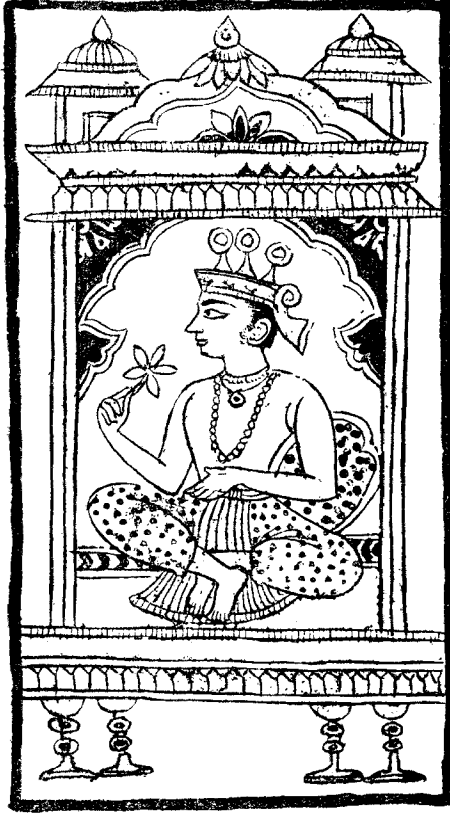
મૂંઝીને ઉઠેલી હોવાથી ગર્ભવતી છે, અને ચાલતી વખતે જમણે પગ પહેલો ઉપાડેલો હોવાથી પુત્ર પ્રસવશે; અને જોરથી પગ મૂકેલ હોવાથી તરતમાં જ પ્રસૂતિ થશે તેમ મને લાગ્યું.”

વળી પેટી ડોસીએ જ્યારે પ્રશ્ન કર્યો ત્યારે, “તેના મસ્તક ઉપરથી ઘડો પડી ગયો. તે જોઈને મેં વિચાર કર્યો કે આ ઘડો જ્યાંથી ઉત્પન્ન થયો, ત્યાં જ માટીમાં મળી ગયો, તેવી જ રીતે આ ડોસીનો પુત્ર પણ તેને આજે મળવો જોઈએ.” આ પ્રમાણેનું તેનું કથન સાંભળીને, તે વિનીત શિષ્યની બુદ્ધિના ગુરુએ વખાણ કર્યા; અને રાજી થઈને તેના તરફ જોયું.

પછી અવિનીત શિષ્યને ઉદેશીને કહ્યું કે: “અરે! તું જે વિચાર કરી શકતો નથી, તેમાં તારો જ દોષ છે; પણ મારો દોષ નથી. મારો તો શાસ્ત્ર ભણાવવાનો અધિકાર છે, તેના ઉપરથી વિચાર કરી બુદ્ધિ ચલાવવી તે તમારું કામ છે.”

બુદ્ધિવંતને કાંઈ પણ અગ્રાહ્ય નથી. વિનયથી જ્ઞાન સંપાદન કરી યથાયોગ્ય રીતે વિચારપૂર્વક બુદ્ધિ વાપરતાં અવશ્ય ઉત્તમ કૃતિની પ્રાપ્તિ થાય છે. બુદ્ધિવંત આગળ કાંઈ પણ ગુપ્ત રહી શકતું નથી.

અમાત્યની કથા

૬૦

એક અભાગી માણસ જે કાંઈ કરતો તે સર્વ તેને
આપત્તિ માટે જ થતું હતું. એક દિવસ તે તેના મિત્ર

પાસેથી બળદો લાવીને હજ ખેડતો હતો. બપોરના વખતે તે બળદોને તેણે રસ્તા ઉપર રાખ્યા. તે વખતે તેનો મિત્ર ભોજન કરવા બેઠો હતો, તેથી તે તેની પાસે બળદ સોંપવા ગયો નહિ. પણ 'તેણે નજરે જોયા છે તેથી તે લઈ જશે.' તેમ વિચારી કહ્યા વિના ઘેર ચાલ્યો ગયો. તે બંને બળદ રસ્તા ઉપર આગળ ચાલ્યા ગયા. તે વખતે આગળ જવાથી ચોરો તેને ઉપાડી ગયા.

પછી તે બળદનો માલિક તે અભાગી પાસે બળદો લેવા આવ્યો. તે બળદો આપી શક્યો નહિ, તેથી તેનો મિત્ર તેને રાજદરબારમાં લઈ ગયો. તેઓ રસ્તે જતા હતા તે વખતે ઘોડા ઉપર બેઠેલો, કોઈ મનુષ્ય તેમની તરફ આવતો હતો. ઘોડાએ તોફાન કરી તે માણસને પછાડ્યો. પછી ઘોડો દોડતો દોડતો ભાગી જતો હતો, તેથી તે પડી ગયેલો માણસ બોલ્યો કે: “આ ઘોડાને લાકડી મારીને પણ ઊભો રાખો.”

પેલા અભાગી માણસે ઘોડાને ઊભો રાખવા એક લાકડી મારી, તે ઘોડાના મર્મસ્થાનમાં વાગવાથી ઘોડો મરી ગયો. ઘોડાવાળાએ પણ તે અભાગીને પકડ્યો. પછી તે બધા નગરમાં આવ્યા.

તે વખતે સૂર્ય અસ્ત થવાની તૈયારીમાં હતો, તેથી નગરની બહારના ભાગમાં તેઓ સુતા. તે સ્થળે ઘણા નદો સુતેલા હતા. પેલો અભાગી વિચારવા લાગ્યો કે: “આ આપત્તિરૂપી સમુદ્રમાંથી મારો પાર આવે તેમ નથી. તેથી ગળે ફાંસો ખાઈને હું મરી જઈ તો સાઈ.”

આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તે ગળે ફાંસો આંધીને આડે લટકવા લાગ્યો. પરંતુ ગળે આંધેલ વસ્ત્ર જીનું થઈ ગયેલું હોવાથી તુટી ગયું. તેથી તે અભાગી નીચે સુતેલા નટોના મુખ્ય નાયક ઉપર જ પડ્યો. તે નટોના નાયકનું ગળું, તે અભાગી માણસના ભારથી દબાઈ જવાને લીધે તરત જ મરણ પામ્યો; તેથી નટોએ પણ તેને પકડ્યો.

સવાર પડી એટલે બધા એકઠા થઈને રાજદરબારમાં ગયા. સર્વે ફરીયાદીઓએ પોતપોતાનો વૃત્તાંત સંભળાવ્યો. રાજાએ તથા પ્રધાને તે અભાગીને બધું પૂછ્યું. તે અભાગીએ દયામાણું મુખ કરીને કહ્યું કે: “હિ દેવ! તે બધા જે કહે છે તે બધું સત્ય છે.”

તેના ઉપર અત્યંત દયા આવવાથી અમાત્ય બળદના માલિક તરફ જોઈને બોલ્યો કે: “આ માણસ તને બળદ આપશે; પરંતુ તે તારી આંખો કાઢી લેશે. જ્યારે તે આંખોથી બળદ જોયા ત્યારથી જ તે તેની જોખમદારીથી મુક્ત થએલો છે. જો તે આંખોથી બળદ જોયા ન હોત તો તે ઘેર જાત નહિ. જે વસ્તુ જેણે જેને આપી છે, તે વસ્તુ લેનાર જો તે કબુલ ન કરે તો તે વસ્તુ તેને આપી દેવી જોઈએ, તેથી તેમ કરીને તું તારે ઘેર જા.”

ઘોડાના માલિકને અમાત્યે કહ્યું કે: “આ માણસ તને તારો ઘોડો જરૂર પાછો આપશે; પરંતુ તે તારી જીભ કાપી લેશે. કારણ કે તે જીભવડે કહ્યું છે કે: “આ ઘોડાને લાકડી મારીને પણ જીલો રાખો.” તારા આ પ્રમાણેના

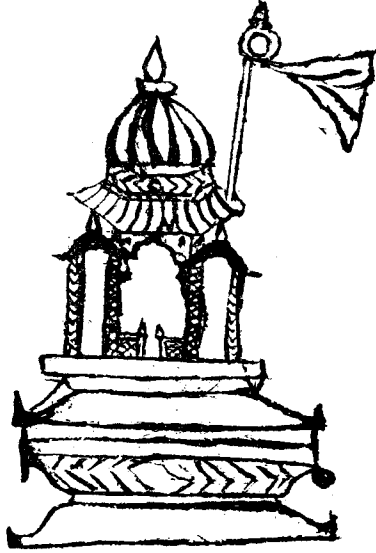
કથનથી આ માણસે મારેલ લાકડીથી તારો ઘોડો મરી ગયો. તારી આ ફરિયાદથી આ માણસનો જો દંડ કરવામાં આવે તો, તારી જીલને પણ શા માટે શિક્ષા ન કરવી.”

પછી નટ તરફ જોઈને અમાત્યે કહ્યું કે: “આ માણસની પાસે કાંઈ છે નહિ. તેથી તેની પાસેથી તમને શું અપાવું? પરંતુ તે એટલું કરશે કે, તે નીચે સુધ્ધ જાય; અને તમારામાંથી કોઈ મોટો માણસ હોય તે જુના વસ્ત્રવડે ઝાડ ઉપર ગળાફાંસો ખાંધે; અને પછી તે માણસ આ માણસ ઉપર પડે. પછી લલ્લે તેનું જે થવાનું હોય તે થાય.” આ પ્રમાણેનો ન્યાય સાંભળીને બધા ફરિયાદ કરનારાઓ, તે અભાગીને છોડીને ચાલ્યા ગયા.

બુદ્ધિથી સર્વ કાર્યની સિદ્ધિ થઈ શકે છે, અને બુદ્ધિ કેળવવાથી સર્વ કાર્યનો પાર પામી શકાય છે. ગમે તેવી મુશ્કેલીઓમાંથી પણ બુદ્ધિવંત મનુષ્ય માર્ગ કહાડી શકે છે. જ્ઞાન અને જ્ઞાનીની આરાધના—ભક્તિ કરવાથી વિશિષ્ટ પ્રકારની બુદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે.

વાણીયાની કથા

૬૧

“જ્યારે મરણ થવાનું હોય છે, ત્યારે તે અન્યથા થતું નથી.”

લક્ષ્મીનિવાસ નામના નગરમાં ન્યાયી અને સુવચનો બોલવાવાળો શંકર નામનો શેઠ રહેતો હતો. તેને ચાર પુત્રો હતા. તે ચારે પુત્રો ઉપર કુટુંબના ભરણ પોષણનો ભાર નાખીને, પ્રાપ્ત કરેલી લક્ષ્મીને સુપાત્રમાં વાપરતો હતો.

તે શેઠ એક વખત વિચાર કરવા લાગ્યો કે: “યુવાની પુરી થઈ છે, ઘડપણુ આવતું બન્ય છે; પછી અવશ્ય મરણુ આવશે, મરણુ જેવું ખીજું કાંઈ ભયંકર નથી.” કહ્યું છે કે: “જ્યાંસુધી મરણુ રૂપી હાથીનો ભય લાગતો નથી, ત્યાં સુધી જ મનોરથ રૂપી તરુઓનો વિકાસ હૃદયમાં થાય છે.”

“વૈભવોથી ઉત્પન્ન થતો મહા ઉન્માદ ‘મૃત્યુ’ એવા બે અક્ષર સાંભળતાં જ જેનો શાંત થતો નથી; તેને દારૂડીયા કરતાં પણ વધારે ખુદ્ધિ વગરનો બાણુવો. તેથી મારે એવો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, કે જેથી ચમરાજ પ્રસન્ન થઈને માફ નામ મૃત્યુની નોંધમાંથી કાઢી નાંખે.”

આ પ્રમાણે વિચાર કરીને નજીકના પર્વતની તળેટીમાં આવેલા, કાળા રંગના દેવમંદિરમાં, શ્યામ વર્ણુવાળી, શ્યામ વસ્ત્રો પહેરાવેલી, ચમની મૂર્તિને, કાળા વસ્ત્રો પહેરીને તે નિરંતર પૂજવા લાગ્યો. નૈવેદ્યાદિકથી તેની ભક્તિ કરવા લાગ્યો. ઈંદ્રિયોને કાયુમાં રાખી, થોડી જ ગણતરીની વસ્તુઓ સાથે રાખીને, તે સ્થળે રહીને તેને ચમરાજની ભક્તિ કરતાં કેટલોક સમય વીતી ગયો.

તેનું મૃત્યુ નજીક આવ્યું, એટલે ચમરાજના હૃતો ફરતા ફરતા ત્યાં આવ્યા. તે વખતે ચમદેવની એકાગ્ર ચિત્તે ભક્તિ કરતો, તે શેઠને જોઈને તેઓ વિસ્મય પામ્યા; અને તેઓએ ચમરાજને વિનંતિ કરીને પૂછ્યું કે: “હું દેવ! આ શેઠ તો તમારી સારી રીતે હમેશાં આરાધના કરે

છે, અને અમે તો તેના પ્રાણુ લેવા આવ્યા છીએ. તેથી શું કરવું.”

શેઠની ભક્તિથી સંતુષ્ટ થઈને ચમરાજ કહેવા લાગ્યા કે: “હે શેઠ! મારી આવી રીતે કોઈ આરાધના કરતું નથી. તારી ભક્તિથી હું તારા ઉપર સંતુષ્ટ થયો છું, તેથી તારી જે ઈચ્છા હોય તે મારી પાસે માગ.”

તે સાંભળી શેઠ બોલ્યો કે: “મારું નામ, તમારી મૃત્યુની નોંધમાંથી કાઢી નાંખો કે જેથી હું મરણ પામું નહિ.”

ચમે કહ્યું કે: “બહુ સારું.” પછી ચિત્ર વિચિત્ર નામના તે કાર્ય કરનારા ઝંને સેવકોને બોલાવીને, તેઓને બહારની પરસાળમાં બેસાડયા; અને તેઓને ચમે હુકમ કર્યો. એટલે તેઓએ તેની મૃત્યુ નોંધ વાંચી કે “જ્યારે શંકર શેઠ પોતાના અમરપણા માટે ચમદેવને પ્રાર્થના કરશે, અને તે ચિત્ર વિચિત્રને બોલાવશે; તે જ વખતે અકસ્માત્ જર્જરિત થઈ ગએલ દેવમંદિરનો ભારવટ તેના ઉપર પડશે અને તે મૃત્યુ પામશે.” આ પ્રમાણે તેઓ વાંચતા હતા, તેવામાં તો ભારવટ તેના ઉપર તૂટી પડ્યો, અને તે મૃત્યુ પામ્યો.

ચમને ખેદ થયો કે: “અહો! મારી સેવાનું આને કાંઈ ફળ મળ્યું નહિ.” આ પ્રમાણે શોક કરતો ચમ પોતાના સ્થાને ગયો.

મરણુ જ્યારે આવવાનું હોય છે, ત્યારે તે અવશ્ય આવે છે જ.

શેઠના પુત્રની કથા

૬૨

‘કોઈ વખત નાનો બાળક પણ મોટાને બાધ આપે છે.’

૭રિપુરમાં જળ અને સ્થળ માર્ગે વ્યાપાર કરનારો અને મોટા પરિવારવાળો શંખ નામનો શેઠ હતો. તેમને કુમુદ, તિલક, અશોક અને વીર નામના ચાર પુત્રો હતા. કુમુદને કુંતલ નામે એક પુત્ર હતો. છોકરાઓ મોટા થવાથી શંખ શેઠે ચારે પુત્રોને નિધાન વગેરે સ્થાનો દેખાડ્યા; અને રાજદરબારમાં પણ જતા આવતા કર્યા. વ્યાપારની જવાબદારી પણ તેઓને સોંપીને, પોતે પરમાત્માનું ભજન કરવા લાગ્યો.

પોતે ખાનગી દ્રવ્ય પણ કાંઈ જૂઠું રાખ્યું નહિ. પછી તે વૃદ્ધ થયો ત્યારે તેની પત્ની મરણ પામી. પુત્રો તેની સેવા ચાકરી બરાબર કરતા નહોતા, અને

પુત્રવધૂઓ તો સામું જૂએ જ શેની? વૃદ્ધ શંખ ધરના પાછળના ભાગમાં પડ્યો રહેતો હતો. જ્યારે તે ભૂખ્યો થતો ત્યારે, સેંકડો નિસાસા મૂકતો અને આર્તકથાન કરતો હતો. તેની ઉંઘ ઉડી જવાથી પથારીમાં આજોઢ્યા કરતો હતો.

એક વખત શિયાળાની ઋતુમાં પ્રાણુ હરી લે અને હૃદય ફાડી નાખે તેવો ઠંડો પવન વાતો હતો, તે વખતે ઠંડીથી બચવા માટે કંપતા શરીરે મોટા પુત્ર કુમુદ પાસે તેને ઓઢવા માટે એક બહું વસ્ત્ર માગ્યું.

કહ્યું છે કે: “ડોસી, જેની પત્ની મરી ગઈ હોય તે વિધુર, જેની લક્ષ્મી પુત્રના કપ્પજે હોય તે; અને પુત્રવધૂના વચનથી બળેલ હોય તે, સર્વ માટે જીવિતવ્ય કરતાં મૃત્યુ વધારે ઉત્તમ છે.”

કુમુદે કુંતલને કહ્યું કે: “આ ડોસાને એક બહું જીનું વસ્ત્ર આપ.” કુંતલે ડોસાને તે જીનું વસ્ત્રમાંથી અડધું આપ્યું. ડોસાએ તે જીનું વસ્ત્રનો કુંતલે આપેલો કડકો કુમુદને દેખાડ્યો.

કુમુદે ક્રોધ કરીને કુંતલને કહ્યું કે: “અરે કુંતલ! આ જીનું વસ્ત્ર મૂળ તો નાનું હતું જ, છતાં તેના બે ભાગ કરીને તે અડધું ડોસાને કેમ આપ્યું? શા કારણથી આખું વસ્ત્ર ન આપ્યું?”

પુદ્ધિશાળી કુંતલે હાથ જોડીને કહ્યું કે: “પિતાજી!

તમે પણ હવે મોટી ઉંમરના થયા છો, તમારે હવે ઘડપણુ નહીં આવતું બન્યું છે, તેથી ખીલું અડધું વસ્ત્ર તમારે માટે રાખ્યું છે; કારણ કે તમારા ઘડપણમાં તમને તે આપવા બ્રેઈશે.”

પુત્રનાં આ પ્રમાણેનાં વચનો સાંભળીને કુમુદ શરમાઈ ગયો, અને જોડ્યો કે: “હો પુત્ર! તે મને ખરેખરી શિખામણુ આપી છે! પ્રભુત્વ અને વૈભવ રૂપી મહિરાના મદથી ભરાએલા મનવાળા અમને ખાડામાં પડેલાને, હાથનો ટેકો આપીને તે બહાર કહાડ્યા છે.” આ પ્રમાણે કુંતલને કહીને કુમુદે પિતાની સેવા બરાબર કરવા માંડી. તેને અનુસરીને કુટુંબના બધા માણસો તે ડોસાની બરાબર ચાકરી કરવા લાગ્યા.

બાળક પાસેથી હિતની વાત સાંભળવી બ્રેઈએ, અને તે પ્રમાણે વર્તન રાખવું બ્રેઈએ. ગમે તે ઉંમરે પણ માતા પિતાની સેવા કરવી તે શાણા પુત્રો અને પુત્રવધૂઓની ફરજ છે.

સાસુ વહુની કથા

૬૩

“પોતાનું ભલું ઇચ્છતા માણસે કદિ પણ
ખીજનો દ્રોહ કરવો નહિ.”

ચંદ્રપુરમાં વીર નામનો એક શેઠ રહેતો હતો. તેની પત્નીનું નામ વીરમતી હતું. તે શેઠનો પિતા મરણ પામ્યો હતો, અને તેની વૃદ્ધ માતાનું નામ જયા હતું. પુત્રને તે વૃદ્ધ માતા ઉપર જરા પણ સ્નેહ હતો નહિ. કહ્યું છે કે: “પશુઓને સ્તનપાન કરે ત્યાં સુધી માતાનો સંબંધ હોય છે, અધમ પુરુષોને સ્ત્રી ન હોય ત્યાં સુધી માતા સાથે સંબંધ હોય છે; મધ્યમ પુરુષોને ધરનું કામ માતા કરે ત્યાં સુધી સંબંધ હોય છે, અને ઉત્તમ પુરુષો માતાની સેવા તીર્થની માફક કરે છે.”

વળી, “પુત્ર ઉત્પન્ન થયા પછી પતિનો, પત્ની આવ્યા પછી માતાનો; કાર્યની સિદ્ધિ થયા પછી શેઠનો, અને રોગ નાશ પામ્યા પછી વૈદ્યનો દ્વેષ થાય છે.”

સ્વચ્છંદી પુત્રવધૂ સાસુ ઉપર દાઝે બળતી હતી. એક વખત કોઈ તહેવાર આવ્યો ત્યારે સાસુએ વહુને કહ્યું કે: “દીકરી! દુકાને જઈને મિષ્ટાન્નાદિ કરવા માટે લાકડાં તથા ઘઉં મોકલવાનું કહી આવ.”

વહુએ દુકાને જઈને કહ્યું કે: “તમારી માતા ઘડપણ તથા રોગથી મુંઝાઈ ગએલ છે, તેથી લાકડાંની માગણી કરે છે.”

પુત્ર ઘેર ગયો અને માતાને પૂછ્યું કે: “માતાજી! તમે લાકડાં શા માટે મંગાવ્યાં?”

ડોસીએ વિચાર કર્યો કે: “વહુએ કરેલા વાણી વિલાસથી જ મારો પુત્ર મને આવી રીતે પૂછે છે, તેથી મને લાગે છે કે તે અંને માફ મરણ ઇચ્છે છે; તેથી તેમની વાણીનું સમર્થન કરું.”

આ પ્રમાણે વિચારીને ડોસી બોલી કે: “પુત્ર! મને લાકડાં લાવી આવ.”

તે સાંભળીને તે અંનેએ નગર બહાર લાકડાં એકઠાં કર્યાં. સ્વજનો એકઠા થયા, અને નગર બહાર આવીને; તે ડોસીને લાકડાંની મધ્યમાં મૂકી; પરંતુ તે અંને સાથે અગ્નિ લાવવો ભૂલી ગયા. તેથી પતિએ પત્નીને કહ્યું કે:

“ભદ્રે! અગ્નિ લાવવાને હું નગરમાં બાઉ છું, ત્યાંસુધી તું અહીં જ રહેજે.”

તેણીએ કહ્યું કે: “આવા કવખતે હું અહીં એકલી રહી શકીશ નહિ, મને બીક લાગશે; તેથી બંને સાથે જઈએ.”

તેમ વિચાર કરી બંને અગ્નિ લાવવા ગામમાં સાથે ગયા. ડોસીએ વિચાર્યું કે: “આ બંને દુષ્ટો તો ગયા. પરંતુ મરી ગએલાઓને ઠંડું પાણી, મિષ્ટાન્ન, ઇષ્ટ પ્રાપ્તિ વગેરે કાંઈ મળતું નથી; માટે આવી રીતે મરવું યોગ્ય નથી.”

આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તે ડોસી લાકડાંની વચ્ચેથી બહાર નીકળી ગઈ, અને પાસે રહેલા ન્યથ્રોધ આડની ઉપર ચડીને બેઠી. પુત્ર અને પુત્રવધૂએ અગ્નિ લાવીને લાકડાં સળગાવ્યાં, અને પછી ઘેર જઈને બંને સૂઈ ગયાં.

તે જ રાત્રે એક શ્રીમંતનું ઘર લુંટીને ચોરો તે આડની નીચે આવ્યા; અને લુંટેલી વસ્તુઓનો ભાગ પાડવા માટે અરણીથી અગ્નિનો પ્રકાશ કરીને ત્યાં બેઠા. આ સમયે બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થવાથી તે ડોસી વાળ છૂટા કરીને “બાઉ, બાઉ” બોલતી તે ચોરોની ઉપર પડી.

‘આ કોઈ રાક્ષસી છે’ તેમ ધારીને બધા ચોરો નાશી ગયા. પછી પડી રહેલું બધું ધન લઈને ડોસી રાજ થઈ; અને વસ્ત્રો તથા દાગીનાઓથી શરીરને શોભાવીને રાતનો એક પહોર બાકી રહ્યો ત્યારે પોતાના ઘેર ગઈ.

પુત્ર તથા પુત્રવધૂ ઉંઘમાંથી ઉઠ્યા, અને ડોસીને વસ્ત્રાભૂષણોથી સજ્જ થએલી જોઈને ચમત્કાર પામીને બોલ્યા કે: “અહો! પૂજ્ય માતાજી! તમે ક્યાંથી આવ્યાં?”

તે બોલી કે: “વત્સો! હું સ્વેચ્છાથી મરણ પામી તેથી સ્વર્ગમાં ગઈ. ત્યાં મારા પતિએ વસ્ત્રો તથા આભૂષણોથી મારો સત્કાર કર્યો, તેથી મારી સમૃદ્ધિ દેખાડવા હું તમારી પાસે આવી છું; જો કોઈ તરુણ સ્ત્રી આ પ્રમાણે સ્વેચ્છાથી મરણ પામે તો તો મહેંદ્ર પણ તેની પૂજા કરે છે,”

આ પ્રમાણે સાંભળીને, તેવા લાભથી લોભાઈ પુત્રવધૂ આગ્રહથી લાકડામાં પડીને બગી મરી. પુત્ર ખીબત દિવસે તેની રાહ જોવા લાગ્યો કે: “તે ક્યારે આવે?”

માતાએ કહ્યું કે: “હે વત્સ! મરી ગએલા માણસો કદિ પણ પાછા આવતા નથી. આ તો મેં મારા વૈરને બદલે લેવા માટે જ ઉપાય કર્યો હતો.” પછી ડોસીએ પોતાનો અધો વૃત્તાંત પુત્રને કહી બતાવ્યો.

તે સાંભળીને પુત્ર મૌન રહ્યો. થોડીવાર પછી વિચાર કરીને બોલ્યો કે: “હે માતા! જે પારકા માટે વિચારીએ છીએ, તે જ પોતા માટે બને છે તે વાત સત્ય છે.”

કોઈનું સાડું જોઈ અદેખાઈ કરવી નહિ. ખાડો જે ખાદે છે તે જ પડે છે.

જટાધારીની કથા

૬૪

‘કોઈના પૂછ્યા વગર પોતાના અવગુણ પ્રગટ કરવાથી હાનિ થાય છે.’

એક તપસ્વી ફરતો ફરતો મહારાષ્ટ્રમાં પહોંચી ગયો. આખો દિવસ ફરતાં ફરતાં તેને ભિક્ષા મળી નહિ. અપોરના સમયે ભૂખથી ત્રાસેલો તે આમ તેમ જોવા લાગ્યો. તે વખતે એક છીયાને ત્યાં કાંઈક ઉત્સવ હતો, તેથી મિષ્ટાનાદિ જમવા માટે ઘણા માણસો એકઠા થયા હતા.

તપસ્વી તે છીયાના ઘરમાં ભિક્ષા માટે પેઠો. છીયાએ તેના ઉપર દયા આવવાથી તેને ખાવા આપ્યું; તેણે તે ભૂખ્યો હોવાથી લઈને ખાધું. તે જટાધારી તપસ ફરતો ફરતો ગૂર્જર દેશમાં આવ્યો. એક વખત કોઈ

નગરમાં મઠાધિપતિએ તેને પદવી આપવાથી ભાગ્યયોગે તે મઠાધિપતિ થયો. તે મઠાધિપતિને ખેતી વગેરે ગરાસની મોટી આવક હતી, અને તેનો પરિવાર પણ બહુ મોટો હતો.

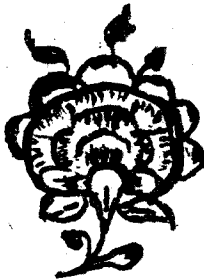
એક વખતે રાજ્ય દરબારમાં ફરનારા કેઈ ગવૈયાઓ અને નાચ કરવાવાળાઓ પોતાની કળા બતાવીને, ધનની ઈચ્છાથી તેની પાસે આવ્યા. આબુઆબુના માણસોએ પ્રાર્થના કરવાથી તે મઠાધિપતિ પણ તે જોવા બેઠો. તે કળાકારોએ બહુ વખત સુધી અનેક પ્રકારની રાગ રાગણીથી બહુ વખત સુધી ગાયું, તો પણ જટાધારીએ કાંઈ પણ આપ્યું નહિ.

પછી તે લુચ્યા ગવૈયાઓએ વિચાર્યું કે: “આની પાસે કેઈ ગ્રામ્ય છંદ ગાઈએ તો તે રાજી થશે.” આવો વિચાર કરીને તેઓએ સલોકાદિ બોલવા માંડ્યા. તેમાં તેઓ શરૂઆતમાં બોલ્યા કે: “કહઉં જિ ભરડઈ જં જં કિઉં.” અર્થાત્-‘જટાધારીએ જે જે કર્યું છે તે કહી દેખાડીએ છીએ.’ આ સાંભળીને જટાધારી વિચારવા લાગ્યો કે: “છીપાના ઘેર જે મેં ભોજન કર્યું હતું, તે બનાવ આ ગાયકો બાણી ગયા લાગે છે; કહાય તે વાત તેઓ પ્રગટ કરશે.” આ પ્રમાણે વિચાર કરીને કેટલાક રેશમી વસ્ત્રો, અને સોનાનો હાર વગેરે તેને બક્ષીસમાં આપ્યા.

તેઓને આ પ્રમાણે ધન મળવાથી તેઓ ફરીથી આવીને પણ તે જ પ્રમાણે શરૂઆત કરી. ફરના ચરિત્રની

શરૂઆતનું આ વાક્ય હતું, પણ જટાધારી તે પોતાના માટે જ હોવાની શંકા રાખતો હતો, તેઓ ફરીથી પણ તે જ વાક્ય બોલ્યા, એટલે તે તપસ્વી ક્રોધે ભરાયો અને તેમને બોલાવીને કહ્યું કે: “અરે દુષ્ટો! શું કહી દેશો. મેં જટાધારીએ છીપાને ઘેર ભોજન કર્યું, કર્યું, કર્યું, તેમાં શું કોઈની ચોરી તો નથી કરીને?” આવાં તેનાં વચનો સાંભળીને ગવૈયાઓ ચાલ્યા ગયા. પરંતુ છીપાને ઘેર ભોજન કર્યાની વાત બધે ફેલાઈ ગઈ, તેથી તેની ખૂબ માન હાનિ થઈ.

આસપાસના સંયોગ,અને સ્થિતિ બેધને બોલનાર માન પામે છે. માટે પોતાના અવગુણ જ્યાં ત્યાં પ્રગટ કરવા નહિ.

એક વેશ્યાની કથા

૬૫

“સ્ત્રીઓ કપટી અને વાચાળ હોય છે, તેથી તેનો વિશ્વાસ કરવો ઉચિત નથી.”

કુકુમ્ભપુરમાં હીરક નામનો એક શેઠ હતો. તેને મકરંદ નામનો બુદ્ધિશાળી પુત્ર હતો. તે બુદ્ધિશાળી હોવા છતાં વેશ્યાને ઘેર કપટવિદ્યા શીખવા માટે રહ્યો. વેશ્યાનાં સર્વ ચરિત્ર શીખ્યા પછી કુટ્ટિનીએ મકરંદને શેઠને પાછો સોંપ્યો. મકરંદને કપટવિદ્યા શીખવવા માટે કુટ્ટિનીએ શેઠ પાસેથી એક લાખ દ્રવ્ય લીધું, પરંતુ શેઠની સાથે એવી શરત કરી કે: “મારી પાસે શીખેલો તમારો આ પુત્ર જો દેશાંતરમાં જઈને કોઈ માયાવી વેશ્યાથી ઠગાય તો મારે તે નાણાં પાછા આપવાં.”

બીજા દિવસે શેઠની આજ્ઞા લઈને મકરંદ અમરપુર નામના નગરમાં ગયો, ત્યાં રાજ્યે પ્રસન્ન થઈને આપેલા મકાનમાં માલની લે વેચ કરતો તે સુખેથી રહેવા લાગ્યો. તે નગરમાં તરુણ હરણ જેવી ચપળ અને સ્ત્રીઓની ચોસઠ કળાઓમાં પ્રવીણ મદિરા નામની વેશ્યા રહેતી હતી. તે ગણિકાને તેની માએ કહ્યું કે: “તું ગમે તેમ કરીને આ યુવાન શેઠને રાજી કર.”

તે ગણિકા અભિમાનપૂર્વક બોલી કે: “તીવ્ર વૈરાગ્યવાળા ચેગીઓની પણ ક્ષણમાત્રમાં સમાધિનો ભંગ કરવામાં કુશળ એવી મને, આ કોમળ હૃદયવાળા ગૃહસ્થને રાજી કરવો તેમાં શી મોટી વાત છે?” આ પ્રમાણે કહીને તે શેઠના પુત્રને પોતાના મકાને લાવવા ફતીને મોકલી.

તે ફતી શેઠ પાસે જઈ પ્રણામ કરીને બિનયપૂર્વક તેની આજ્ઞા લઈને, નીચેના આસન ઉપર બેસીને બોલી કે: “હિ સ્વામિન્! આ નગરમાં સર્વ ગુણસંપન્ન, મારી સ્વામિની મદિરા નામની ગણિકા રહે છે. તેણે તે રસ્તે થઈને નીકળેલા આપને જોયા, ત્યારથી તે આપણા ઉપર મોહિત થએલી છે. હે સાધુ પુરુષ! તમે ફેંકેલા પ્રેમબાણથી વિંધાયેલી તે સૂતાં, બેસતાં, તમારા નામનું જ રટણ કરે છે. તમારા વિના મ્હાન વદનવાળી તે આસપાસ જોયા કરે છે, ભમ્યા કરે છે; અને નિસાસા નાખતી પથારીમાં આજોડ્યા કરે છે, અને વારે ઘડીએ બેભાન થઈ જાય છે.” આ પ્રમાણે વિસ્તારથી કહીને, કસ્તુરી વગેરે ઉત્તમ

વસ્તુઓથી સુગંધિત કરેલું પાનનું બીડું તેણે તેને આપ્યું; અને આવવાનું વચન માગ્યું.

મકરંદે કાંઈ પણ દાક્ષિણ્યતા રાખ્યા વગર કહ્યું કે: “આવી જેની સ્થિતિનું તું વર્ણન કરે છે તે સર્વથી હું અજ્ઞાણ્યો નથી, માટે તારી આવી વાણીની યુક્તિને ઉપયોગ બીજા કોઈ સ્થળે કરજો.” તે સાંભળીને દૂતી શ્યામ મુખવાળી થઈ ગઈ, અને વેશ્યા પાસે જઈ નમન કરીને તેને બધી હકીકત કહી. તે મહમાતી ગણિકા તે સાંભળીને ક્ષણ ચૂકેલી વાંદરીની માફક વિલક્ષણ મુખવાળી થઈ ગઈ. તથાપિ ખેદ પામ્યા વગર વારંવાર ખુશામતના શબ્દોથી ભરેલા કામદેવના અસ્ત્રરૂપી પત્રો તેણે મોકલવા માંડ્યા. તો પણ મેરુ પર્વતની જેવો નિશ્ચળ મકરંદ જરા પણ ચલાયમાન થયો નહિ.

એક દિવસે મહિરા ગણિકાએ પોતાની ખાસ દાસી સાથે કહેવરાવ્યું કે: “તમે તો પથ્થરની જેવા કઠણ છો. પરંતુ તમારા ઉપરના સ્નેહને લીધે, અત્યંત કોમળ સ્વભાવવાળી થઈ જવાથી હું તમારા વિના જીવવાને સમર્થ નથી. તમને જાણ્યા! તમારું કલ્યાણ થાઓ. હું હવે જીવતી ચિતામાં સળગીને મૃત્યુ પામીશ, મને આવતા ભવમાં તમારું દર્શન આપજો.”

તે સાંભળીને કાંઈ પણ જવાબ આપ્યા વિના મકરંદ ચાલ્યો ગયો. દાસીએ તે બધું તેની સ્વામિનીને નિવેદન કર્યું. પછી તે ગણિકાએ આમ પુરુષો પાસે નગરથી દૂર

બહારના ભાગમાં એક સુરંગ ખોદાવી, અને બહારના ભાગમાં ભૂમિ ઉપર જમીનના એક પડ જેટલું ઢાંકણ કરાવ્યું. તે દ્વારના સ્થળે તેની ઉપર લાકડાં એવી રીતે ગોઠવ્યાં કે દ્વારની ખબર પડે નહિ.

આ પ્રમાણે સુરંગ તૈયાર થઈ ગઈ એટલે, દાન દઈને, મોટા પુરુષો સાથે ઘોડા ઉપર બેસીને ચિતામાં બળી મરવાના બહાને તે તરફ ચાલી. આ વૃત્તાંત લોકો પાસેથી સાંભળીને ‘આ સત્ય કે અસત્ય?’ તેનો નિર્ણય કરવા માટે, લોકોનું ટોળું ભેંચું થયું હતું તે સ્થળે મકરંદ પશુ વેષ બદલાવીને ગયો. તે ચિતાની પાસે જ બલો રહ્યો.

ચક્રોર જેવી તે યુવાન વેશ્યા પશુ ઘોડા ઉપરથી ઉતરી કાંઈક ઉંચી થઈને બોલી કે: “હે પરમાત્મા! હે લોકપાલ! હું મકરંદ નામના નિષ્ઠુર શેઠના પુત્ર તરફ, કામદેવને જીતે તેવા તેના રૂપ તથા ગુણથી આકર્ષાઈ હતી. મેં તેને યાચના પણ કરી હતી; તે વ્યાપારીઓમાં ઉત્તમ શેઠના પુત્રે ‘ગણિકા માત્ર કપટી હોય છે’ એમ કહીને મારી યાચનાનો અસ્વીકાર કર્યો, તેથી નિરાશા, વિષાદ અને ખેદથી ગભરાએલા અને મુંઝાએલા મારા આત્માને હું તજી દઉં છું. હે મહાજનો! તે તમે નજરે જુઓ.”

આ પ્રમાણે બોલીને તેણે તરત જ ચિતામાં પ્રવેશ કર્યો. થોડી વાર પછી તેના સ્નેહી પુરુષોએ ચિતાને અગ્નિ લગાડ્યો. પગની લાત મારીને ભોંયરાનું દ્વાર ખોલી નાખીને, ગણિકા સુખેથી ઘેર આવી, અને માયાકપટમાં

હોંશીયાર એવી તે મદિરા સુખેથી ગુમ રીતે ઘરમાં રહેવા લાગી.

મકરંદ તો તે ગણિકાની આ સ્થિતિ જોઈને, તે સર્વ વાતને સત્ય માનતો ‘અરે! હું બહુ પાપી, નિષ્કુર, જડ બુદ્ધિવાળો છું.’ તે પ્રમાણે પોતાની જાતને નિંદતો પોતાના ઘેર પાછો આવ્યો. મહાજન લોકો પણ જુદી જુદી વિચિત્ર વાતો કરતા સ્વસ્થાને ગયા.

અહીં મકરંદ ખાતો નહોતો, સ્નાન પણ કરતો નહોતો, સૂતો નહોતો, ખેલતો નહોતો, વિકેપન પણ કરાવતો નહોતો. માત્ર તેણીના મરણના દુઃખથી દુઃખિત થઈને મૃત્યુ પામેલાની માફક કાંઈ પણ કાર્ય કર્યો વગર બેસી રહેતો હતો. આંતરે આંતરે મદિરાને ઘેર જતો હતો. તેને ઘેર મદિરાના સંબંધીઓ તે મકરંદના દેખતાં સંતાપ વગેરે કરતા હતા, દાનાદિ આપતા હતા. તેનો પરિજનવર્ગ વિલાપ કરતો હતો, અને હૃદયમાં હણાએલી હોય તેવી રીતે તેની અચ્છા બહુ શોક વડે ગાઠ સ્વરે રૂદ્ધન કરતી હતી.

આ પ્રમાણે કેટલા દિવસ ગયા, એટલે તેનો વિરહ સહન કરવાને અસમર્થ એવો તે મકરંદ અચ્છાને કહેવા લાગ્યો કે: “હું મદિરાનો વિરહ સહન કરવાને અસમર્થ છું; તેથી હું પણ ચિતામાં બળી મરીને મારા જીવનનો અંત લાવીશ.”

અચ્છાએ તે હકીકત સાંભળીને, પૂછ્યું કે: “શા માટે બળી મરીશ?”

તેણે કહ્યું કે: “તારી પુત્રી મારા પરના સ્નેહને લીધે પોતે બળી મરી; તેથી તેના વિરહરૂપી દાવાનળના પ્રતિકારમાં ચિતાનો અગ્નિ જ મારા માટે ચંદનરસ તુલ્ય છે.”

તે સાંભળીને અક્કા બોલી કે: “અમારો બાણીતો અને માનીતો એક જ્યોતિષી છે, તેને પૂછીને પછી જેમ તમને રૂચે તેમ કરજો.”

અક્કાએ તે જ્યોતિષીને બોલાવ્યો. મુદ્દાની બધી હકીકતથી તેને વાકેફ કરીને, મુંઝાએલા મકરંદ પાસે તેને મોકલ્યો.

મકરંદે પૂછ્યું કે: “અરે જોષી! મદિરાનો યોગ મારી સાથે છે કે નહિ? તે બરાબર તપાસીને કહો, એટલે હું અગ્નિમાં પડીને મારા જીવનનો અંત લાવવા પ્રબંધ કરું.”

તે સાંભળીને લુચ્ચાનો સરદાર તે જ્યોતિષી બોલ્યો કે: “તમે જોટો ખેદ કરો નહિ, એક પખવાડીયા પછી તે તમને અહિં જ મલશે.”

આ પ્રમાણેનાં મધુર વચનો સાંભળીને મકરંદ સંતુષ્ટ થયો, અને તે જોષીને ઘણું ધન આપ્યું.

પછી મદિરા તરફની પ્રીતિથી નવ-દશ દિવસ સુધી તો તેને ઘેર જ રહ્યો. એક દિવસે રાત્રિના સમયે ચંદ્રમા આકાશમાં સંપૂર્ણ ખીલેલો હતો, નવી ખીલેલી પુષ્પકળીઓને લીધે ચારે બાજુ સુગંધી પ્રસરી રહી હતી; મંદમદ પવન વાતો હતો, અને કામદેવના બાણોની વૃષ્ટિ થતી હતી;

તેવા સમયે મહિરાનો પ્રેમ સંભાળતો મકરંદ ઓલ્યો કે: “હે પ્રિયા! હે ગૌરાંગિ! હે સુકેશિ! હે કૃશોદરિ! હે પદ્મવર્ણી! તું ક્યાં ગઈ?” આ રીતે તે ઓલતો હતો તે સમયે વખતને ઝાળખનારી અક્કાએ, મુખમાં તાંબુલ ચાવતી, મોતી, સુવર્ણ અને માણિક્યના અલંકારોથી શોભતી, મોતીઓના સમૂહોથી ઉજ્જવલ રોડિણીના કરતાં ખમણી મનોહર લાગતી, ઉત્તમ શ્વેતવંસ્ર ધારણ કરેલી, હસ્તિનીની માફક મંદ ગતિથી ચાલતી, કૂલોના ગજરાઓથી જેના હસ્તકમલ શોભી રહ્યા છે એવી, મહિરાને મકરંદ પાસે મોકલી.

મકરંદ આમ તેમ જોતો હતો, અને મોહગભિત વાક્યો ઓલતો હતો, તેવામાં તો સાથે સાચી પાસે ઊભેલી મહિરાને તેણે જોઈ.

મકરંદે તેણીને પૂછ્યું કે: “યુવાન જનોને ઉન્માદરૂપી મહિરા પાનાર શું તું તે જ મહિરા છે?”

મહિરા પણ આંખાના વૃક્ષ ઉપર બેઠેલા ભ્રમરસમૂહના ગુંબરવ કરતા રણુકારની જેવા, કોકિલાના મીઠા, મનોહર તથા કોમળ સ્વર જેવા અવાજવડે ઓલી કે: “હા! હું તે જ મહિરા છું.”

મકરંદે પૂછ્યું કે: “અરે! જગતના જીવોને ઉત્તમ દર્શન આપવાવાળી! તું જીવંત થઈને કેવી રીતે આવી?”

મહિરાએ કહ્યું કે: “અરે! શૃંગાર રસના ભોગી ભ્રમર! તારા ધ્યાનમાં મગ્ન થયેલી મેં અગ્નિમાં પડીને તેની

સાધના કરી, તેથી હું સ્વર્ગમાં ગઈ. ત્યાં શકેદ્રે ગૌરવ સહિત મારી તરફ જોયું અને કહ્યું કે: “હે સાત્વિક શિરોમણિ! જે કાંઈ જોઈએ તે માગ.”

મેં વિનંતી કરી કે: “જો તમે તુષ્ટમાન થયા હો તો મારા મનુષ્ય દેહ વડે મને મકરંદ શેઠ સાથે સંયોગ થાય તેમ કરી આપો; કે જેના અનાદરથી મેં આ પ્રમાણેનું સાહસ કર્યું છે. તે સાંભળીને તે શકેદ્રે મને તેવો વર આપીને સ્વર્ગલોકમાંથી અહીં મોકલી છે.”

આ પ્રમાણે સાંભળીને મકરંદ તે સમયને અમૃતમય, કામદેવના ભોગને અનુકૂળ; અને મહોત્સવ તુલ્ય માનવા લાગ્યો. પછી તે તેની પાસે જ રહ્યો, અને તેની સાથે ભોગવિલાસ કરવા લાગ્યો. મકરંદનું મન મદિરામાં જ લીન થઈ જવાથી, મદિરાએ ધીમે ધીમે તેનું બધું દ્રવ્ય હરણ કરી લીધું. “વેશ્યામાં અને કવિતામાં તદ્દલીન થએલ માણસો રસના આકુળપણથી અપશબ્દ, વૃત્તાભંગ તથા અર્થના ક્ષયને જાણતા નથી.”

આ પ્રમાણે મકરંદ નિર્ધન થઈ ગયો. ત્યાર પછી મદિરા તેનો બહુ આદરસત્કાર કરતી નહિ. જ્યારે તેને ત્યાં બહુમાન મળતું બંધ થયું, ત્યારે મકરંદે આત્મ પુરુષો દ્વારા બધી હકીકત, તેના પિતા હીરક શેઠને જાણાવી.

હીરક શેઠ આ વૃત્તાંત સાંભળીને બહુ ખેદ પામ્યા, અને કોપ કરીને તેવી શિક્ષા આપનાર કુટ્ટિની પાસે જઈ કહેવા લાગ્યો કે: “મારા પુત્રને શીખવવા માટે

આપેલું એક લક્ષ દ્રવ્ય તું પાછું આપ. તારી પાસે ભણેલ હોવા છતાં પણ દેશાંતરમાં ગએલ તે, આવી સામાન્ય ગણિકાથી છેતરાઈ ગયો છે.”

તે સાંભળી કુટ્ટિની બોલી કે: “શેઠ! જીવતી અવસ્થામાં કરેલા પ્રપંચને તો તે અવશ્ય જીત્યો, પણ મૃત્યુ અવસ્થા બતાવીને કરેલા પ્રપંચોને તે જીતી શક્યો નહિ; તો પણ વિષાદ કરશો નહિ, હું બધું પાછું લાવી આપીશ. તમે મારી સાથે તે ગામ ચાલો.”

આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તે બંને તે નગરીએ ગયા, અને તે નગરીમાં પ્રવેશ કર્યો. શેઠે ડૂંબનો અને કુટ્ટિનીએ ડૂંબીનો વેષ ધારણ કર્યો. પોતાની ધારણાની બધી ખાતમી મકરંદને એકલા બોલાવીને સમજાવી દીધી. એક દિવસ જે વખતે મકરંદ શેઠ મહિરાની સાથે જાજમ ઉપર ઘરના દરવાજાના મંડપમાં બેઠો હતો, અને દાસીઓ ચંદનરસથી તેમનાં બંનેના ચરણોની સેવા કરતી હતી, તે વખતે બંને જણા તેની પાસે ગયા.

મકરંદને દેખીને તેને ઉદ્દેશીને ડૂંબી બોલી કે: “હે વત્સ! અમને છોડીને તું ક્યાં ગયો હતો? તે શું કાગળ દ્વારા અમને સમાચાર પણ મોકલ્યા નહિ? ચાલ, ચાલ, તારા આખા શરીરના આલિંગનરૂપી અમૃતરસવડે મારા બધાં અંગોને તૃપ્ત કર. અરે વત્સ! તારું અટલું બધું ધન ક્યાં ગયું?”

આ પ્રમાણે બોલતી તે રૂદ્ધ કરવા લાગી. આ

સાંભળીને વેશ્યાનો બધો પરિવાર એકઠો થઈ ગયો. અક્કા ખેદ પામીને બોલી કે: “અરે! હવે ક્યાં જવું? શું આપીને છૂટવું? કેને શરણે જવું.” પછી ગુસ્સે રીતે તેઓએ તે બંનેને કહ્યું કે: “તમારે દુનિયાને તમે ગાંડા છે તેવી રીતે બતાવવું અને સાંજના વખતે બધું ધન લઈને ચાલ્યા જવું, ફરીથી આ તરફ આવવું નહિ.” તે પ્રમાણે નક્કી કર્યું.

પછી બધું દ્રવ્ય લઈને મદિરાથી ઉત્પન્ન થએલા પુત્રને તેણીને સોંપી દઈને, મકરંદને સાથે લઈ તે શેઠ અને કુટુંબની દ્રવ્ય સહિત પોતાના ગામ આવ્યા. પછી પુત્રને બધો ઘરનો ભાર સોંપી દઈને, અનેક પ્રકારની શિખામણો આપીને, હીરક શેઠે સંસારનો ત્યાગ કરીને દીક્ષા લીધી.

વેશ્યાના પ્રપંચોથી સર્વ જાણીતા હોય છે, તેથી તેની ફસામણમાં કોઈએ આવવું બેઠએ નહિ; તેમાં જ શોભા છે.

પંડિતોની કથા

૬૬

“જે પ્રમાણે એક ખુદ્દિમાન કરે છે, તેવી જ રીતે બધા કરે છે.”

એક નગરમાં શ્રીપુંજ નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેણે ગામ ગરાસ વગેરે નિભાવ માટે આપી આપીને પાંચસો કવિઓ અને પંડિતો એકઠા કર્યા હતા. પોતાની પુત્રીના લગ્ન મહોત્સવ વખતે ભોજન સમયે રાજાએ પાંચસો પંડિતોને આજ્ઞા ફરમાવી કે: “અરે પંડિતવરો! ધવલગૃહમાં નાંદી પાત્રમાં એક દૂધનો ઘડો તમે દરેક જણુ નાખી આવો.”

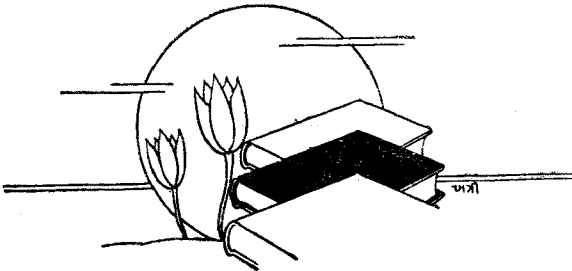
બધા પંડિતો ઉઠીને તે સ્થળે ગયા. તેમાંના એકે વિચાર કર્યો કે: “બધા દૂધનો ઘડો નાખશે, તેમાં હું એક ઘડો પાણીનો નાખીશ તેની કોને ખબર પડે તેમ છે?”

આવો વિચાર કરીને તેણે દૂધના ઘડાને બદલે પાણીનો ઘડો નાંખ્યો.

આ પ્રમાણે જુદો જુદો વિચાર કર્યો, અને તે પ્રમાણે કર્યું. જ્યારે કામ કરનારાઓ દૂધ લેવા માટે ત્યાં ગયા, ત્યારે તેમણે દૂધના બદલે પાણી દીધું. રાજાને તેઓએ વિનંતી કરી. તેથી રાજા પણ કૌતુકથી તે જોવા ગયો, તો તે પ્રમાણે જ દીધું. તેથી તે હસીને બોલ્યો કે: “સર્વ પંડિતોની સરખી જ બુદ્ધિ હોય છે.”

‘સૌ શાળુનો એક મત’ એ કહેવત પ્રમાણે બુદ્ધિવંત મનુષ્યોની બુદ્ધિ મોટા ભાગે સરખી જ હોય છે.

સતીની કથા

૬૭

કે તકપુરમાં કોકશિવ નામનો એક પ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તે જનમથી જ મૂર્ખ અને દરિદ્રી હતો. તેની પત્ની

પણ કંકાશ કરનારી, કાણી, કુરૂપા, કુટિલ, કૃપણ, કલંકિત આચારવાળી, કોઢી અને મર્મ વચનો બોલનારી હતી. પોતાના પતિની સ્નાન તથા ભોજનાદિની જરાએ ચિંતા કર્યા વગર, માત્ર પોતાનું પેટ ભરવામાં તે કુશળ હતી.

તેના ઘરની પાસે રહેલા એક ઝાડ ઉપર ઝોટીંગ નામના એક વ્યંતરનો વાસ હતો. તે ઝાડ નીચે તે સ્ત્રી હમેશાં એઠવાડ નાખતી હતી અને કણ્યા વખતે ત્યાં આવીને ખૂમો પાડતી હતી. તેની આવી રીતથી ત્રાસ પામીને, વ્યંતર છેવટે તે ઝાડ છોડીને બીજા દેશમાં ચાલ્યો ગયો. કોકશિવ બ્રાહ્મણ પણ દુર્વિનીત પત્નીના ગ્રીષ્મ ઋતુના દાવાનળની જેવાં વચનો સહન નહિ થઈ શકવાથી, તથા ગરીબાઈથી પીડાઈને એક દિવસ રાત્રે ત્યાંથી નાશીને બીજા ગામ ચાલ્યો ગયો.

“સ્ત્રીઓ કલેશ કરનારી હોવાથી તે કોને કોને ઉદ્દેગ પમાડતી નથી?”

એક ગામથી બીજા ગામ ભટકતો ભટકતો તે એક મોટા નગરની પાસે આવ્યો. તે નગરમાં જવાના રસ્તામાં એક મોટા વૃક્ષની છાયા નીચે તે બેઠો. પેલો વ્યંતર પણ તે ઝાડ ઉપર આવીને રહેલો હતો. તે બ્રાહ્મણને દેખીને તેણે તેને ઓળખ્યો, અને પડછાયારૂપે તેની પાસે રહીને તે બોલ્યો કે: “ભાઈ કોકશિવ! તું મને ઓળખે છે?”

કોકશિવે પૂછ્યું કે: “તું કોણ છે અને ક્યાં રહેવાવાળો છે?”

વ્યંતરે કહ્યું કે: “તારા ઘરની પાસે રહેલા વૃક્ષ ઉપર રહેનારો હું વ્યંતર છું. તારી પત્નીના કંકાશથી અને એકવાડથી હું મુંઝાયો, તેથી ત્યાંથી નાશીને અહિં આરામ સ્થળમાં આવીને રહેલો છું. જ્યારે ખાવાની ઈચ્છા થાય ત્યારે કેઈ પણ પુરુષ યા સ્ત્રીને પકડું છું, અને લોજન મેળવું છું. હવે તું અહિં શા માટે આવ્યો છું; તે કહે.”

આ પ્રમાણે સાંભળીને તે બ્રાહ્મણ બોલ્યો કે: “તારી માફક હું પણ તે પત્નીના ત્રાસથી ખીને રખડતો રખડતો અત્રે આવેલ છું.”

વ્યંતરને તેની દયા આવવાથી પૂછ્યું કે: “તું ક્યાં જમીશ?”

બ્રાહ્મણે કહ્યું કે: “જેવી રીતે તું લોજન કરે છે, તેવી રીતે હું પણ કરી લઈશ.”

વ્યંતરે કહ્યું કે: “ઉઠ, એક ઉપાય બતાવું. હું નગરમાં જઈને શાલિલદ્ર શેઠના પુત્રને વળગીશ. ત્યાં તું મંત્રવાદી થઈને આવજે ને પાઠ કરજે, તેની પાસે પાંચસો સોનામહોર માગજે; વધારે લોભ કરીશ નહિ, તારા મંત્રવાદના મિથ્યાહંસથી હું તે શેઠના પુત્રને છોડી દઈશ.”

આ પ્રમાણે નિર્ણય કર્યા પ્રમાણે કાર્ય કરતાં કેકશિવને પાંચસો સોનામહોર મળી; એટલે બ્રાહ્મણને લોભ લાગ્યો. તેથી વિચાર્યું કે “ફરીથી પણ સોનામહોરો મળે તો સાફ.” પછી એક દિવસે તે વ્યંતરે કેઈ મંત્રીના બાળકને પકડ્યો. તે બ્રાહ્મણે વિચાર્યું કે: “ખરેખર! અહિં

પણ તે જ વ્યંતર હશે.” આ પ્રમાણે વિચારીને તે મંત્રીને ઘેર ગયો; અને મંત્રવાદની શરૂઆત કરી. એટલે પડદા પાછળ અંતરીક્ષમાં રહીને તે વ્યંતર બોલ્યો કે: “એક વખત તો તારો સત્કાર કરવા માટે તને સોનામહોરો અપાવી. ફરીથી લોભવશ થઈને તું મને હિરાન કરવા આવ્યો છું, તો હવે તને જ મારી નાખીશ.”

આ પ્રમાણે કહીને તેને મારવા માટે મુઠી ઉપાડી; એટલે તે લુચ્ચો બ્રાહ્મણ બોલ્યો કે: “હું કાંઈ લોભવશ થઈને અહિં આવ્યો નથી, પરંતુ ‘તે દુષ્ટ બ્રાહ્મણી અત્રે આવેલી છે’ તે તને જણાવવા આવ્યો છું.”

આ પ્રમાણે સાંભળીને, તેની ખીકથી “શું તે અત્રે આવી છે!” એમ કહીને, તે મંત્રીપુત્રને છોડીને ચાલ્યો ગયો; એટલે કોકશિવને ઇંદગી પર્યંત ચાલે તેટલું ધન મદ્યું.

કલહ કરનારી સ્ત્રીથી વ્યંતર પણ દૂર ભાગી જાય છે. માટે જેને સુખી થવું હોય તેને કલહથી દૂર જ રહેવું જોઈએ.

ગૃહભંજકની કથા

૬૮

“જેમ ફાવે તેમ જ્ઞાલનારાઓનો કાયા કાનવાળાએ વિશ્વાસ કરવો નહિ.”

શાંતિપુરમાં તિલક નામનો શેઠ અને વિજયા નામની શેઠાણી રહેતા હતા. તેઓને સંતાન નહિ હોવાથી, સંતાન પ્રાપ્તિ માટે ઘણા ઘણા ઉપાયો કરતા હતા. એક દિવસ તેમના ઘરમાં એક લુચ્ચો પરદેશી આવીને ઉતર્યો. તેણે લોજન સમયે લોજનની માગણી કરી, પણ શેઠાણીએ લોજન આપ્યું નહિ; તેથી તે ક્રોધે ભરાયો.

લોકોની પાસેથી તેણે સાંભળ્યું કે: “આ શેઠના ઘેર આળક જીવતું નથી.”

પેલો લુચ્ચો પરદેશી આખા શરીરે ટીલાં-ટપકાં કરીને ગળામાં માળા નાખીને જ્યોતિષી બની ફરીથી તે

શેઠના ઘેર આવ્યો. શેઠાણીએ કહ્યું કે: “અરે! તમે કોણ છો?” તેણે કહ્યું કે: “હું મોટો ન્યોતિષી છું. ત્રણે કાળનું સ્વરૂપ બાણનારો, અને મુદ્દર્ત વગેરે બેનારો છું.”

શેઠાણીએ કહ્યું કે: “બે એમ છે તો, તમે બેષ બેઠને કહો કે મારે સંતાનો કેમ જીવતાં નથી.”

તે બુદ્ધે બોલ્યો કે: “તારો પતિ રાક્ષસ છે, દુર્ધર મંત્રશક્તિવડે તે તારા બાળકોને ખાઈ બંધ છે.”

તેણીએ પૂછ્યું કે: “તે બાબતની ખાત્રી શું?”

તે હુદ્ધે બોલ્યો કે: “તેનું શરીર ખાઈ છે, તેને ચાટીને તું ખાત્રી કરજે.” આ પ્રમાણે એકાંતમાં તેની સાથે વાત કરીને પછી તે બુદ્ધે હુકાને ગયો.

શેઠે તેને માનપૂર્વક બોલાવ્યો અને પૂછ્યું કે: “અરે ન્યોતિષી! તમે કાંઈ બાણો છો?”

તેણે કહ્યું કે: “હું સર્વ બાણું છું.”

શેઠે તેને પૂછ્યું કે: “મારા સંતાનો જનમીને તરત જ મરી કેમ બંધ છે?”

તેણે ઉત્તર આપ્યો કે: “તમારી પત્ની ડાકણ છે, તે જનમે કે તરત જ છોકરાંઓને ખાઈ બંધ છે.”

શેઠે પૂછ્યું કે: “તેણી સાબીતી શું?”

તેણે કહ્યું કે: “આજે તમે ઘેર જશો ત્યારે, તે તમારું અંગ ચાટશે.”

શેઠે બેઠીને રબ આપી. શેઠ ઘેર જઈને બપોરે

પલંગ ઉપર સૂતો. શેઠાણી તે વખતે પાસે આવી. એટલે શેઠ કપટથી ભર નિદ્રામાં સૂતો. તે વખતે બેખીના વચનની ખાત્રી કરવા માટે તે તેનો વાંસો ચાટવા લગી.

શેઠ તરત જ બેઠો થયો અને રાડ પાડીને બોલી ઉઠ્યો કે: “અરે! બાણ્યું, બાણ્યું, કે તું ડાકણ છું.”

શેઠાણી નિષ્કુરતાથી બોલી કે: “અરે! રાક્ષસ! તને પણ હું બાણ્યું છું.”

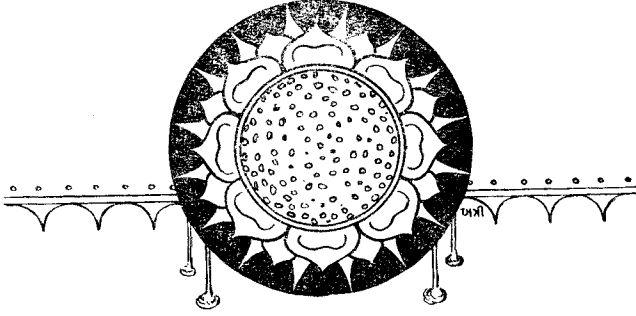
આ પ્રમાણે બંને વચ્ચે કલહ થયો. લોકો એકઠા થઈ ગયા. બધી હકીકત સાંભળીને તેઓએ વિચાર્યું કે: “જરૂર! આ કોઈ કલેશ ઉત્પન્ન કરાવનારનું કાવતું છે.”

તે વખતે કલેશ કરાવવામાં નારદ બેવો પેલો લુચ્ચો પણ ઝઘડો થએલો દેખીને ત્યાં આવ્યો; બધા એકઠા થએલા માણસો પાસે તેણે બધી હકીકત વિગતથી કહી.

પારકા સુખે દુઃખી થનારાઓનો આ જગતમાં તોટો નથી. આવા હલકા સ્વભાવવાળા માણસોથી ચેતતા રહેવું. અને દરેકને સુખી દેખીને આનંદિત થવામાં જ ખરું સુખ છે.

ડોસીની કથા

૬૯

“ડાહ્યા માણુસોઝે યુવાવસ્થામાં દાન આપવું.
તેમ નહિ કરનારને મોટી ઉંમરે પરતાવું પડે છે.”

કું તલપુર નગરમાં દેવધર નામનો શેઠ રહેતો હતો.
તેને શોભિની નામની સ્ત્રીથી ચાર પુત્રો હતા. ચારે
પુત્રો પરણાવેલા હતા. દેવધર અનુક્રમે મૃત્યુ પામ્યો. પછી
શોભિનીની આજ્ઞા પ્રમાણે કુટુંબનિર્વાહ ચાલતો હતો.
શોભિની બહુ કંઠુસ હોવાથી, તે બહુ જ કરકસરથી ધર
કારભાર ચલાવતી હતી.

ચારે વહુઓને શોભિનીએ ચાર વસ્તુઓ સાચવવા
આપી હતી. પહેલી વહુને સોનાની સાંકળી, બીજીને
હાથના કંકણ, ત્રીજીને પગે પહેરવાનું સોનાનું સાંકળું, અને

ચોથી વહુને ત્રણસો રૂપિયા રોકડા આપ્યા હતા. કુટુંબના બીજા માણસોથી આ વસ્તુઓ ગુપ્ત રાખી હતી.

એક વખતે તે વૃદ્ધ ડોસીને ક્ષયરોગ થયો, તેથી જઠરાગ્નિ મંદ થઈ ગઈ. એક પગલું પણ મહા મુશ્કેલીથી ભરાતું હતું; અને ખોલતાં પણ બહુ જ કષ્ટ પડતું હતું. ન્યારે વૈદ્યોએ તે ડોસીની જીવવાની આશા તદ્દન છોડી દીધી, ત્યારે તેણીને ભોંય ઉપર લીધી. તેના હાથ પરની વીંટી વગેરે દાગીનાઓ ઉતારી લેવા છોકરાઓ તૈયાર થયા. સગાસંબંધી એકઠા થઈ ગયા, અને ‘અનશન કરાવો’ તેમ બધા કહેવા લાગ્યા.

અંત સમયે નવકાર મંત્રનાં પદો ખોલાવા લાગ્યા. તે વખતે ડોસી મનમાં વિચારવા લાગી કે: “વહુઓને ગુપ્તરીતે આપેલા મારા દ્રવ્યનો ઉપયોગ કરવાનો આ અવસર છે.” એમ વિચારીને પહેલી વહુને કહ્યું કે: “દીકરી! સાંકળી.”

લોકોએ પૂછ્યું કે: “વહુ! સાસુ શું કહે છે?”

તે વહુએ કપટ કરીને કહ્યું કે: “સાંગરી, સાંગરી.” આ શાક પહેલાં તેમને બહુ વડાલું હતું.

બીજીને ખોલાવીને સાસુએ કહ્યું કે: “દીકરી! અંગુથળ.”

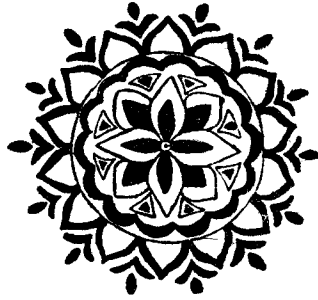
લોકોએ તેણે પૂછવાથી કહ્યું કે: “સાસુજી કહે છે કે અંગ દાખો.”

ત્રીજી પાસે ‘સાંકળું’ માગ્યું. તેણે કહ્યું કે: “સાસુજી ઘર સાચવવાનું કહે છે.”

ચોથી પાસે ‘ત્રણસેં રૂપિયા’ માગ્યા. તેણે કહ્યું કે:
 “તીકથી ખેતરની રક્ષા કરવાનું કહે છે. થોડી વાર પછી
 ડાસી મરણ પામી, અને સાથે કાંઈ પણ પુણ્ય લીધા
 વિના પરલોકમાં ગઈ.

જીવતાં સુધી કંબુસાધથી ધર્મમાર્ગે દ્રવ્યનો વ્યય
 ન કરવો, અને મરણ વખતે ધર્મ કરવાનો વિચાર
 કરવો તે મૂર્ખાઈ છે. માટે ‘હાથે તે સાથે’ એ
 કહેવત વિચારીને, સર્વદા પરોપકાર કરવામાં
 તત્પર રહેવું.

કુલપુત્રની કથા

૭૦

“સારા નરસાની વિચારણાવાળા માણસોએ પોતાની બુદ્ધિનો પોતે જ ઉપયોગ કરવો.”

સુધાન્ય નામના નગરમાં એક ડાશી રહેતી હતી. તે યુવાન વયમાં જ વિધવા થઈ હતી. તેણીને એક પુત્ર હતો. પારકા ઘરનાં દરણાં દળીને, પાણી ભરીને, ઘરકામ વગેરે કર્યા કરીને, તેણે ઘણા વખત સુધી તે પુત્રનું પાલન કર્યું.

તે પુત્ર ખાવામાં શૂરવીર, નિરક્ષર, શરીરે સ્થૂલ અને જાડી બુદ્ધિવાળો હોવાથી જંગલમાં રહેનારાં જનાવર જેવો વ્યવહારાદિમાં તદ્દન અબ્બણ હતો. એક દિવસે તે ડાશીએ પ્રેમાળ શબ્દોથી તેણે કહ્યું કે: “વત્સ! તને પાળી પોષીને મેં મોટો કર્યો, તું મૂછોવાળો થયો, હવે મારા અને તારા ભરણપોષણની કાંઈ ચિંતા કર.”

પુત્રે પૂછ્યું કે: “માતા! શું ઉપાય કરું.”

માતાએ કહ્યું કે: “આ પાસેના નગરમાં તારા પિતાનો સ્વામી એક મોટો રજપુત રહે છે. ઘણા વરસ સુધી તેણે તેની સેવા કરી હતી, તેની સેવા કરવા માટે તું પણ જા.” આ પ્રમાણે કહીને જુની, મ્યાનમાં રહેલી, બહુ કાટ ચઢી ગયેલી તલવાર તેને આપીને આશીર્વાદ દઈને તે રજપુત પાસે તેને મોકલ્યો.

તે જતાં જતાં પૂછવા લાગ્યો કે: “માતા! લોકોને રીઝવવાનો શું ઉપાય? તે મને કહો, તે હું કદિ પણ શીખ્યો નથી.”

માતાએ કહ્યું કે: “વત્સ! જ્યારે માણસોનો મેળાપ થાય, ત્યારે મોટા સ્વરે ‘નમસ્કાર, નમસ્કાર’ તેમ બોલવું.”

તે મૂઠ મતિવાળો મૂર્ખ ત્યાંથી ચાલ્યો, અને અરણ્યમાં પહોંચ્યો. તે સ્થળે શિકાર કરવા આવેલાઓએ હરણોને પકડવા જાળ નાખી હતી અને ગીતનાદથી હરણીયાંઓને આકર્ષ્યાં હતાં. હરણીયાંઓ નજીક આવતા હતા, તે વખતે આ મૂર્ખ બહુ મોટા અવાજથી શિકારીઓને ‘નમસ્કાર, નમસ્કાર’ એમ કહ્યું. તે સાંભળીને હરણીયાંઓ ભય પામ્યા, અને નાશી ગયા.

હરણ પકડનારાંને તેના ઉપર બહુ ક્રોધ ચઢ્યો, અને ગડદા, પાદુ, લાકડી તથા ચાખખા વગેરેથી તેને બહુ માર્યો. તે મૂર્ખાએ કહ્યું કે: “મને મારી માતાએ તે પ્રમણે શીખવ્યું છે. માટે મને મારશો નહિ.”

પછી તેણે તે હરણ પકડનારાંઓને પૂછ્યું કે: “અહીંથી ખીબ્લ સ્થળે જઈ, ત્યાં મારે શું કરવું?”

આ પ્રમાણે પૂછવાથી તે હુષ્ટોએ તેને શીખવ્યું કે: “માણસને દેખવાં કે તરત જ નીચા નીચા નમવું; અને બહુ જ નમ્રતા બતાવવી.” પછી તેઓએ તેને છોડી દીધો.

તે પૂછડાં વગરનો પશુ ચાલતો ચાલતો નગરની નજીકમાં આવ્યો. તે જગ્યાએ પહેલાં ઘોખીઓનાં કપડાં ચોર ચોરી ગયા હતા. તેઓએ ગુપ્ત પુરુષોને તપાસ કરવા રાખ્યા હતા. તેઓ ચોરની તપાસ કરતા હતા. તે વખતે તે મૂર્ખ કુળપુત્ર તે સ્થળે આવ્યો, અને હુગડાં પહેલાં હતાં તે સ્થળે રહેલા બે ત્રણ માણસોને તેણે ધીમેથી નમસ્કાર કર્યો. તેને નમતો નમતો આવતો દેખીને ‘આ જ ચોર છે’ તેમ ધારીને ઘોખીઓએ તેને બાંધ્યો અને બહુ માર્યો. ત્યાં પણ સત્ય હકીકત કહેવાથી તેને છોડી મૂક્યો.

મૂર્ખાંએ તેમને પૂછ્યું કે: “મને એવી રીતે શિખામણ આપો કે જેથી ખીબ્લો મારો પરાભવ કરી શકે નહિ.” તેમ પૂછવાથી ‘આ ગાંડો છે’ તેમ ધારીને તેઓએ તેને શીખવ્યું કે: “જ્યારે ઘણા લોકો મળે ત્યારે ‘તમારા માથા ઉપર ઉપ પડો’ તેમ બોલવું.”

આ પ્રમાણે સાંભળીને નગર તરફ જતાં ઉદ્યાનમાં ચાત્રાર્થે જતા માણસોને દેખીને ‘તમારા શરીર ઉપર ઉપ પડો’ તે પ્રમાણે તેણે કહ્યું. તે સાંભળીને તેઓએ તેને

માર્યો. સત્ય હકીકત સાંભળીને તેઓએ તેને છોડી દીધો, અને શિખવ્યું કે: “ઘણા લોકો સાથે રહેલા દેખાય ત્યારે ‘હમેશાં આ પ્રમાણે થાઓ’ તેમ બોલવું.”

આગળ જતાં એક મહાનું લઈને જતાં માણસો તેને મળ્યા. તેને જોઈને તે મૂર્ખ બોલ્યો કે: “હમેશાં આ પ્રમાણે થાઓ.” તે સાંભળી લેગા થએલા લોકોએ ઘા ઉપર ખારની જેવું બોલનારા તેને માર્યો. પછી સત્ય હકીકત કહેવાથી તેને છોડી મૂકી શિખવ્યું કે: “કોઈ દિવસ આમ થાઓ નહિ.” તેમ બોલવું.

આગળ જતાં લગ્ન નિમિત્તે જતાં માણસોને દેખીને ‘કોઈ દિવસ આમ થાઓ નહિ’ તે પ્રમાણે બોલતો સાંભળીને, તે માણસોએ લોટની કણેકની માફક તેને સારી રીતે માર્યો. આ પ્રમાણે પોતાના પરાક્રમ બતાવતો તે મૂર્ખ કુળપુત્ર અનુક્રમે નગરમાં પેઠો અને રજપુતને ઘેર પહોંચ્યો. તેણે તેને પોતાની પાસે રાખ્યો.

તેણે તેને કહ્યું કે: “ઢાલ વગાડીને લાવ.” ત્યારે લોખંડના સળીયાવડે ઢાલ વગાડતાં ઢાલ ભાંગી નાખ્યો. “પશુ બાંધ” તેમ કહ્યું, ત્યારે દોરડાં વડે પશુને વીંટવા જ માંડ્યું. એક દિવસ દાસીએ માથે છાણની ટોપલી લીધી, અને આ મૂર્ખને ખેતરનું ખણું લીંપવા માટે પાણીનો ઘડો સાથે લઈને મોકલ્યો. જતાં જતાં તેણે પૂછ્યું કે: “મારે શું કરવું.” રજપુતે કહ્યું કે: “જે આ દાસી કરે તે તારે કરવું.”

ખેતરમાં જઈ દાસીએ ઉચેથી છાણનો સૂંડલો નીચે નાંખ્યો, એટલે તે મૂર્ખાએ પણ પાણીનો ઘડો જમીન ઉપર ફેંક્યો. ઘડો ભાંગી ગયો અને બધું ખળું પાણી પાણી થઈ ગયું. દાસીએ ક્રોધ કરીને તેને માર્યો. સ્વામીએ હુકમ કર્યો હતો કે: “દાસી જે કરે તે તારે કરવું.” તે યાદ આવવાથી તે પણ તેને મુકાઓ મારવા મંજ્યો. દાસી દોડીને ઘેર આવી, એટલે તે પણ પછવાડે દોડીને ઘેર આવ્યો.

સ્વામીએ પૂછ્યું કે: “આ શું?” બંનેએ યથાસ્થિત વૃત્તાંત કહી દેખાડ્યો. આખું કુટુંબ તે મૂર્ખની મશકરી કરવા માંડ્યું. એક દિવસે ગ્રામ્યપંચાયતમાં તેનો સ્વામી બેઠો હતો, તે વખતે તે મૂર્ખ ત્યાં જઈને મોટો ઘાંટો પાડીને કહેવા લાગ્યો કે: “હે સ્વામી! રાખડી થઈ ગઈ છે, ઉઠો, ઉઠો.” તે વાત ખાનગી રાખવાની હતી, તેથી તે સાંભળીને રજપુત શરમાઈને ઉઠ્યો, અને તેણે શિખામણ આપી કે: “અવસર જોઈને ધરની વાત પાસે આવીને ખાનગી રીતે કહેવી.”

થોડો વખત ગયા પછી એક દિવસ રજપુતને ઘેર આગ લાગી. રજપુત રાજકાર્યમાં રોકાયેલો હતો. ધરના માણસોએ આ મૂર્ખને કહ્યું કે: “અરે! જલદી જઈને ધરના માલિકને જલદી કહે કે માણસોનું ટોળું લઈને જલદી આવે અને આગ એલવી નાંખે.” તે ત્યાં ગયો. ત્યાં ઘણા માણસોને બેઠેલા દેખીને ‘આ અવસર નથી’ તેમ વિચારીને તે નજીકમાં ચૂપ બિભો રહ્યો.

થોડી વાર પછી પાસે જઈને તેણે કાનમાં કહ્યું કે: “તમારા ઘરમાં આગ લાગી છે..” રજપુતે બ્રકુટી ચડાવીને કહ્યું કે: “અરે મૂર્ખ! તેં આવીને તરત જ કેમ ના કહ્યું?”

તેણે જવાબ આપ્યો કે: “યોગ્ય સમય નહોતો. તમે કહ્યું હતું કે સમય વિચારીને જાનગીમાં કહેવું.”

સ્વામી પણ ખેદ, હાસ્ય, દીનતા તથા ચિંતાપૂર્વક વિચારવા લાગ્યો કે: “ખરેખર! આ મહા જડ છે.” કહ્યું છે કે: “જેને ખુદ્ધિ જ ના હોય તેને શાસ્ત્રો શું કરે? આંધળા માણસને દર્પણ શું કામ આવે?”

પછી તરત જ ઉઠીને તે ઘર આવ્યો. ઘર તો આખું બળીને ભસ્મભૂત થઈ ગયું હતું. પછી હાથ પકડીને તે મૂર્ખને સ્વામીએ કહ્યું કે: “અરે મૂર્ખ! જો. તેં લાંબા વખત સુધી ઢીલ કરીને કહ્યું તેથી આ બધાંનો નાશ થઈ ગયો; તેથી આજથી જે સ્થળે લેશ માત્ર પણ અગ્નિ કે અગ્નિનો ધુમાડો દેખાય તે સ્થળે પાણી, કચરો, ઘોણુ કે મૂત્ર જે હાજર હોય તે નાંખવું.” તે પ્રમાણે શિખામણ આપી.

એક દિવસ તે રજપુત સ્નાન કરીને પોતાના વાળ સુકાવવા સગડીમાં દેવતા રાખીને તેની પાસે ખેઠો હતો. અગ્નિ બળતો હતો, તેનો તેના મસ્તક ઉપરથી ધુમાડો નીકળતો હતો; પેલા કુલપુત્રે તેની શિખામણ યાદ કરીને એક પાત્રમાં રાખેલ ગંદું પાણી તરત જ લાવીને રજપુતના

માથા ઉપર નાખ્યું, રજપુતને બહુ જ ક્રોધ ચઢ્યો. તેથી તેણે તેને માથામાં મારીને કાઠી મૂક્યો. બુદ્ધિ વગરનો ઠાર જેવો તે મૂર્ખ પણ રખડી રખડીને જીવન પૂરું કરી મરણ પામ્યો.

બુદ્ધિ રહિત માણસોને ગમે તેવો ઉપદેશ કરીએ તો પણ તે નિરર્થક જાય છે. વિચાર કર્યા વગર કાર્ય કરનાર મનુષ્ય પણ જેવો જ છે.

એક શેઠની કથા

૭૧

૬ વપુર નામના શહેરમાં કુલાનંદ નામે એક શેઠ
 રહેતો હતો. તેને મદનકલિકા નામની સ્ત્રી હતી. તેમને

પુત્ર થતો નહતો, તેથી શેઠાણીએ ગામની અધિષ્ઠાયિકા પ્રભાવવાળી ચામુંડા દેવીની બાધા રાખી કે: “હે દેવી! જો તારા પ્રસાદથી મને પુત્ર પ્રાપ્તિ થશે, તો ત્રણ લાખ દ્રવ્ય ખરચીને હું તારી પૂજા કરીશ.”

તેણીને પુત્ર થયો. પોતે જે બાધા રાખી હતી તે, ભર્તારને કહી. તેણે કહ્યું કે: “સારું કર્યું.” પછી એક એક લાખ દ્રવ્ય ખરચીને તેણે રત્ન જડેલા સોનાનાં ત્રણ પુષ્પો કરાવ્યાં. પછી પોતાના પરિજનો સાથે દેવી પાસે જઈને તેની યથાવિધિ પૂજા કરી અને તે ત્રણે કૂલો દેવીની બે ભૂજા પર બે, અને એક કપાળમાં એમ ત્રણ સ્થળે ચઢાવ્યા.

“દંભી માણસો દેવોને પણ છેતરે છે, તો પછી મનુષ્યને છેતરે તેમાં નવાઈ જ શી?”

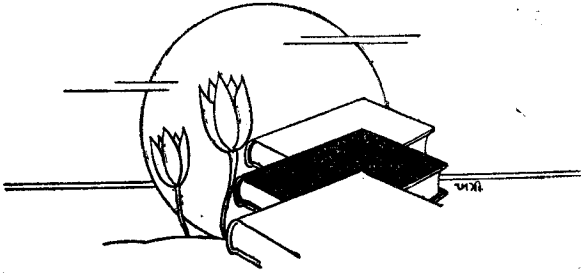
શેઠે ત્યારપછી પોતાની, પત્નીની અને પુત્રની ત્રણેની શેષ તરીકે તે ત્રણે કૂલો પાછા લઈ લીધા, અને તે શઠ શિરોમણિ શેઠ પોતાના ઘેર આવ્યો. દેવી તે જોઈને વિલમ્બી થઈ ગઈ, અને તેના મિત્ર સહિયડ નામના દેવ પાસે પોતાનું મનોહુઃખ કહેવા માટે ગઈ. તેને કહ્યું કે: “હે દેવ! કુલાનંદ નામના શેઠે ત્રણ કૂલો મને અર્પણ કરીને યુક્તિપૂર્વક પાછા લઈ લીધા અને મને છેતરી. હવે હું શું કરું?”

સહિયડ હુઃખપૂર્વક બોલ્યો કે: “તું તો સુખેથી છૂટી, તેથી ભાગ્યશાળી છું. સાંભળ, તે શેઠે મારી કેવી કદરૂપના કરી હતી તે કહું છું.” પહેલાં તેનું એક વડાણ મધ્ય સમુદ્રમાં પ્રવાસ કરતાં ખોવાઈ ગયું. તેની નિશાની પણ જણાતી નહોતી; તેથી તે મારી પાસે આવ્યો, અને

કહ્યું કે: ‘મારું વહાણ પાછું લાવી આપશે તો હું તમને એક પાટો આપીશ.’ મેં મારી શક્તિથી તે વહાણ પાછું લાવી આપ્યું. તેની ખબર મળી, તેને ઘેર ઉત્સવ થયો. ક્ષેમકુશળ વહાણ કાંઠે આવ્યું, તેની વસ્તુઓ વેચી નાંખી, તેમાં તેને ઘણા લાભ થયો.

‘‘પછી મેં સ્વપ્નમાં પાડાની માગણી કરી. તેથી તે એક તરણ પાટો લાવ્યો, અને તેના ગળામાં રહેલ દોરડું મારા ગળે બાંધ્યું. પછી તે ભેરી, ભુંગલ, મૃદંગ વગેરે વાજાંત્રો એક સાથે વગડાવવા લાગ્યો. વાજાંત્રોના અવાજથી પાટો ચમક્યો, કારણ કે તે ઘણા વખતથી વગડામાં રહેતો હતો; એટલે પોતાની સાથે દોરડાવડે તે પાટો મને પણ ખેંચીને લઈ ગયો. મારા આખા શરીરે ચાકાં પડ્યા, તે હજી પણ સુકાતા નથી. માટે તું દુઃખ મનમાં લાવીશ નહિ. તારું મોટું અહોભાગ્ય છે કે હજી તારું કાંઈ લઈ તો ગયો નથી; માટે તું તારા સ્થાને જા. તે શું સાંભળ્યું નથી કે: ‘‘કયો માણસ ધનની પ્રાપ્તિથી ગર્વિત થતો નથી? જેના માનનું ખંડન સ્ત્રીએ ન કર્યું હોય એવો કોણ છે? રાત્રને વહાલું કોણ હોય છે? કાળના પંજમાંથી કોણ છૂટે છે? કયો ભિખારી માન પામે છે? દુર્જનની જાળમાં સપડાએલો કયો સત્પુરુષ કુશળક્ષેમ છૂટી શકે છે?’’ કોઈ નહીં. એ પ્રમાણે સાંભળીને દેવી પોતાના સ્થાને ગઈ.

દેવ-દેવી પણ દંભીથી ઠગાય છે.

મૂર્ખ શિષ્યની કથા

૭૨

વીરપુર નામના નગરમાં એક જટાધારી તાપસ રહેતો હતો. તે ઘરડો થઈ ગયો હતો, અને કાને બહેરો હતો. તેને વિધિ વિધાન કરાવવાવાળો એક શિષ્ય હતો. એક દિવસ ગુરુએ શિષ્યને કહ્યું કે: “હે વત્સ! હું બહેરો થઈ ગયો છું, તેથી કાંઈ સાંભળી શકાતું નથી; માટે વૈદ્ય પાસે જઈને કાંઈક દવા લઈ આવ.”

મધ્યાન્હ સમયે શિષ્ય કોઈક વૈદ્યના ઘર પાસે પહોંચ્યો. વૈદ્યના ઘરની બહાર જઈને ઊભો રહ્યો. તે વખતે વૈદ્ય પણ નગરમાં ફરીને ઘેર આવ્યો હતો. સવારે બહાર ફરવા જતી વખતે તે પોતાના મોટા પુત્રને નાના પુત્રને ભણાવવાની ભલામણ કરીને ગયો હતો.

વૈદ્યે બહારથી આવીને મોટા છોકરાને પૂછ્યું કે:

“અરે! આ છોકરાને તેં ભણાવ્યો કે નહિ?, તે પાઠ શીખ્યો કે નહિ?”

મોટા છોકરાએ કહ્યું કે: “પિતાજી તે માંડ વચન માનતો નથી, તેથી ભણવા બોલાવું છું ત્યારે નાશીને બીજે આવ્યો જાય છે.”

તે સાંભળીને તે વૈદ્યને બહુ જ ક્રોધ ચઢ્યો, તેથી તેને ઘણા વખત સુધી તમાચા વગેરે મારીને કહ્યું કે: “અરે! હવે સાંભળે છે કે નહિ.”

આ પ્રમાણે વારંવાર વૈદ્યને તેના પુત્રને કહેતો સાંભળીને બહાર ઊભેલા તાપસના શિષ્યે ‘બહેરાપણું મટાડવાનો ઉપાય આવી રીતે માર મારવો તે છે’ એવો નિર્ણય કરીને પોતાના મઠમાં જઈ ગુરુને હાથવતી પકડીને જમીન ઉપર પછાડ્યા, અને ઘણી સખત થપાટો વગેરે મારીને પૂછ્યું કે: “કેમ હજી પણ સાંભળો છો કે નહિ?”

લોકો શિષ્યને મારતો દેખીને ભેગા થઈ ગયા, અને તેમ કરવાનું કારણ પૂછ્યું. તેણે કહ્યું કે: “બહેરાપણું મટાડવાનો આ જ ઉપાય છે?”

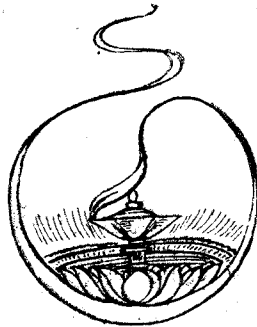
લોકોએ પૂછ્યું કે: “આ ઉપાય તને કોણે બતાવ્યો છે?”

તેણે કહ્યું કે: “અમુક વૈદ્યે બતાવ્યો છે.”

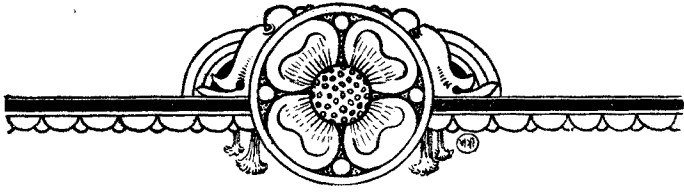
લોકો વૈદ્ય પાસે ગયા, અને પૂછ્યું તો તેની વાતમાં કાંઈ પણ સાર દેખાયો નહિ; તેથી બહુ બેરથી મારતા

તે શિષ્યને લોકોએ સમજાવીને બહુ મુશ્કેલીથી મારતો બંધ કર્યો. બરાબર નહિ સમજવાથી આમ બન્યું.

કેવળ અભ્યાસ કરવાથી કાંઈ ફળ મલતું નથી. ભણવાની સાથે ગણવાની પણ ખાસ જરૂર છે. વળી દરેક કાર્ય કરતાં પહેલાં તેનું પરિણામ શું આવશે તેનો પણ વિચાર કરવાની ખાસ જરૂર છે.

તાપસની કથા

૭૩

“જે માણસને જેવી રીતે બાધ થાય તેને તેવી રીતે જ ડાહ્યા માણસે બાધ કરવો.”

એક ગામમાં તાપસોનો ભક્ત, દાતાર, વિનયી અને બુદ્ધિશાળી એક ધનવાન શેઠ રહેતો હતો. તેણે એક દૂરના ગામથી ટટ્ટારશિવ નામના તાપસને ખોલાવીને પોતાના ગામમાં વસાવ્યો. ત્યાં તે ચોમાસું રહ્યો. અડધું ચોમાસું વીતી ગયા પછી એક રાત્રે ગામમાં ધાડ પડી અને તે લોકોએ ગામ બાળી નાખ્યું.

બધાના ઘરોમાં અનાજ વગેરે બળી ગયું. પેલા શેઠને ઘેર પણ આગ લાગવાથી, તેના ઘરનાં અન્ન, વસ્ત્ર વગેરે સઘળું બળી ગયું હતું. સવારે તાપસ ભૂખ્યો થયો. શિષ્યને ભિક્ષા લેવા માટે મોકલ્યો. શિષ્ય શેઠને ઘેર પહોંચ્યો, અને કાંઈક અન્નની ભિક્ષા આપવા માગણી કરી. એટલે આખી રાત બળેલા, અગ્નિના તાપથી તપી

ગએલા અને આગ લાગવાથી દુઃખિત અંતઃકરણવાળા કુટુંબીઓએ તેને યોગ્ય ઉત્તર આપીને પાછો કાઢ્યો. તે ગુરુ પાસે પાછો આવ્યો.

અન્ન નહિ મળવાથી ભૂખ્યા થએલા ગુરુએ તેને કહ્યું કે: “ગમે તે ખાવાનું લાવ.” આમ કહીને તેને પાછો મોકલ્યો. તે શિષ્ય લીંબડાના ઝાડ ઉપરથી રાત્રે લાગેલ અગ્નિની જ્વાળાઓથી મરી ગએલા કાગડાઓના રંધાઈ ગએલ શરીરને લઈ આવ્યો.

ખાવાની ઈચ્છાથી શેકાઈ ગએલા તે કલેવરને ગુરુ સરખું કરવા લાગ્યા, તેવામાં તે યજ્ઞમાન ત્યાં આવ્યો, અને ગુરુનું આવું અધમ આચરણ દેખીને તેણે ગુરુને ઠપકો આપ્યો કે: “અરે ગુરુજી! સ્મૃતિ, વેદ, પુરાણ વગેરે સર્વ શાસ્ત્રોમાં કાગડાના માંસ ભક્ષણનો ખાસ નિષેધ કરેલો છે, તેમ છતાં તમે આ શું કરો છો?”

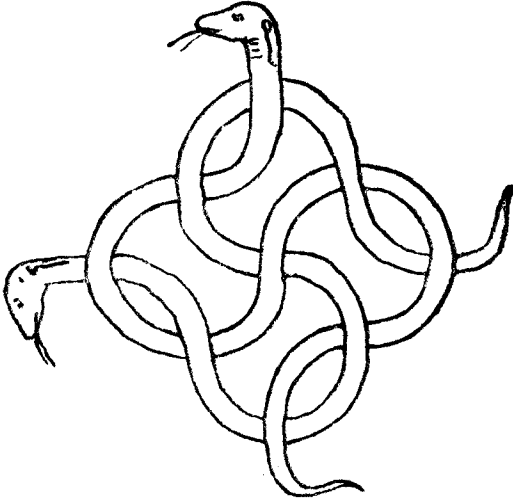
ગુરુએ કહ્યું કે: “હે યજ્ઞમાન! મને ભૂખ બહુ જ લાગી છે, તારા ઘરને અગ્નિ લાગવાથી અન્ન વગેરે કાંઈ તૈયાર નથી. તેથી હું કાગડાનું માંસ ખાઈશ.” ખીજું હું કાંઈ બાણતો નથી, પરંતુ માતૃકાપુરાણને ગુરુ પરંપરાથી હું બાણું છું. તેમાં ‘ક-ખ’ પાઠ છે. તેનો અર્થ ‘કાગડા ખાવા’ એવો થાય છે.”

શેઠે તેનું આવું જ્ઞાન જોઈને કહ્યું કે: “ગુરુજી! માતૃકાપુરાણમાં ‘દ-ધ-ન’ પાઠ પણ છે. તેનો અર્થ ‘દગ્ધ થએલા કાગડા ન ખાવા’ એવો થાય છે.”

ગુરુએ તે સાંભળીને કહ્યું કે: “હવે હું સમજ્યો. હું હવે કાગડા ખાઈશ નહિ.” તેમ કહીને તે કલેવર ફેંકી દીધું.

અજ્ઞાન છતાં વિરૂદ્ધ આચરણ કરનાર સાથે પ્રસંગ આવે ત્યારે, તેના ધ્યાનમાં આવે તેવી યુક્તિઓથી તેને સમજવી શુદ્ધ આચારવાળો કરવો. યુક્તિપૂર્વક સમજવવાથી કોઈ પણ માણસ સત્ય વસ્તુનો સ્વીકાર કરે છે.

ચાર મિત્રની કથા

૭૪

હમપુર નગરમાં રાજનો પુત્ર, મંત્રીનો પુત્ર, પુરોહિતનો પુત્ર અને શેઠનો પુત્ર, એ ચારે જણા સમાન વયવાળા મિત્રો હતા. તે એક ખીજના સુખે સુખી, દુઃખે દુઃખી, આખો દિવસ સાથે રહેનારા હતા. તે ચારે મિત્રો એક વખત દેશાંતરમાં કૌતુક બેવા માટે માતા પિતાની રજા લીધા વગર ચાલી નીકળ્યા. ઘણા માર્ગ ઓળંગ્યા પછી સાંજના જંગલમાં એક ઝાડ નીચે તેઓ રાતવાસો રહ્યા. ‘એક એક પહોર ચારે જણાએ વારાફરતી બગવું’ તેવો તેઓએ આપસમાં નિર્ણય કર્યો.

પહેલા પહોરે શેઠનો પુત્ર જાગતો બેઠો; બીજા બધા સૂઈ ગયા. તે વખતે ઝાડ ઉપરથી અવાજ આવ્યો કે: “હું ધન છું, પરંતુ અનર્થથી વીંટાયેલ છું. તારી ઈચ્છા હોય તો ઝાડ ઉપર ચડીને લઈ જા.” અનર્થની બીકથી શેઠના પુત્રે નિર્ણય કર્યો કે: “મારે તે ધન જોઈતું નથી, માટે લેવા જઈશ નહિ.” બીજા પહોરે પુરોહિતના પુત્રે અને ત્રીજા પહોરે મંત્રીના પુત્રે પણ તે પ્રમાણે જ વિચાર્યું.

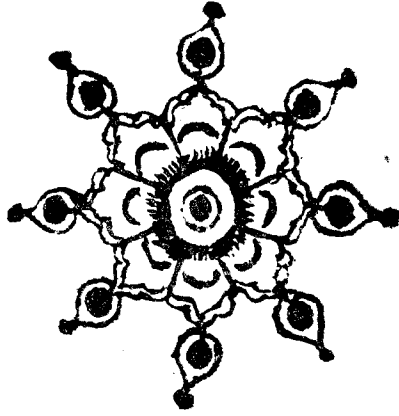
ચોથા પહોરે રાજાનો પુત્ર એકલો જાગતો હતો; બીજા બધા સૂતેલા હતા. તેણે પણ તે જ પ્રમાણે અવાજ સાંભળ્યો. તે સત્ત્વવાન હતો. તેણે વિચાર્યું કે: “સત્ત્વવાન પુરુષોને જ દ્રવ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે; બીકાણુને દ્રવ્યની પ્રાપ્તિ થતી નથી. શસ્ત્રોથી છેદાય છે ત્યારે જ કાનને સોનાના અલંકારો પહેરવાના મળે છે; બાકી આંખને તો કાણું કાઢી જ આંજવામાં આવે છે.”

આ પ્રમાણે વિચારીને તે બોલ્યો કે: “તારી ઈચ્છા હોય તો તારી જાતે જ પડ.” એટલે તરત જ એક સુવર્ણપુરુષ ઝાડ ઉપરથી નીચે પડ્યો. તે સોનાના તેજથી દેદીપ્યમાન લાગતો હતો. સવાર થઈ. રાતની હકીકત એક બીજાને કહી સુવર્ણપુરુષને એક જગ્યાએ દાટી દઈને તેઓ આગળ ચાલ્યા. તેઓ એક ગામ પાસે આવ્યા, એટલે બપોરના વખતે તેમાંથી બે જણ આહારાદિ લાવવા ગામમાં ગયા.

“આપણે બંને તે સુવર્ણપુરુષના સ્વામી થઈએ.”
એવો વિચાર કરીને તેઓ ઝેર લેખવેલું અન્ન લઈ મિત્રો
પાસે આવ્યા. ગામ બહાર રહેલા બંને જણાએ પણ તેવી
જ ઈચ્છાથી તેઓ અન્ન લઈ આવ્યા કે તરત જ ઓચિતો
હલ્લો કરીને, ગામમાં ગયેલા બંને જણાને મારી નાખ્યા.
પછી ઝેર વાળું અન્ન ખાવાથી તે બંને જણા મૃત્યુ પામ્યા.
અંતે તે ધને આ પ્રમાણે અનર્થ કર્યો.

ધન સર્વદા અનર્થ કરનાર જ છે, છતાં પણ
જે તેનો વ્યય સન્માર્ગે કરવામાં આવે તો તે
લાભદાયી છે. માટે ધનનું ભૂષણ સુપાત્ર દાન જ છે;
તે સમજીને શાણા પુરુષો એ અનર્થકારી ધન
ઉપર મોહ નહિ રાખતાં, તેનો સન્માર્ગે ઉપયોગ
કરવો જોઈએ.

એક જડ તાપસની કથા

૭૫

એક મૂર્ખ તાપસ કોઈ આશ્રમમાં રહેતો હતો. તેના કરતાં તેના શિષ્ય વધારે મૂર્ખ હતો. એક વખતે નજીકના ગામમાં પોતાના પિયેર ગએલી પત્નીને તેડી લાવવા ગુરુએ શિષ્યને મોકલ્યો. તેણે પૂછ્યું કે: “ત્યાં જઈ મારે શું બોલવું?”

ગુરુએ કહ્યું કે: “ઉંડા અને વકતાવાળા મોટાં મોટાં વાક્યો બોલજો.”

પછી શિષ્ય તે ગામે પહોંચ્યો. સગાંઓને મળ્યો. તેઓએ પૂછ્યું કે: “તારા ગુરુ કુશળ છે.” તેણે કહ્યું કે: “કુવો, કુવો.” સગાંઓએ પૂછ્યું કે: “તેનો શું અર્થ?”

શિષ્યે કહ્યું કે: “ગુરુએ કહ્યું છે કે ઉંડા શબ્દો બોલવા, તે કુવાથી બીજું શું ઉંડું હોય?”

તેઓએ ફરીથી શિષ્યને પૂછ્યું કે: “તારા ગુરુ ક્ષેમકુશળ છે?” ગુરુએ કહ્યું હતું કે ‘વક શબ્દો બોલજો.’ તે વિચારીને શિષ્યે જવાબ આપ્યો કે: “દાત્રમ્” ફરીથી ક્ષેમકુશળ પૂછ્યું. ત્યારે ઉંચા શબ્દો બોલવાનું કહ્યું હતું તે યાદ કરીને કહ્યું કે: “ડુંગર, ડુંગર” આખું કુટુંબ આવા જવાબો સાંભળીને આશ્ચર્ય પામ્યું.

તેઓએ વિચાર્યું કે: “ખરેખર! તે તાપસ દાતરડું લઈને ઘાસ કાપવા ડુંગર ઉપર ગયા હશે, તે સ્થલેથી સખલના થવાથી નીચે ઉંડા કુવામાં પડીને મરણ પામ્યા જણાય છે, તેથી જ આ શિષ્ય કાંઈ બોલતો નથી.”

આવો વિચાર કરીને તેઓ મોટા સ્વરે તેને પૂછવા લાગ્યા કે: “તારા ગુરુ કુશળ છે કે નહિ?” ઉત્તરમાં શિષ્ય પહેલા કહ્યા તેટલા અક્ષરો જ બોલતો હતો. તેથી તપસ્વીનું મરણ થયું છે તેવો નિશ્ચય કરીને “હા! હા! રાવલપત્ની રાંડી! રાંડી!” તેમ કહેતાં મોટા અવાજે તેઓ રૂદ્ધ કરવા લાગ્યા. શિષ્ય પણ સાથે રાવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે ઘણા દિવસો ગયા ત્યારે શોક મૂકાવીને તેઓએ શિષ્યને પાછો મોકલ્યો.

તે ગુરુના મઠે આવીને મુક્તકંઠે રાવા લાગ્યો. ગુરુએ પૂછ્યું કે: “અરે શિષ્ય! તું શા માટે રૂદ્ધ કરે છે?” શિષ્યે કહ્યું કે: “રાવલપત્ની રાંડી તેવું મેં સાંભળ્યું

છે.” રાવલ પણ તે સાંભળીને રૂદ્ધ કરવા માંડ્યો, અને તે જ પ્રમાણે વારંવાર બોલવા લાગ્યો. લોકો એકઠા થઈ ગયા અને તેઓએ પૂછ્યું કે: “અરે ગુરુજી શા મારે રૂદ્ધ કરો છો?” તાપસે જે બન્યું હતું તે કહ્યું.

લોકોએ પૂછ્યું કે: “તમે જીવતાં છતાં તે શી રીતે રાંડી?” તાપસ કોપ કરીને બોલ્યો કે: “અરે દુષ્ટો! આ એલો હમણાં જ તેના પિયરથી આવે છે, તે શું ખોટું બોલે છે? તમને ઘિસ્કાર છે! ઘિસ્કાર છે!” આ પ્રમાણે સાંભળીને લોકો આશ્ચર્ય પામ્યા; અને તેને છોડીને ચાલ્યા ગયા. બુદ્ધ બ્રહ્મા આવીને સમજાવે તો પણ ‘મારા જીવતાં મારી પત્ની કેવી રીતે રાંડે?’ તે વાત ગુરુ કે શિષ્ય સમજે તેમ જ નહોતા.

મૂર્ખ લોકો જડપણાથી તત્ત્વને સમજતા નથી. આવા મૂર્ખ માણસોને સમજાવવાનો પ્રયત્ન કરવો તે નિષ્ફળ છે; તેથી તેવી માયાકૂટમાં પડવા કરતાં તેઓથી દૂર રહેવું તે વધારે સાફ છે.

સારાભાઈ નવાખનાં પ્રકાશનો

જૈન કલાનાં ગ્રંથો

- ૧૩ જૈન ચિત્રકલ્પદ્રુમ
ચિત્ર સંખ્યા ૩૨૫ ૧૦૦-૦
- ૧૪ શ્રી ચિત્રકલ્પસૂત્ર ,, ૬૫ ૨૦-૦
- ૧૫ જૈન ચિત્રકલ્પલતા ,, ૬૫ ૨૫-૦
- ૧૬ પવિત્ર કલ્પસૂત્ર ,, ૩૬૩ ૨૦૦-૦
- ૧૭ ૩૬ કાલકકથાઓ ,, ૮૪ ૫૦-૦
- ૧૮ શ્રી જિન દેવદર્શન ચોવીશી ૩૮ ૧-૦
- ૧૯ જૈસલમેરની ચિત્ર સમૃદ્ધિ
૩૫ ચિત્રો ૨૫-૦
- ૨૦ જૈન ચિત્રાવલિ (૩૦ ચિત્રો) ૫-૦
- ૨૧ જૈન ચિત્ર-પટાવલિ (૬ ચિત્રો) ૫-૦
- ૨૨ અષ્ટાનિકા કલ્પ-સુખોત્તિકા
વ્યાખ્યાન ૨૨૫ ચિત્રો ૩૧-૦
- ૨૩ અપ્રગટ સન્ન્યાય સંગ્રહ ૧-૮
- ૨૪ જૈનાચાર્ય નર્મુદાચાર્ય વિરચિત
કોકશાસ્ત્ર ૧૧-૦
- ૨૫ કથામંજરી ભા. ૧ ૨-૮
- ૨૬ કથામંજરી ભા. ૨ ૨-૮
- ૨૭ કથામંજરી ભા. ૩
(શ્રી શ્રીપાલ કથા સચિત્ર) ૪-૦

પ્રાપ્તિસ્થાન

સારાભાઈ મણિલાલ નવાખ
છીયા માવજીની પોળ • અમદાવાદ

અષ્ટાન્હિકા - કલ્પ - સુબોધિકા

શ્રી પર્યુપણાષ્ટાન્હિકાનાં ત્રણ તથા કલ્પ સુબોધિકાનાં નવે વ્યાખ્યાનોતું
અક્ષરશઃગુજરાતી ભાષાંતર-અસોને પચીસ ચિત્રો સહિત; અષ્ટમંગલની
પાટલીઓ સાથેઃ મૂલ્ય પ્રતાકારે રૂ. ૩૦-૦-૦ પુસ્તકાકારે રૂ. ૩૧-૦-૦

ચિત્રકલ્પસૂત્ર

(બારસાસૂત્ર) રૂ. ૨૦-૦-૦

શ્રીકાલકાચાર્ય કથા સહિત

આજ સુધી બહાર પડેલા કલ્પસૂત્રો (બારસાસૂત્રો)માં તદ્દન અનોખી
જ ભાત પાડનારા આ ચિત્રકલ્પસૂત્ર (બારસાસૂત્ર)ના પ્રત્યેક પાને પાને
ગુજરાતની ચિત્રકલ્પનાના સર્વોત્કૃષ્ટ નમૂનાઓ રજૂ કરતી વેલપુટીઓ,
પ્રાણીઓ તથા નૃત્ય કરતાં પાત્રોના હાંમિયાઓ ને કિનારો, ધાર્મિક તથા
પ્રાકૃતિક મંગલ સંકેતો ને પ્રતિકોનાં વિવિધ સુશોભનો સુંદરમાં સુંદર
તાડપત્રની તથા કાગળની હસ્તપ્રતોમાંથી ચૂંટીચૂંટીને લેવામાં આવ્યાં છે.

પ્રતના દરેક પાનાની વચ્ચે (અંધિરથાને) પણ વિધવિધ જાતનાં એરંગી
સુશોભનોથી આ પ્રતને સુશોભિત કરવામાં આવેલી છે. ઉપરાંત સ્થાને-
સ્થાને પ્રસંગાનુરૂપ એરંગી, ત્રિરંગી, ચતુરંગી તથા પચરંગી ચિત્રોથી
આ પ્રતને મંડિત કરવામાં આવેલી છે.

ચિત્ર સામગ્રીની આટલી સમૃદ્ધિ તથા વિપુલતા અને વિવિધતા સાથે
આટલા અર્થ અને આટલી મહેનતે તૈયાર કરવામાં આવેલાં આ સૂત્રો

પમ અંધિરત્વની કિંમત માત્ર વીસ રૂપીયા

અંધિરબંડારો પૂરતી જ માત્ર પચાસ નક

છાપવામાં આવેલી છે. જેની કિંમત રૂ. ૫૧

Serving JinShasan

105505

gyanmandir@kobatirth.org

પ્રકાશક તથા પ્રાપ્તિસ્થાન

સારાભાઈ મ. નવાબ • છીપા માવજીની પોળ • અમદાવાદ